

ประชุมภาพประวัติศาสตร์
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประชุมภาพประวัติศาสตร์
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี
วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี

มอบให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ในนามคณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลภาพสมัยรัชกาลที่ ๔

ในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย

จัดพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๔๘ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

กรมศิลปากร สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.--

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

๓๐๔ หน้า. ภาพประกอบ.

๑. ไทย -- ประวัติศาสตร์ -- กรุงรัตนโกสินทร์ -- รัชกาลที่ ๔.

๒. จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๓๔๗ - ๒๔๑๑. I. ชื่อเรื่อง
๙๕๙.๓๐๕๖

ISBN 974-417-729-2

ที่ปรึกษา

นายอาร์ักษ์ ลังहितกุล

อธิบดีกรมศิลปากร

นางสมศรี เอี่ยมธรรม

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นางโสมสุดา ลียะวณิช

ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี

คณะบรรณาธิการ

นางชวนพิศ

ทองแคล้ว

นางลัดดา

ชูชาติ

นางสาวอรอุมา

สมบูรณ์ทรัพย์

นางสาวนภัสวรรณ

ศรีสุดใจ

นายธนิชทร

พูนศรีสวัสดิ์

นางสาวประวีณา

นินपालะ

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งมหากษัตริย์บรมราชวงศ์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม ทรงทำนุบำรุง พระบรมพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเป็นอเนกประการ พร้อมกับทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่น ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งใน สรรพวิชาการ ทรงศึกษาวิจัยจนทรงคำนวณการเกิดสุริยุปราคาล่วงหน้าได้ถูกต้องแม่นยำ เป็นที่เลื่องลือในวงการ ดาราศาสตร์ทั่วโลก พระเกียรติคุณที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือพระบรมราชาบายด้านการต่างประเทศ ทรงเปิด ประเทศและพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ ทรงนำพาบ้านเมืองให้ผ่านพ้นวิกฤติชาติได้อย่าง สง่างาม จนที่สุดประเทศไทยเป็นชาติเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถดำรงคงความเป็นเอกราชไว้ได้

ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว วันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ รัฐบาลและประชาชนชาวไทยจึงพร้อมใจจัดงานเฉลิมพระเกียรติ เพื่อประกาศพระเกียรติคุณให้แก่ไพศาล และในโอกาสเดียวกันนี้ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ร่วมเฉลิมฉลอง ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและสื่อสาร นับเป็นเกียรติภูมิสูงส่งของ ประเทศไทยและของชาวไทยทั้งชาติ ที่จะจารึกพระเกียรติประวัติอันงดงามนี้ไว้ไปตราบนิจรันดร์กาล

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี

คำนำ

คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ได้รับมอบหมายให้พิจารณาดำเนินการจัดทำหนังสืออนุสรณ์เนื่องในพระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร แห่งมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ ในการที่รัฐบาลและประชาชนชาวไทยแสดงกตเวทิตาธรรม สัมครสมานจัดงานรัฐพิธีเฉลิมฉลองน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะ ส่นองพระมหากษัตริย์ที่ทรงนำประเทศรอดพ้นจากลัทธิล่าอาณานิคม ทรงนำสันติสุขและความเจริญรุ่งเรืองสู่ประเทศไทย ตลอดจนทรงพระปรีชาสามารถจนเป็นที่เลื่องลือในวงการดาราศาสตร์ทั่วโลก และยังเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ของชาติในท่ามกลางมิตรประเทศปัจจุบัน เมื่อองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศพระเกียรติคุณให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกในสาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและสื่อสาร ประจำปี ๒๕๔๖ - ๒๕๔๗

หนังสืออนุสรณ์ทุกสาขาจำนวนมาก มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตั้งความปรารถนาพร้อมกันจัดพิมพ์ขึ้นเฉลิมพระเกียรติในโอกาสสำคัญนี้ เฉพาะภาครัฐบาลประกอบด้วย สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และกระทรวงวัฒนธรรม รวมจำนวน ๑๖ รายการ เป็นหนังสือพระราชนิพนธ์และเอกสารวิชาการอันเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศในรัชสมัย ล้วนเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชาติไทยที่มีคุณค่า แสดงวัฒนธรรมของแผ่นดิน ซึ่งคณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก จะได้เผยแพร่ไปสู่สถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ทุกระดับทั่วประเทศ เพื่อให้ประชาชนชาวไทยได้รับรู้และสำนึกในพระมหากษัตริย์ที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างยั้งไว้แก่แผ่นดิน เพื่อจะได้บังเกิดความรักและหวงแหนประเทศไทย ก่อให้เกิดพลังร่วมในการพัฒนาบ้านเมืองให้ยั่งยืนสืบไป

(นายอนรรักษ์ จุริมาศ)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

คำชี้แจง

เนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยที่วันพระบรมราชสมภพ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ และองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณแห่งพระองค์ท่านให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ได้มอบให้คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือประมวลภาพสมัยรัชกาลที่ ๔ ในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งมีสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นฝ่ายเลขานุการ รับผิดชอบดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง *ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* เพื่อเผยแพร่พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถด้านต่างๆ ต่อประชาชนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยการคัดเลือกภาพถ่ายที่จัดเก็บอยู่ในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร มาจัดพิมพ์ รวมถึงการไปถ่ายภาพเก็บข้อมูลจากสถานที่จริงมาประกอบ เพื่อให้เนื้อหาของหนังสือมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม หวังว่าหนังสือเรื่อง *ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* จะยังประโยชน์ในด้านการบอกเล่าเหตุการณ์บ้านเมืองในอดีต ทำให้ประชาชนได้รับรู้ในพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหลายแขนงวิชา จนเป็นที่เลื่องลือไปในต่างประเทศ และเกิดความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนานัปการ ที่ทรงทุ่มเทด้วยพระวิริยะอุตสาหะ อันเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างใหญ่หลวงสืบต่อมา

(นายอาร์ักษ์ ลังहितกุล)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	๔
คำนำ	๕
คำชี้แจง	๖
สารบัญ	๗
บทนำ	๘
หมวดที่ ๑ ราชตระกูล	๑๕
หมวดที่ ๒ เหตุการณ์สำคัญและพระราชกรณียกิจ	๙๓
หมวดที่ ๓ การทำนุบำรุงบ้านเมืองและป้องกันประเทศ	๑๒๓
หมวดที่ ๔ บุคคลสำคัญ	๑๓๙
หมวดที่ ๕ สามัญชน	๑๗๑
หมวดที่ ๖ ภูมิประเทศ	๑๘๑
หมวดที่ ๗ การต่างประเทศ	๑๙๑
หมวดที่ ๘ การศาสนา	๒๐๕
หมวดที่ ๙ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม	๒๓๓
หมวดที่ ๑๐ เบ็ดเตล็ด	๒๗๗
บรรณานุกรม	๒๘๖

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๔๗ ณ พระราชวังเดิม เมืองธนบุรี มีสมเด็จพระเชษฐาและสมเด็จพระอนุชาร่วมสมเด็จพระบรมราชชนนี ๒ พระองค์คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
๒. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มศึกษาอักษรสมัยตั้งแต่เสด็จประทับที่พระราชวังเดิม ในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสำนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ได้เสด็จเข้าประทับในพระบรมมหาราชวังพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๕ พระชนมายุ ๘ พรรษา สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีลงทรง เถลิงพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ สมมติวงศ์ พงศ์อิศวรกษัตริย์ ชัตติยราชกุมาร” ต่อมาเมื่อพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ทรงได้รับมอบหมายให้คุมกองทัพอและเสบียงอาหารออกไปรับครอบครัวมอญที่เมืองกาญจนบุรี มีสมเด็จพระลัมพินธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี พระปิตุลา ตามเสด็จด้วย

พุทธศักราช ๒๓๕๙ พระชนมายุ ๑๓ พรรษา สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้มีพระราชพิธีโสกันต์ครั้งใหญ่ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และเมื่อพระชนมายุ ๑๔ พรรษา ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระสังฆราช (มี) เป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วประทับจำพรรษา ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทรงบรรพชาอยู่ ๗ เดือนจึงลาพระผนวช หลังจากนั้นเสด็จประทับ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงศึกษาวิชาความรู้ต่างๆ ตามราชประเพณีสำหรับพระราชกุมาร เช่น การฝึกหัดอาวุธ และวิชาคชศาสตร์ สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้บัญชาการกรมมหาดเล็ก

พุทธศักราช ๒๓๖๗ พระชนมายุครบ ๒๑ พรรษา ทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระสังฆราช (ต๋อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระนามฉายาในขณะทรงผนวชคือ “วชิรญาณโณ” เสด็จไปประทับแรมที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ๓ วัน แล้วเสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาสวิหาร) ได้ ๑๕ วัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตโดยมิได้ทรงมอบราชสมบัติแก่เจ้านายพระองค์ใด พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ประชุมปรึกษากันแล้ว ได้อัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ พระเชษฐาต่างพระมารดา ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ด้วยทรงเจริญพระชนมายุกว่าถึง ๑๗ พรรษา และทรงมีประสพการณ์มากทั้งด้านการค้า การสงคราม และการปกครอง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๓ เป็นเวลา ๒๗ ปี แรกเสด็จจำพรรษา ณ วัดสมอราย ทรงศึกษาอบรมวิปัสสนาธุระ ต่อมาทรงย้ายกลับมาจำพรรษา ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทรงศึกษาภาษาบาลี พระปริยัติธรรม ทรงสอบได้เปรียญ ๕ ประโยค และเชี่ยวชาญรอบรู้พระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน

* ข้อมูลจากสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งแม่กองสนามหลวง ตรวจสอบภาษาบาลี และพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ในพุทธศักราช ๒๓๗๒ ต่อมาทรงย้ายมาประทับ ณ วัดสมอราย อีกครั้งหนึ่ง ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นผู้นำในการชำระวัตรปฏิบัติของสงฆ์ให้เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยยิ่งขึ้น มีภิกษุสามเณรเลื่อมใสปฏิบัติตามเป็นอันมาก ได้รวมตัวจัดตั้งเป็นพระสงฆ์คณะใหม่เรียกคณะธรรมยุตหรือธรรมยุติกนิกาย ส่วนพระสงฆ์ในนิกายเดิม คือมหานิกาย ก็ปรับปรุงวัตรปฏิบัติให้เคร่งครัดเช่นกัน ยังผลให้การพระศาสนาเรียบร้อยขึ้น

พุทธศักราช ๒๓๗๙ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอาราธนาให้เสด็จมาเป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวรนิเวศวิหาร พระอารามแห่งใหม่ที่เพิ่งสร้างเสร็จ ขณะมีพระชนมายุ ๓๒ พรรษา และทรงผนวชได้ ๑๒ พรรษา แล้ว พระองค์ทรงจัดระเบียบการคณะสงฆ์ การปกครองวัด ตลอดจนอบรมฝ่ายฆราวาสที่เข้าวัด ระเบียบที่สำคัญทั้งหลายเหล่านี้ได้ยึดถือปฏิบัติสืบมาจนปัจจุบัน ทรงเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั่วไปในพระปรีชาญาณ ทรงตั้งโรงเรียนสอนภาษาบาลีขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงส่งสมณทูตไปยังเมืองแคนดี้ในเกาะลังกาเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และนำมาประพฤติปฏิบัติและเผยแพร่ให้เจริญรุ่งเรืองในบ้านเมือง ทรงคิดตัวอักษรอริยกะทั้งแบบตัวพิมพ์และตัวเขียนไทย ใช้พิมพ์ตำราภาษาบาลี ทรงตั้งโรงพิมพ์ของคนไทยขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดบวรนิเวศวิหาร และโปรดให้ตีพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาขึ้นหลายเล่ม เช่น หนังสือพระปาติโมกข์ หนังสือสวดมนต์ ทรงริเริ่มการเทศนาเป็นภาษาไทยแทนการยกคาถาภาษาบาลีมากกว่าก่อนอธิบายความ

ขณะทรงผนวช มหาอำนาจตะวันตกกำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทรงตระหนักถึงความจำเป็นในการคบค้าสมาคมกับชาวตะวันตกและการเรียนภาษาต่างประเทศ จึงทรงศึกษาภาษาละตินกับ ลังฆราชปาลเลอกัวซ์ และภาษาอังกฤษจากหมอสอนศาสนา ดร. แदनบีช บรัดเลย์ ดร. เรโนลด์ เฮ้าส์ และมิสเตอร์ เจลซี่ แคลเวล เป็นผลให้ทรงศึกษาวิทยาการความก้าวหน้าของตะวันตกหลายแขนง อาทิ วิชาภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ และดาราศาสตร์ จนทรงสามารถรู้เท่าทันความคิดอ่านตลอดจนความผันแปรของสถานการณ์โลกในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การที่ได้เสด็จจุดธูปจาริกไปบูชาปูชนียสถานตามหัวเมืองต่างๆ เช่นพระปฐมเจดีย์ จังหวัด นครปฐม ทำให้ทอดพระเนตรเห็นสภาพบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างแท้จริง ประการสำคัญคือใน พุทธศักราช ๒๓๗๖ ทรงพบ “ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑” ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่เมืองสุโขทัยเก่า โปรดให้นำมาไว้ที่วัดสมอราย พร้อมกับพระแท่นมนังคศิลาบาตรและศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๔ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้โปรดให้ย้ายไปไว้วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้วยพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์ ประกอบกับทรงสนพระราชหฤทัยด้าน ประวัติศาสตร์ จึงทรงอ่านจารึกทั้ง ๒ หลักได้ เป็นการวางรากฐานและแนวทางให้กับการศึกษาอักษรโบราณ รวมทั้ง การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีในยุคต่อมา พระองค์ทรงได้รับประกาศนียบัตรเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๔ จากราชสมาคมโบราณคดีเหนือในกรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก ถวายพระเกียรติยศว่า ทรงเป็นกษัตริย์ในเอเชีย ที่ทรงรอบรู้ในอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ อีกทั้งยังถือว่าพระองค์เป็นสมาชิกผู้ร่วมก่อตั้งราชสมาคมดังกล่าวด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญขึ้นครองราชย์ จึงทรงลาผนวช เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๓* และมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๔ ทรงสถาปนา เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ สมเด็จพระอนุชาธิราช ผู้ทรงรอบรู้ด้านการต่างประเทศ การทหาร และการเดินเรือ ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระอิสริยยศเสมอพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง ตลอดจนรัชสมัยของพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ และทรงสนพระราชหฤทัยใฝ่ศึกษาวิทยาการของประเทศตะวันตก

* ตามโบราณราชประเพณี เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตแผ่นดินจะว่างพระมหากษัตริย์มิได้ ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมา คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นยังทรงผนวชอยู่ จึงทรงรับราชสมบัติและถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๓ แล้วรอกฤษลามนวช วันที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๓ ซึ่งปฏิทินทางจันทรคติยังเป็น จ.ศ. ๑๒๑๒ โทศก

ทรงนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ อันก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์ และสามารถอภังการราชไว้ได้ตราบนานแสนนาน

ด้านการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักปกครองที่ทรงพระปรีชาสามารถยิ่ง ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นนักนิติศาสตร์พระองค์หนึ่ง ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น ๒ ลักษณะควบคู่กันไป คือไม่โปรดการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่มีพระราชประสงค์อย่างยิ่ง ให้มีการปกครองที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจโดยจำกัดตามแบบอย่างการปกครองของประเทศอังกฤษในเวลานั้น จึงนับว่าทรงริเริ่มระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขขึ้นเป็นปฐมในประเทศไทย และทรงปรับปรุงแก้ไขธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่เดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และรับอารยธรรม วิทยาการตะวันตกมาใช้ ได้แก่ ปรับปรุงพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา โปรดให้สวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวต่างชาติยื่นเฝ้าได้ในท้องพระโรง แม้ว่าการหมอบคลานจะยังมีได้ยกเลิกไป พระราชทานพระหัตถ์ให้แก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทจับ การชกธงประจำพระองค์และธงชาติมีขึ้นอย่างแพร่หลาย ประเพณีการยิงสลุต เลิกธรรมเนียมบังคับให้บ้านเรือนสองข้างทางเสด็จปิดประตูหน้าต่าง และมีพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนได้เฝ้าอย่างใกล้ชิด

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกาได้ ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซึ่งจะเสด็จออกเดือนละ ๔ ครั้ง เมื่อทรงรับฎีการ้องทุกข์แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ตุลาการชำระความให้เสร็จโดยเร็ว ทรงออกประกาศและพระราชบัญญัติที่เป็นข้อความที่เข้าใจง่ายแสดงถึงความอาทรห่วงใย หรือเป็นโอวาทแนะนำสั่งสอนประชาชนในเรื่องต่างๆ เช่น ออกประกาศตักเตือนเกี่ยวกับมลพิษทั้งทางน้ำและทางอากาศ ไม่ให้ราษฎรทิ้งซากสัตว์และสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลอง การส่งกลิ่นเวลาเผาศพในวัด และคว้นไฟกับเสียงรบกวนของโรงงาน กำหนดการก่อเตาไฟในครัวแบบใหม่ เพื่อไม่ให้เป็นเชื้อเพลิงลูกกลมทำให้เกิดไฟไหม้เสียหายแก่ทรัพย์สินของราษฎร ประกาศแนะนำให้ราษฎรระวังรักษาบ้านเรือนเพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายด้วยการทำลิ่มสลักประตูหน้าต่าง แนะนำให้ปลูกฝ้ายเพื่อป้องกันไข้ทรพิษระบาด ประกาศคุ้มครองไม่ให้ขายเงินกตชีข่มเหงไพร่ ข่มเหงทาส หรือพยายามหน่วงเหนี่ยวมิให้ทาสไถ่ถอนตนเป็นอิสระ ออกพระราชบัญญัติลดเงินนาโคโค ทรงเริ่มกิจการตำรวจแนวใหม่ ทรงแก้ไขกฎหมายและตรากฎหมายขึ้นไว้ตลอดรัชกาล เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่มั่นคง และเริ่มตีพิมพ์ประกาศให้ทราบในหนังสือ “ราชกิจจานุเบกษา” ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของทางราชการฉบับแรกที่โปรดให้พิมพ์ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๑ จำนวนประกาศ พระราชบัญญัติ และกฎหมายต่างๆ ที่ออกใช้บังคับมีจำนวนเกือบ ๕๐๐ ฉบับ ซึ่งกฎหมายรัชกาลที่ ๔ เปรียบเสมือนภาพของชีวิตและความเป็นอยู่ในสมัยนั้น ที่ถ่ายทอดแสดงให้เห็นตามความเป็นจริงอย่างชัดเจน

ด้านการศึกษาและศิลปกรรม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ทรงวางพระองค์เป็นกลางระหว่างสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนา พระราชทานที่ดินและวัตถุในการก่อสร้างศาสนสถานของศาสนาอื่นๆ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพิ่มเติมขึ้นกว่าธรรมเนียมเดิมหลายประการ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงนำพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องในการพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งแต่เดิมพระราชพิธีทั้งหลายเหล่านั้นเป็นเรื่องของพิธีพราหมณ์เพียงอย่างเดียว เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจรดพระนังคัล ทรงริเริ่มจัดให้มีการบูชาพระรัตนตรัยเป็นพิเศษในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และการบำเพ็ญกุศลตามเทศกาลต่างๆ ทรงสร้างวัดที่สร้างค้างมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และบูรณะปฏิสังขรณ์วัดที่ชำรุดทรุดโทรม ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองกว่า ๔๐ วัด

เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดชนะสงคราม วัดบวรเม่งคล วัดราชโอรสาราม วัดสระเกศ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดปรีนาก วัดสุวรรณาการาราม วัดปทุมคงคา วัดเสนาสนาราม วัดกระวิศยาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชาธิวาส ฯลฯ ทรงสร้างวัดขึ้นใหม่ ๕ วัด คือ วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม และวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปซึ่งมีพุทธลักษณะแตกต่างไปจากพุทธรูปทั่วไป คือ มีลักษณะใกล้เคียงกับมนุษย์ทั่วไปมากขึ้น เช่น พระสัมพุทธพรรณี พระนรินทราย พระพุทธอังคีรส ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พุทธเจดีย์ขึ้นใหม่ตามแบบพระราชนิยม คือ พุทธเจดีย์ทรงลังกา เช่น พระปฐมเจดีย์ พระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร พระเจดีย์วัดราชสิทธิาราม พระธาตุจอมเพชร พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี พระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ทรงสร้างและบูรณะพระราชวัง เช่น พระอภิเนาวนิเวศน์ ซึ่งเป็นหมู่พระมหามณเฑียร ที่นอกจากเป็นที่ประทับแล้ว ยังเป็นที่รับรองราชทูตและมีพระที่นั่งที่จัดพิเศษสำหรับเก็บรวบรวมโบราณวัตถุและประติมากรรมจากทวีปยุโรปในลักษณะการเริ่มต้นจัดพิพิธภัณฑ์ พระราชวังพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี พระราชวังจันทร์เกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี

นอกจากนั้นยังโปรดให้ซ่อมแซมเรือสุพรรณหงส์ และสร้างเรืออนันตนาคราช เรือพระที่นั่งในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคอีกด้วย

ด้านเศรษฐกิจและการคลัง

การเก็บภาษีอากรอันเป็นรายได้ของแผ่นดินในตอนต้นรัชกาลมี ๔๖ อย่าง โดยราชการจัดเก็บเองเฉพาะภาษีที่สำคัญบางอย่าง นอกนั้นให้เอกชนเป็นผู้ประมูลรับผูกขาดไปจัดเก็บโดยแต่งตั้งให้เป็นเจ้าภาษีนายอากร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิกภาษีอากรที่ซับซ้อนเป็นภาระแก่ประชาชน เช่น อากรค่าน้ำ อากรรักษาเกาะ ภาษีเกวียน เปลี่ยนแปลงพิกัดอัตราภาษีให้ลดหย่อนลง เช่น อากรตลาด เปลี่ยนเป็นเก็บภาษีโรงเรือน เรือแพ เพื่อเกื้อหนุนการทำมาหากินของราษฎร ทรงดำเนินนโยบายเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศด้วยการกำหนดพิกัดภาษีสินค้าขาเข้า อนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้เป็นครั้งแรก ค่าฝิ่นได้โดยผ่านระบบเจ้าภาษีนายอากร แต่ห้ามชาวไทยเสฟฝิ่น และในพุทธศักราช ๒๓๙๘ ได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ ซึ่งต่อมาได้โปรดให้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าตามแนวเดิยวที่ทำกับอังกฤษ กับสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และประเทศสำคัญๆ ทางตะวันตกอีกหลายประเทศ จัดตั้งกงสุลสยามขึ้นในประเทศต่างๆ เพื่อส่งเสริมการค้ากับประเทศนั้นๆ ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงไป มีการค้าขายกันอย่างกว้างขวางต้องปรับปรุงระบบการเงินของประเทศ โดยทรงจัดตั้งโรงกษาปณ์สิทธิการขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๓ เพื่อผลิตเหรียญกษาปณ์ขึ้นแทนเงินพดด้วงและเบี้ยหอย เงินที่ผลิตจากโรงกษาปณ์ทำด้วยโลหะต่างๆ กัน คือ เหรียญเงิน เหรียญดีบุก เหรียญทอง และเหรียญทองแดง การผลิตเหรียญได้ดำเนินการมาจนพุทธศักราช ๒๔๐๘ จึงถือได้ว่าประเทศไทยมีเงินตราเป็นรูปเหรียญแร่ต่างๆ ตามแบบสากลนิยม นอกจากนั้นทรงตั้งโรงสีไฟสำหรับสีข้าว โรงเลื่อยจักรจัดตั้งที่ทำการศุลกากรขึ้นทำหน้าที่จัดเก็บภาษี เป็นการวางพื้นฐานสำหรับหารายได้เข้าประเทศเพิ่มขึ้น

ด้านการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ที่สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งของไทย มีพระอัจฉริยภาพในภาษามคธหรือภาษาบาลี อันเป็นภาษาจารึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงทรงพระปรีชารอบรู้เชี่ยวชาญในพระธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง และได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมากที่เป็นภาษามคธ และรู้จักกันแพร่หลายทั่วไป คือบทสวดทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ที่ภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้สวด

กันทั่วไปในปัจจุบัน พระราชนิพนธ์ภาษาไทยที่สำคัญ เช่น เรื่องอุโบสถศีล การนับถือพระพุทธศาสนา พรหมจรรย์กา
วิปลसनกรรมฐาน เป็นต้น ทรงพระราชดำริแบบอักษรไทยสำหรับเขียนภาษาบาลีขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่าแบบ “การยุด”
ซึ่งได้ใช้เป็นแบบในการพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยครั้งแรกและฉบับแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ ในรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการ
ปรับปรุงบ้านเมือง และพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเป็นที่ยอมรับของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทรงสนับสนุนริเริ่ม
จัดการศึกษาศูนย์ใหม่ โดยเฉพาะการศึกษาภาษาอังกฤษ ทรงจ้างมิชชันนารีมาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ และความรู้
ทั่วไปในพระบรมมหาราชวัง ในด้านการศึกษาของราษฎรทรงสนับสนุนให้มิชชันนารีอเมริกาตั้งโรงเรียนขึ้นทั้งใน
พระนครและหัวเมือง จัดส่งข้าราชการไทยไปศึกษาและดูงานในต่างประเทศเป็นครั้งแรก จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ รวบรวม
ศิลปวัตถุที่ทรงนำมาเมื่อครั้งเสด็จจุดดงค์ไปในชนบท มาจัดแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของบ้านเมือง

พระราชกรณียกิจทางการศึกษาในรัชสมัยของพระองค์เป็นการวางพื้นฐานช่วยให้การปฏิรูปการศึกษาใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจริญก้าวหน้าในเวลาต่อมา

ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานการคมนาคมสมัยใหม่ให้แก่ชาวไทย ขยายบ้านเมือง
ให้ทันสมัย โปรดให้ขุดคลองคูเมืองรอบนอก ริมคลองสร้างป้อมขึ้นหลายป้อม สร้างถนนเพื่อใช้ในการคมนาคมหลายสาย
ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนสีลม และถนนตรง (ถนนพระรามที่ ๔) ได้มีการตั้งบ้านเรือน
ขึ้นสองข้างถนนเป็นจำนวนมาก ทำให้เมืองขยายออกไปกว่าเดิม การพัฒนาทางน้ำโปรดให้ขุดคลองเพิ่มขึ้นหลายสาย
เช่น คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก คลองบางลี่ คลองบางยี่สาน และคลองเจดีย์บูชา เพื่อ
ความสะดวกในการคมนาคมขนส่งทางน้ำ แล้วยังช่วยให้เกษตรกรได้อาศัยน้ำในคลองมาใช้ในการเพาะปลูกด้วย

นอกจากนี้ยังทรงสนับสนุนให้ต่อเรือกลไฟขึ้นใช้ในการเดินทางขนส่งและป้องกันประเทศ ทรงอนุญาตให้
อังกฤษสร้างสายโทรเลขผ่านประเทศไทยไปยังเมืองสิงคโปร์ ซึ่งทำให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การ
ติดต่อค้าขาย และเป็นการช่วยให้ชาวไทยได้รู้เห็นวิทยาการใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็ว

ด้านการป้องกันประเทศและการทหาร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะเวลาที่สำคัญที่สุดในการป้องกันรักษาประเทศให้
ปลอดภัยจากการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งแข่งขันกันทั้งในด้านการค้าและการเมือง การเผชิญหน้ากับ
มหาอำนาจตะวันตกนับเป็นปัญหาใหญ่หลวงสำหรับผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้น เพราะชาติตะวันตกมีความรู้ใน
วิทยาการ มีกำลังอาวุธสมัยใหม่ และมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงนำประเทศผ่านช่วงเวลาวิกฤตเข้าสู่ยุคใหม่ ด้วยพระปรีชาญาณมองเห็นการณ์ไกล โดยทรงยอมรับศิลปวิทยาการ
ด้านต่างๆ และริเริ่มปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก ทรงจ้างนายร้อยเอก อิมเป นายทหารอังกฤษมาเป็นครูฝึกสอน
กิจการทหารบก โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์คนกรมอาสาลาวและเขมรมาฝึกหัดทหารเรียกว่า “ทหารเกณฑ์หัดอย่างยุโรป”

พุทธศักราช ๒๓๙๔ โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชทายาท นายร้อยเอก โทมัส ยอร์ช
น็อกซ์ นายทหารอังกฤษนอกราชการจากอินเดียมาเป็นครูฝึกทหารวังหน้า ฝึกหัดกรมทหารรักษาพระองค์เป็นทหาร
อย่างยุโรป โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมทหารราบ กรมทหารปืนใหญ่ กรมพรธนาวิกโยธิน ปรับปรุงกิจการกองทัพเรือ
โปรดให้ต่อเรือรบกลไฟใช้จักรหลายลำ เช่น เรือราญรุกไฟรี เรือศรีอยุธยาเดช เรือสงครามครรชิต เรือสยามประสดีมภ์
เรืออาสาตรีล และทรงจ้างชาวตะวันตกมาเป็นต้นหน เป็นต้น

ด้านการต่างประเทศ

ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงเวลาแห่งการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะ อังกฤษและฝรั่งเศสกำลังแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมตามส่วนต่างๆ ของโลก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมด้วยการอาศัยข้อได้เปรียบของสถานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศและการแข่งขันชิงดีระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสเป็นแรงผลักดัน และส่งผลให้ไทยมีฐานะเป็นดินแดนกันกระหนาระหว่างอาณานิคมของอังกฤษที่พม่าและอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีน ในขณะเดียวกันได้ทรงดำเนินนโยบายผ่อนปรนข้อเรียกร้องทางการเมืองและการทูตจากมหาอำนาจตะวันตก ปรับปรุงบ้านเมืองให้ก้าวหน้าทันสมัยเยี่ยงอารยประเทศ ยอมเปิดประเทศทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับชาติตะวันตกถึง ๑๓ ประเทศ มากกว่าพระมหากษัตริย์ไทยแต่ก่อนทุกพระองค์ แม้จะมีข้อเสียเปรียบแต่ก็ทำให้ไทยรอดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ทรงแต่งตั้งชาวต่างประเทศเป็นกงสุลไทยประจำต่างประเทศ ทรงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และทรงติดต่อกับสหรัฐอเมริกา แม้ว่าในรัชสมัยนี้ไทยจะถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกอย่างหนัก จนต้องเสียดินแดนภายใต้อำนาจให้แก่ฝรั่งเศสเป็นครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๔๑๐ แต่ก็นับว่านโยบายการทูตประสบผลสำเร็จ เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านขณะนั้น ไทยเป็นชาติเดียวเท่านั้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รอดพ้นภัยพิบัติจากการล่าอาณานิคมและสามารถดำรงรักษาเอกราชไว้ได้

ด้านวิทยาศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใฝ่พระทัยการศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ของโลกตะวันตกเป็นอย่างยิ่ง ทั้งด้านภาษาต่างประเทศ ภูมิศาสตร์ แผนที่ เคมี ฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ที่ทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาค้นคว้ามากคือ ดาราศาสตร์ ทรงรอบรู้และเชี่ยวชาญในวิชาดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ชั้นสูง ทรงกำหนดเวลามาตรฐานสากลสำหรับประเทศไทยขึ้นไว้ และทรงสามารถคำนวณวัน เวลา และสถานที่เกิดสุริยุปราคาล่วงหน้าถึง ๒ ปีได้อย่างถูกต้องแม่นยำว่าจะเกิดสุริยุปราคาหมดทั้งดวงในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๖ นาที ๒๐ วินาที ใช้เวลาเต็มดวง ๖ นาที ๔๖ วินาที และสามารถเห็นได้ชัดเจนที่บริเวณคลองวาฬ ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ตำบลหว้ากอ โดยทรงเชิญคณะทูตานุทูต นักดาราศาสตร์ชาวต่างประเทศ และเซอร์ แฮร์รี่ ออด ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ ไปร่วมพิสูจน์ด้วย ซึ่งปรากฏว่าทรงคำนวณได้ถูกต้อง เป็นการพิสูจน์ผลการศึกษาวิจัยครั้งยิ่งใหญ่และครั้งแรกของชาติไทย จนเป็นที่เลื่องลือในวงการดาราศาสตร์ทั่วโลกถึงพระนาม “คิงมงกุฎ” ซึ่งนับเป็นประวัติศาสตร์ที่ภาคภูมิใจยิ่งของประเทศชาติ

หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯ แล้ว ทรงประชวรด้วยพระโรคไข้จับสั่นอย่างรุนแรง และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ พระชนมพรรษา ๖๕ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติเป็นเวลา ๑๘ ปี มีพระราชโอรส พระราชธิดา ๘๒ พระองค์ เป็นต้นราชสกุลเนื่องในรัชกาลที่ ๔ สืบเชื้อสายมา ๒๔ ราชสกุล

พระปรีชาสามารถด้านวิทยาศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลก เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเกิดพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะทรงเป็น “พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย” และกำหนดให้วันที่ ๑๘ สิงหาคมของทุกปี เป็น “วันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ”

ปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและสื่อสาร

หมวดที่ ๑
ราชตระกูล

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี พระนามเดิมคือ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ พระบรมราชสมภพเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๔๗

พุทธศักราช ๒๓๕๕ เมื่อพระชนมายุได้ ๙ พรรษา สมเด็จพระบรมชนกนาถ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีลงทรง (ลงท่า) ซึ่งได้ทำเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และเฉลิมพระนามพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติวงศ์ พงศ์อัครราชตรีย์ ขัตติยราชกุมาร” และได้มีการพระราชพิธีโสกันต์ เมื่อพระชนมายุ ๑๓ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มศึกษาอักษรวิธีพุทธวจนะและเรื่องคติโลกในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมนฤตชินอุตร และในสำนักพระพุทโธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม และทรงรับการอบรมวิชาความรู้ต่างๆ เช่น อักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ราชประเพณี ฯลฯ ในพุทธศักราช ๒๓๖๐ ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ประทับอยู่วัดมหาธาตุ ๗ เดือน แล้วจึงลาบรรพชา สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้ทรงบัญชาการกรมมหาดเล็ก ครั้นพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา ทรงผนวชเป็นพระภิกษุตามราชประเพณีที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จไปจำพรรษา ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) แต่เมื่อทรงผนวชได้ ๑๕ วัน สมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึงมีพระราชดำริอยู่ในสมณเพศต่อไป ทรงศึกษาภาษาสามคฺจจนเชี่ยวชาญ ทรงศึกษาทางวิปัสสนาธุระ และคันถธุระอย่างแตกฉาน ทรงก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกามือพุทธศักราช ๒๓๗๒ ได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเสมอเจ้าคณะรอง เสด็จครองวัดบวรนิเวศวิหารเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๙ นอกจากนี้ยังทรงศึกษาภาษาฝรั่งเศสโดยเริ่มศึกษาภาษาละตินก่อนกับสังฆราชปาลเลอกัว ชาวฝรั่งเศส และทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับ ศาสตราจารย์แคสเวล มิซซันนารีอเมริกัน และพวกบาทหลวงฝรั่งเศส ด้วยมีพระราชดำริว่าพวกฝรั่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเทศทางตะวันออกมากขึ้น

วันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ในสังฆมณฑล ปรึกษาลงความเห็นชอบพร้อมกันให้ถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงเฉลิมพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วโปรดให้สถาปนาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ สมเด็จพระอนุชาธิราช ขึ้นดำรงพระอิสริยยศเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระอิสริยยศเสมอพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง เพื่อร่วมบริหารราชการแผ่นดินและพัฒนาประเทศ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขณะเสด็จขึ้นครองราชสมบัตินั้น ทรงมีพระชนมพรรษา ๔๗ พรรษา ด้วยเหตุที่ทรงผนวชเป็นเวลานานถึง ๒๗ ปี และได้เสด็จจุดธูปไปตามหัวเมืองต่างๆ ทำให้ทรงใกล้ชิดและทราบความทุกข์สุขของราษฎรในหัวเมืองเหล่านั้น เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชย์ จึงโปรดให้ยกเลิกประเพณีหลายอย่างเพื่อให้พระองค์ได้ใกล้ชิดราษฎรยิ่งขึ้น ได้แก่ ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรได้เฝ้าหาอย่างใกล้ชิดเวลาเสด็จพระราชดำเนินไปยังที่ต่างๆ การเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรมยังพระตำหนักที่โปรดให้สร้างขึ้นตามหัวเมือง การเสด็จออกรับฎีการ้องทุกข์จากราษฎรด้วยพระองค์เอง การออกประกาศด้วยข้อความที่เข้าใจง่ายที่เป็นการแนะนำสั่งสอนประชาชนในเรื่องต่างๆ ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีความคิดทันสมัย ทรงใช้วิจาร์ณญาณในการรับอารยธรรม และวิทยาการของประเทศทางตะวันตกมาปรับใช้ในการบริหารประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลง และพัฒนาบ้านเมืองอย่างมากมาย ได้แก่ ทรงแก้ไขขนบธรรมเนียมเก่าที่ล้าสมัย ทรงโปรดให้พระราชโอรส พระราชธิดา ได้รับการศึกษาภาษาอังกฤษ การเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับต่างประเทศ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งข้าราชการไปศึกษางานยังต่างประเทศ มีการตัดถนนและขุดคลองเพิ่มขึ้นหลายสายเพื่อประโยชน์ด้านการคมนาคม พาณิชยกรรม และเกษตรกรรม เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ของโลก ตะวันตก วิชาที่ทรงโปรดคือดาราศาสตร์ ทรงมีความเชี่ยวชาญเป็นอย่างยิ่ง เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณ คือการทรงคำนวณเวลาและสถานที่เกิดสุริยุปราคา ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ ได้อย่างแม่นยำ ระหว่างการเสด็จกลับจากทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หว้ากอ พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรด้วยพระโรคไข้จับสั่น พระอาการมิได้ทุเลาและคลายลง กระทั่งที่สุดเสด็จสวรรคต ณ พระอภิเนาวนิเวศน์ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ พระชนมพรรษา ๖๕ พรรษา เสด็จดำรงสิริราชสมบัติได้ ๑๘ ปี มีพระราชโอรส พระราชธิดารวม ๘๒ พระองค์ เป็นพระราชโอรส ๓๙ พระองค์ และพระราชธิดา ๔๓ พระองค์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมราชชนก ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระบรมราชสมภพเมื่อวันพุธที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ สวรรคตเมื่อวันพุธที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗
พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม เจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชโอรสพระองค์ที่ ๒ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระบรมราชสมภพเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๗ ทรงผนวชอยู่ ๒๗ พรรษา เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๕๓ สวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชนมพรรษา ๖๔ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม เจ้าฟ้าจุฑามณี พระราชโอรสพระองค์ที่ ๓
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี
พระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนา
เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชาภิเษก
เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคตเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชนมพรรษา ๕๔ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระมาลาเพชรใหญ่ คือหมวกเหล็กทาสีดำ
ประดับช่อขนนกการเวก สันนิษฐานว่า
ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
ฉลองพระองค์ชั้น ๒ ชั้น ประดับอินทราวุธ
ทรงมหาลังวาลย์ ๒ สาย ประทับพระราชอาสน์
ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙

ฉลองพระองค์อย่างเสื้อจีนแบบ ทรงแทงพระภูษาโจง พระมาลาแบบสก๊อต ชัดพระแสงกระบี่ สันด้ามเป็นรูปนกอินทรี
ซึ่งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาถวาย ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓

ฉลองพระองค์อย่างยุโรป ทรงพระภูษาโจง
พระมาลาแบบสลักถือ ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓

ฉลองพระองค์อย่างยุโรป ทรงพระภูษาโจง
พระมาลาแบบสลักถือ พระราชหัตถเลขา
ที่ปรากฏในภาพตรงกับวันที่ ๖ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๐๔

ฉลองพระองค์และประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ของฝรั่งเศส ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖

ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์และพระมหาพิชัยมงกุฎ ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗

ฉลองพระองค์อย่างนายทหารฝรั่งเศส ทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เลจิอง ดอนเนอร์ (Légion d' Honneur) ซึ่งจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส โปรดให้นายพลเรือเอก โบนาร์ด (Bonard) แม่ทัพเรือภาคโคชินจีน (Cochin - Chine) อัญเชิญเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายที่พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ พระแสงชื่อ กระบี่พระแสงหัตถ์นารายณ์ พระหัตถ์ขวาทรงถือธารพระกร มีเสน่า^๑ข้างใน

^๑ เสน่า อ่านว่า สะ-เหน่า หรือ เส-น่า คือ พระแสงมีดสั้น

ฉลองพระองค์อย่างนายทหารฝรั่งเศส
ประทับ ณ พระอภิเนาว์นิเวศน์
ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙

ฉลองพระองค์อย่างยุโรป
มีฉลองพระองค์คลุม
พระมาลาแบบสก็อต
ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙

ทรงพระมาลาแบบฝรั่งเศส ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

พระราชทานธรรมเทศนาให้กรมฝ่ายในฟัง
ในวันวิสาขบูชา ทรงเครื่องทรงศีล
ภูษาโจงสีแดง มีผ้าขาวทับ ทรงสะพัก
ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

ฉลองพระองค์อย่างเครื่องแบบนายทหารเรือสหรัฐอเมริกา
พระแสงกระบี่ สันด้ามเป็นรูปนกอินทรี ซึ่งประธานาธิบดี
สหรัฐอเมริกาถวาย ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

พระบรมสาทิสลักษณ์ ฉลองพระองค์อย่างจักรพรรดิจีน
ภาพนี้อยู่ในพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน

พระบรมสาทิสลักษณ์ ทรงพระมาลาประดับขนนก
เขียนหลัง พ.ศ. ๒๓๙๙

พระบรมสาทิสลักษณ์ เขียนประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

พระบรมสาทิสลักษณ์ โดยชรัวอินโค้ง^๑
เขียนก่อน พ.ศ. ๒๔๐๐

^๑ ชรัวอินโค้ง เป็นชาวเมืองเพชรบุรี เป็นจิตรกรสยามคนแรกที่มีความคิดริเริ่มและการสร้างสรรค์ศิลปกรรมร่วมสมัย การที่ได้สมญานี้เพราะว่าท่านบวชเป็นสามเณรตั้งแต่เด็ก จนอายุเข้าเกณฑ์เป็นพระภิกษุ ก็ไม่เข้ารับการอุปสมบท จึงเป็นเณรโค้ง แต่นามนี้ภายหลังมีคนไม่รู้จักความเดิมเปลี่ยนไปเรียก ชรัวอินโข่ง ซึ่งคำว่า “โข่ง” หมายถึง ไม่เข้าท่า ไม่ทันสมัย โง่ ซึ่งดูจะไม่เป็นการยกย่องเชิดชูแต่อย่างใดเลย

พระบรมสาทิสลักษณ์
ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์

พระบรมรูปปั้น ปูนปลาสเตอร์ทาสีเงิน
สูง ๕๙ เซนติเมตร ปั้นโดยชาวฝรั่งเศส
ชื่อ เอมีล ฟรองซัวส์ ชาทรูส
(Emile François Chatrousse)
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ อยู่ในหอพระสุราลัยพิมาน

พระบรมรูปปั้น ปูนน้ำมัน สูง ๑๖๗ เซนติเมตร ปั้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๖ โดยหลวงเทพรจนา (พลับ)
ภายหลังได้เป็นพระยาจินดารังสรรค์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖
ได้นำมาเป็นแม่แบบปั้นและหล่อเป็นโลหะนำไปประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท พระราชวังพระนครคีรี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี และสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) สันนิษฐานว่า ฉายเมื่อใกล้กับพระราชพิธีเฉลิมพระนาม รับพระสุพรรณบัฏและสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑล
โสภณภควดี กรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์ พระราชธิดา

พระมเหสี พระราชชายา และเจ้าจอมมารดา
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระนามเดิม หม่อมเจ้ารำเพย พระธิดาในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์
(สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์) กับหม่อมน้อย ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๗
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ สวรรคตเมื่อวันจันทร์ที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๔
พระชนมายุ ๒๘ พรรษา ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระบรมราชชนนี พันปีหลวง

พระสั้มพันดวงค์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย พระราชชายา พระนามเดิม หม่อมเจ้าพรรณราย พระธิดาในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์) กับหม่อมกิม ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ มีสมญาพระนามที่เรียกกันในหมู่พระประยูรญาติว่า “แฉ่” ลี้พระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๗ พระชันษา ๗๖ ปี

เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม พระสนมเอก ธิดา
หลวงอาสาสำแดง (แดง) กับท้าวสุจริตธำรง
(นาค สุจริตกุล) เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๕
มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ ในรัชกาลที่ ๕ โปรด
สถาปนาเป็นตำแหน่งเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม
ถึงพิราลัยเมื่อวันพุธที่ ๑๓ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๔๗ พระชันษา ๖๕ ปี ในรัชกาลที่ ๖
ทรงสถาปนาอิสริยยศกิติ์พระอัยยิกาเปี่ยม
ขึ้นเป็นสมเด็จพระปิยมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา

เจ้าคุณจอมมารดาสาลี พระสนมเอก
ธิดาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
(ทัต บุนนาค) กับหม่อมคล้าย
เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
โปรดสถาปนาเป็นตำแหน่ง
เจ้าคุณจอมมารดาสาลี ถึงพิราลัยเมื่อ
วันจันทร์ที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๓
อายุ ๖๕ ปี

เจ้าจอมมารดาจันทร์ พระสนมเอก
 ธิดาพระยาพิพิธสมบัติ (สุข) ผู้สำเร็จราชการเมืองตราด
 ถึงอสัญกรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๘

เจ้าจอมมารดาเที่ยง พระสนมเอก
 ธิดาพระยาอภัยนันทริกาภคิน
 (ดิศ โจรจนิศ) กับท่านคล้าย
 เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๔
 ถึงอสัญกรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖
 อายุ ๘๒ ปี

เจ้าจอมมารดากลิ่น (ชอนกลิ่น) พระสนมเอก
 ธิดาพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี)
 เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ ถึงอสัญกรรม
 เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ อายุ ๙๑ ปี

เจ้าจอมมารดาชุ่ม พระสนมเอก
ธิดาพระยาอภัยนริศกามาตย์ (ดิศ โจรจนดิศ)
กับท่านคล้าย เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖
ถึงอสัญกรรมเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๓ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๖๖ อายุ ๘๐ ปี

เจ้าจอมมารดาวาด พระสนมเอก ธิดานายสมบุญ กับ
ท้าวปฏิบัติบดินททาน (ถั่วย) เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๑๑
มกราคม พ.ศ. ๒๓๘๔ มีฉายาในหมู่ชาววังว่า
“แมวอิเหนา” (ชื่อเดิมของท่านคือ แมว) ในรัชกาล
ที่ ๕ โปรดให้รับราชการในตำแหน่งท้าววรจันทร์
ถึงอสัญกรรมเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๘๒ อายุ ๙๘ ปี

เจ้าจอมมารดาสังวาล พระสนมโท รัตนาย
ศีลวิชัย (ทองคำ ณ ราชสีมา) กับท่านน้อย
เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๑
ถึงอสัญกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๘ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๕๖ อายุ ๗๕ ปี

เจ้าจอมมารดาเกษ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒
ถึงอนิจกรรมเมื่อวันศุกร์ที่ ๙ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๕๘ อายุ ๙๖ ปี

เจ้าจอมมารดาหุ่น ในสมัยรัชกาลที่ ๕
โปรดให้รับราชการในตำแหน่ง
ท้าวทรงกันดาล ถึงอสัญกรรมเมื่อ
วันอาทิตย์ที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖
อายุ ๘๓ ปี

เจ้าจอมมารดาหุ่น ธิดาพระอภัยพิพิธ
(กระต่าย ศุภมิตร) กับคุณหญิงแจ่ม เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔
ถึงอสัญกรรมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒
อายุ ๘๘ ปี

เจ้าจอมมารดาดวงคำ ธิดาเจ้าคลี่ กับเจ้านางท่อนแก้ว
ถึงอสัญกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๙

เจ้าจอมมารดาเขียน ธิดาท่านอัน สิริวิธ (หรือสิริวันต์)
กับคุณหญิงอ้อม เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖
มีฉายาในหมู่ชาววังว่า “คุณเขียนอิเหนา”
ถึงอนิจกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๔
อายุ ๙๘ ปี

เจ้าจอมมารดาเพ็ง ธิดาหลวงราชภัคตการ
เจ้ากรมเกาเหลา เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖
มีนามเดิมว่า “ทูน” มีฉายาในหมู่ชาววังว่า
“ทูนเมขลา” ถึงแก่กรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔
กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒ อายุ ๔๖ ปี

เจ้าจอมมารดาเหม ธิดาพระอัคนีสร์ (พิณ) กับท่านแย้ม
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้รับราชการในตำแหน่ง
ท้าวสุภิตการภักดี แล้วเลื่อนเป็นท้าวอินทสุริยา
และท้าวสมศักดิ์
ถึงอนิจกรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๕
อายุ ๘๓ ปี

เจ้าจอมมารดาห้วง ธิดาขุนเทพฯ กับท่านเกษ
ถึงอนิจกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๑ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๖๑ อายุ ๗๔ ปี

เจ้าจอมมารดาสุ่น (ยี่สุ่น) ธิดาพระยาสุรินทรราชเสนี
(จัน กุศลมลจันทร์) กับท่านกลั่น ในรัชกาลที่ ๕
โปรดให้รับราชการในตำแหน่งท้าววนิดาพิจาริณี
ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓

เจ้าจอมมารดาอิม ในรัชกาลที่ ๕
โปรดให้รับราชการในตำแหน่งท้าวโสภานีเวศน์
แล้วเลื่อนเป็นที่ท้าวศรีสัจจา
ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๐

เจ้าจอมมารดาลังวาล และเจ้าคุณ
จอมมารดาเปี่ยม แต่งกายแบบสตรียุโรป
ในคราวต้อนรับลอร์ด จอห์น เฮย์
ผู้บัญชาการกองทัพอังกฤษ
ประจำมหาสมุทรอินเดีย
เมื่อมาเยือนกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๔๐๕

เจ้าจอมมารดาห่วง และเจ้าจอมมารดาเพ็ง
แต่งกายแบบสตรียุโรป

ภาพเขียนลายเส้น เจ้าจอมมารดาห่วงและ
เจ้าจอมมารดาเพ็ง แต่งกายแบบสตรียุโรป

เจ้าจอมมารดาเขียน เจ้าจอม
มารดาวาด และเจ้าจอมมารดาสุน
(ยี่สุน) แต่งเครื่องแบบทหารหญิง
สังกัดกรมไซลอน เป็นเครื่องแบบ
อย่างทหารสก็อต ทหารหญิง
แต่งกายแบบนี้มักเรียกกันใน
พระบรมมหาราชวังในสมัยนั้นว่า
“จิงโจ้”

รายพระนาม รายนามพระมเหสี และเจ้าจอมมารดาที่ไม่มีภาพ

๑. สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระนามเดิม หม่อมเจ้าโสมนัส พระธิดาในพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ (พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) กับเจ้าจอมมารดาจิว ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๗ ลิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ พระชันษา ๑๙ ปี
๒. เจ้าจอมมารดาน้อย พระธิดาพระอินทรอำไพ หรือเจ้าฟ้าทศภัย (พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าตากสิน) กับกรมบริจาริกาศรีสุदारักษ์ (เจ้าหญิงฉิม ธิดาเจ้าพระยานครศรีธรรมราช)
๓. เจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอก ธิดาพระส่ำราญฤทธิ์ (อ้าว ธรรมสโรช) กับท้าวทรงกันดาน (สี) ถึงอสัญกรรมเมื่อวันอังคารที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔
๔. เจ้าจอมมารดาพิ่ง (เต่า) พระสนมเอก ธิดาพระยาราชสงคราม (อิน อินทรวิมล) ถึงอนิจกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ อายุ ๕๘ ปี
๕. เจ้าจอมมารดาตลับ พระสนมเอก ธิดาเจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญยรัตพันธุ์) ถึงอสัญกรรมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ อายุ ๕๒ ปี
๖. เจ้าจอมมารดาโหมด พระสนมโท ธิดาพระยาราชสงคราม (อิน อินทรวิมล) ถึงอนิจกรรมเมื่อวันพุธที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ อายุ ๘๑ ปี
๗. เจ้าจอมมารดาเอี่ยม หลานพระยานุชิตชาญไชย (อ้น) ถึงแก่กรรมเมื่อวันพุธที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓
๘. เจ้าจอมมารดาบัว ธิดาเจ้าพระยานคร (น้อย ณ นคร หรือที่ได้รับสมญานามว่า “เจ้าพระยานครน้อยคินเมือง”) ถึงอสัญกรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๒
๙. เจ้าจอมมารดามาโลย (หรือมาลัย) เป็นหลานพระยาราชรองเมือง พระราชทานเพลิงเมื่อวันศุกร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓
๑๐. เจ้าจอมมารดาเอม ธิดาหลวงปราณีประชาชน (แมลงทับ) ยกกระบัตรกรุงเก่า กับท่านเอี่ยม เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๒ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ อายุ ๗๕ ปี
๑๑. เจ้าจอมมารดาแก้ว อยู่ในตระกูลบูรณสิริ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๔
๑๒. เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์แสง ธิดาหม่อมเจ้านิม ปาลกะวงศ์ กับหม่อมฝึก พระราชทานเพลิงเมื่อวันศุกร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓
๑๓. เจ้าจอมมารดาหว่า ธิดาปลัดโรงทานอิม ถึงแก่กรรมเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๖
๑๔. เจ้าจอมมารดาเซย ถึงอนิจกรรมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑
๑๕. เจ้าจอมมารดาพุ่ม ธิดานายคัลยวิชัย (ทองคำ ณ ราชสีมา) พระราชทานเพลิงเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๖

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระบรมราชสมภพ
เมื่อวันอังคารที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ เสด็จสวรรคตเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓
พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา พระรูปนี้สันนิษฐานว่าฉายเมื่อใกล้กับงานทรงรับพระสุพรรณบัฏ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔
พระชันษา ๙ พรรษา เครื่องยศประกอบด้วยพานพระศรี พระเต้า เครื่องพระสุธารส

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี กรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์)
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖
พระชันษา ๙ ปี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจาดูรนต์ร์คีมี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าจาดูรนต์ร์คีมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์)
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๙
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๓
พระชันษา ๔๔ ปี ต้นราชสกุล จักรพันธุ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
(จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๒
ทิวงคตเมื่อวันพุธที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑
พระชันษา ๖๙ ปี ต้นราชสกุล ภาณุพันธุ์

จากซ้ายไปขวา

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระชันษา ๖ ปี
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระชันษา ๑๒ ปี
๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจาดุรนต์รัศมี พระชันษา ๘ ปี

จากซ้ายไปขวา

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจาดุรนต์รัศมี
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่พระสัณพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย

พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้ว
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนชัตติยภักยา)
ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๕
พระชันษา ๒๘ ปี ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมขุนชัตติยภักยา
เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วใน พ.ศ. ๒๔๒๕ และทรงได้รับสถาปนา
เป็นเจ้าฟ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐

พระองค์เจ้าจิตรเจริญ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์)
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐
พระชันษา ๘๔ ปี ต้นราชสกุล จิตรพงศ์

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่สมเด็จพระปิยมหาราช ตรีพัชรินทรมาตา
(เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม)

พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย)
ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๙
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๑๘ ปี

พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ (สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๑
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๖ ปี
ต้นราชสกุล เทวกุล

พระองค์เจ้าสุนันทกุมารีรัตน์
(สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทกุมารีรัตน์)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๓
สวรรคตเมื่อวันจันทร์ที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๓
พระชนมายุ ๒๑ พรรษา

พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา
บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๕
สวรรคตเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘
พระชนมายุ ๙๓ พรรษา

พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี
(สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖
สวรรคตเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒
พระชนมายุ ๕๗ พรรษา

พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๑๐ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๗๐ ปี
ต้นราชสกุล สวัสดิวัตน์

จากซ้ายไปขวา

๑. พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา
๒. พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
๓. พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์
๔. พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนครไชย

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าคุณจอมมารดาสำคัญ

พระองค์เจ้าสุขุมลามารศรี (สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า
สุขุมลามารศรี พระอัครราชเทวี)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๔
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๙ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๓๐ พระชันษา ๖๖ ปี

พระองค์เจ้าบุษบงเบิกบาน
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบงเบิกบาน)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๒
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๖ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๑๙
พระชันษา ๑๘ ปี

พระองค์เจ้าฉวีพรประภา
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
พระชันษา ๙๔ ปี

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารตาน้อย

พระองค์เจ้านภวงศ์
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๕
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๑๐ พระชันษา ๔๖ ปี
ต้นราชสกุล นพวงศ์

พระองค์เจ้าสุประดิษฐ์
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิษณุภาณีภวทร)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๕
พระชันษา ๓๘ ปี
ต้นราชสกุล สุประดิษฐ์

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาแพ

พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุดา
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุดา)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๔
สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ พระชันษา ๓๖ ปี

พระองค์เจ้าพัชรกิติยากร
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยากร)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๙
พระชันษา ๕๒ ปี

พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์)
ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗
พระชันษา ๖๙ ปี
ต้นราชสกุล เกษมสันต์

พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ
(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔
พระชันษา ๖๒ ปี

พระองค์เจ้าบุญจบเบญจมา
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุญจบเบญจมา)
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕
พระชันษา ๓๑ ปี

จากซ้ายไปขวา

๑. พระองค์เจ้าบุญจบเบญจมา
๒. พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ
๓. พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์
๔. พระองค์เจ้าพัทตรีพิมลพรรณ
๕. พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุตา

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาพึ้ง

พระองค์เจ้าคัคฆางคยุคล
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร)
ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๙ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๓๘๙ สิ้นพระชนม์เมื่อ
วันศุกร์ที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๒
พระชันษา ๕๕ ปี
ต้นราชสกุล คัคฆางค์

พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์)
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕
พระชันษา ๖๖ ปี
ต้นราชสกุล ชุมพล

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาจันทร์

พระองค์เจ้าทักษิณชา นราธิราชบุตรี
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
ทักษิณชา) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๘
กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๕ สิ้นพระชนม์เมื่อ
วันเสาร์ที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙
พระชันษา ๕๔ ปี

พระองค์เจ้ามณยาภรณ์
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณยาภรณ์)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๘
พระชันษา ๓๒ ปี

พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์
 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช)
 ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘
 สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘
 พระชันษา ๗๑ ปี
 ต้นราชสกุล สุขสวัสดิ์

พระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขทัย
 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิฆากรวงศ์ประวดี)
 ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๐
 ถ่ายภาพเมื่อวันรับพระราชทานเครื่องยศ
 พ.ศ. ๒๔๐๙ สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๓
 มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชันษา ๕๘ ปี
 ต้นราชสกุล เกษมศรี

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเที่ยง

พระองค์เจ้าโสมวดี ศรีรัตนราชธิดา
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๕
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๔
พระชันษา ๓๙ ปี

พระองค์เจ้าศรีนาคสวาท
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาท)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๔
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖
พระชันษา ๕๙ ปี

พระองค์เจ้ากมลลาสเลอสรรค์
 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร)
 ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๙
 สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๔
 พระชันษา ๓๕ ปี
 ต้นราชสกุล กมลასัน

พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา
 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา)
 ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐
 สิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑
 พระชันษา ๖๒ ปี

พระองค์เจ้าไชยานุชิต
 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาติศรมหิป)
 ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๔
 สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๘
 พระชันษา ๓๔ ปี
 ต้นราชสกุล ชยางกูร

พระองค์เจ้าไชยดวง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยดวง)
ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๒
พระชันษา ๖๖ ปี

พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์)
ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๙
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๙๓ พระชันษา ๘๔ ปี

จากซ้ายไปขวา

๑. พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา
๒. พระองค์เจ้ากมลสเลอสรร์
๓. พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ

จากซ้ายไปขวา

แถวนี้

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยดวง
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ

แถวอื่น

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์

จากซ้ายไปขวา

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาติศกรมทิป
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยดวง
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาตลับ

พระองค์เจ้าทวีธวัชยลาภ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐
พระชันษา ๔๒ ปี
ต้นราชสกุล ทวีวงศ์

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์)
ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑
สิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒
พระชันษา ๒๒ ปี

จากซ้ายไปขวา

๑. พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์
๒. พระองค์เจ้าทวีถวัลย์ลาภ

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดากลิ่น (ช่อนกลิ่น)

พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร^๑ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชันษา ๗๑ ปี ต้นราชสกุล กฤดากร

^๑ พระนามตามที่พระราชบิดาพระราชทาน คือ พระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาชุ่ม

พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ พระชันษา ๘๑ ปี
ต้นราชสกุล ดิศกุล

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาวาด

พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๕๐ ปี ต้นราชสกุล โสณกุล

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาสังวาล

พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ พระชันษา ๖๙ ปี ต้นราชสกุล ทองใหญ่

พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชันษา ๖๓ ปี ต้นราชสกุล ทองแถม

พระองค์เจ้ากาญจนากร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจนากร) ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระชันษา ๗๐ ปี

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาโหมด

พระองค์เจ้าจันทรถัดจุฑาธาร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
วิจิตรวรากรมปรีชา) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๑๑ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๐๓ สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๓๒ ปี ต้นราชสกุล จันทรถัด

พระราชธิดา

ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเกษ

พระองค์เจ้าประภัสสร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภัสสร)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๙
พระชันษา ๗๓ ปี

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาบัว

พระองค์เจ้าศรีทธิพงษ์ไชย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสิริรัชสังกาศ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐
สิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชันษา ๕๔ ปี ต้นราชสกุล ศรีวัช

พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๒
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ พระชันษา ๔๗ ปี

พระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๑ ปี ต้นราชสกุล วัฒนวงศ์

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเอม

พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๐ ล้นพระชนม์
เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ พระชันษา ๒๖ ปี

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอม มารดาหรั่ง

พระองค์เจ้าอรุณวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี)
ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ล้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์
ที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ พระชันษา ๓๖ ปี

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาแก้ว

พระองค์เจ้าวาณีรัตนกัญญา
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาณีรัตนกัญญา)
ประสูติเมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๐
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔
พระชันษา ๗๔ ปี

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอม มารดาหุ่น

พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระสมมตอมรพันธุ์) ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๗ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๐๓ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔
พระชันษา ๕๕ ปี ต้นราชสกุล สวัสดิทิกุล

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาตวงคำ

พระองค์เจ้านารีรัตนา

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านารีรัตนา)

ประสูติเมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๔

สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พระชันษา ๖๕ ปี

พระองค์เจ้าประติษฐาสารี

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประติษฐาสารี)

ประสูติเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๘

สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

พระชันษา ๙๗ ปี

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเขียน

พระองค์เจ้าวรรรณากร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ พระชันษา ๗๐ ปี
ต้นราชสกุล วรรรณ

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเพ็ง

พระองค์เจ้านางคราญอุตมดี
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านางคราญอุตมดี)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๕
สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๔
พระชันษา ๒๙ ปี

พระราชโอรส ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเหม

พระองค์เจ้าศรีเสาวภาค
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาค)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๕
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๒๗ ปี
ต้นราชสกุล โสภาค

พระราชโอรส พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาห่วง

พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๖
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒
พระชันษา ๗๖ ปี

พระองค์เจ้าไชยน์ตมงคล
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมতিศรราชหฤทัย)
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐
พระชันษา ๔๒ ปี
ต้นราชสกุล ไชยน์ต

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดา ม.ร.ว. แสง

พระองค์เจ้าประสาทรังสี
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสาทรังสี)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๐
พระชันษา ๔๔ ปี

พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๐
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓
พระชันษา ๔๔ ปี

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาสูน

พระองค์เจ้าประพาฬรัศมี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประพาฬรัศมี)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖
พระชันษา ๓๗ ปี

พระราชธิดา ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาหว่า

พระองค์เจ้าเสาวภาคย์พรหม
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์พรหม)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๗
พระชันษา ๓๑ ปี

พระราชโอรส พระราชธิดา ๔๓ พระองค์ในรัชกาลที่ ๔ ฉายเมื่อต้นรัชกาลที่ ๕

๑. พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค	๒๓. พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต
๒. พระองค์เจ้าทิวฉวีลลภ	๒๔. พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี
๓. พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย	๒๕. พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน
๔. พระองค์เจ้าศุขสวัสดิ์	๒๖. พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์
๕. พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร	๒๗. พระองค์เจ้าทรงคราญอุดมดี
๖. พระองค์เจ้าคัคณางคยุคล	๒๘. พระองค์เจ้าวรรรณการ
๗. พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์	๒๙. พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร
๘. พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่	๓๐. พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา
๙. พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช	๓๑. พระองค์เจ้ากาญจนการ
๑๐. พระองค์เจ้าศรีลลิตธิงไชย	๓๒. พระองค์เจ้าศรีเสาวภาค
๑๑. พระองค์เจ้ากมลาลเลิศสรค์	๓๓. พระองค์เจ้าเสาวภาคย์พรรณ
๑๒. พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์	๓๔. พระองค์เจ้าประสานศรีใส
๑๓. พระองค์เจ้าไชยานุชิต	๓๕. พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
๑๔. พระองค์เจ้ามยุษยามานพ	๓๖. พระองค์เจ้าไชยันต์มงคล
๑๕. พระองค์เจ้าปัญจบเบญจมา	๓๗. พระองค์เจ้าประพาพรัศมี
๑๖. พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์	๓๘. พระองค์เจ้าจิตรเจริญ
๑๗. พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา	๓๙. พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
๑๘. พระองค์เจ้านารีรัตนา	๔๐. พระองค์เจ้าแชไขดวง
๑๙. สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์	๔๑. พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด
๒๐. พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์	๔๒. พระองค์เจ้านภาพรประภา
๒๑. พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ	๔๓. พระองค์เจ้าสุมาลมารศรี
๒๒. พระองค์เจ้าจันทรถจุฑาธาร	

จากซ้ายไปขวา

แถวหน้า

๑. พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
๒. พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี
๓. พระองค์เจ้าเสาวภาคัยพรหม
๔. พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด
๕. พระองค์เจ้าประสานศรีใส
๖. พระองค์เจ้าไขไขดวง
๗. พระองค์เจ้านภาพรประภา
๘. พระองค์เจ้าประพาฬศรีคมี่

แถวหลัง

๑. พระองค์เจ้ากาญจนากร
๒. พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน
๓. พระองค์เจ้าปัญจเบญจมา
๔. พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา
๕. พระองค์เจ้านงคราญอุดมดี
๖. พระองค์เจ้านารีรัตนา
๗. พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
๘. พระองค์เจ้าสุชมालมารศรี
๙. พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗

จากซ้ายไปขวา

๑. พระองค์เจ้าศุขสวัสดิ์ พระชันษา ๙ ปี
๒. พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร พระชันษา ๙ ปี
๓. สมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระชันษา ๑๒ ปี
๔. สมเด็จเจ้าฟ้าจาดุรนต์ร์คมี่ พระชันษา ๘ ปี
๕. สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระชันษา ๖ ปี

จากซ้ายไปขวา

๑. พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี
๓. พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร
๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
๕. สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
๖. พระองค์เจ้าศุภางคยกุล
๗. พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนาโรช
๘. พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์

จากซ้ายไปขวา

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช
๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ
๔. พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส)

จากซ้ายไปขวา

แถวหน้า

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์พรรณ
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสานศรีใส
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไขชดดวง

แถวกลาง

๑. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาสติ
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนชัชติยักัลยา
๕. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

แถวหลัง

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาณีรัตนกัญญา
๔. -
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณยาภรณ์
๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี
๗. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ

พระราชโอรส พระราชธิดา ในรัชกาลที่ ๔ ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

แถวนั่งจากซ้ายไปขวา

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจนนาคร
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ
๕. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
๖. สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
๗. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาณีรัตนกัญญา
๘. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านงคราญอุดมดี
๙. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไขดวง

แถวยืนจากซ้ายไปขวา

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาติศกรมทิป
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
๖. จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
๗. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี
๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์
๙. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี
๑๐. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ
๑๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์
๑๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิจิตรวรมนปรีชา
๑๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระราชโอรส พระราชธิดา ในรัชกาลที่ ๔ ฉายที่วังบางขุนพรหม เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘
ในงานพระชนมายุสมมงคล สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ทรงเจริญพระชันษา ๖๕ ปี
เสมือกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ

จากซ้ายไปขวา

แถวหน้า

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไขไขดวง

แถวกลาง

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านางคราญอุดมดี
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี
๓. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
๔. สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ
๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจนากร

แถวหลัง

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์
๕. จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร
๗. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาติศรมหิป
๘. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

รายพระนามพระราชโอรส พระราชธิดา ที่ไม่มีภาพ

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าโสมนัส (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าโสมนัส) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๕
สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ที่ ๑ ในสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี
๒. พระองค์เจ้าทักษิณาวัญ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทักษิณาวัญ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๕
สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ พระชันษา ๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพืง
๓. พระองค์เจ้าเสวตรวรลาภ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสวตรวรลาภ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง
๔. พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ พระชันษาได้ ๘ วัน ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง
๕. พระองค์เจ้าจรัญฤทธิเดช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญฤทธิเดช) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘
สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๙ วัน ที่ ๙ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง
๖. พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๕
สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๘ วัน ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตลับ
๗. พระองค์เจ้าชาย (แดง) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแดง) ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ พระชันษา ๓ เดือน ที่ ๑ ในเจ้าคุณจอมมารดาสำลี
๘. พระองค์เจ้าหญิง (เขียว) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเขียว) ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๐
สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๑ วัน ที่ ๒ ในเจ้าคุณจอมมารดาสำลี
๙. พระองค์เจ้าเจริญรุ่งราชิ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจริญรุ่งราชิ) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๓
สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ พระชันษา ๕ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาลังวาล
๑๐. พระองค์เจ้ามณฑานพรัตน์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑานพรัตน์) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๔ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาโหมด
๑๑. พระองค์เจ้าศรีพัฒนา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีพัฒนา) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๖
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๒๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเอี่ยม
๑๒. พระองค์เจ้าเฉลิมลักษณะเลิศ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมลักษณะเลิศ) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๘
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ พระชันษา ๒ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาบัว
๑๓. พระองค์เจ้าดำรงฤทธิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดำรงฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๙ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาบัว
๑๔. พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๘
สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๑ วัน ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดามาโลย

๑๕. พระองค์เจ้าเสมอมสมัยพรรษา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสมอมสมัยพรรษา) ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ พระชันษา ๑๗ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดามาโลย
๑๖. พระองค์เจ้าเจริญกมลสุขสวัสดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจริญกมลสุขสวัสดิ์) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๗ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาห้วง
๑๗. พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๐ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเซย
๑๘. พระองค์เจ้าพุทธประดิษฐา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพุทธประดิษฐา) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ พระชันษา ๔ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพุ่ม
๑๙. พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาอิม

๒๓

หมวดที่ ๒๓

เหตุการณ์สำคัญและพระราชกรณียกิจ

ในยุคที่มหาอำนาจตะวันตกแสวงหาอาณานิคมในภูมิภาคตะวันออกนี้ นับเป็นโชคดีของประเทศสยามที่ได้พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่เช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเมื่อก่อนครองราชย์นั้น พระองค์ได้ทรงพระผนวชถึง ๒๗ พรรษา ทรงศึกษาพระพุทธานุศาสตร์อย่างถ่องแท้ พร้อมไปกับการเสด็จจาริกยังท้องถิ่นต่างๆ ทำให้ทรงรับรู้ทุกข์สุขของราษฎร สภาพที่แท้จริงของบ้านเมือง ทั้งยังโปรดคบหากับชาวต่างประเทศ ทำให้ได้ทรงมีโอกาสศึกษาวิทยาการใหม่ๆ และทรงรอบรู้สถานการณ์ของโลก

ตลอดระยะเวลา ๑๘ ปีแห่งการครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่เตรียมประเทศและประชาชนให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของโลก และนำพาประเทศให้ดำรงคงความเป็นเอกราชไว้ได้ พระบรมราชาบายด้านการต่างประเทศ นับเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งที่แสดงให้เห็นพระปรีชาญาณในการดำเนินนโยบายต่อสู้กับลัทธิจักรวรรดินิยม ทรงรักษาสถานะทางภูมิศาสตร์ของประเทศให้เป็นรัฐกันกระทบระหว่างอาณานิคมของอังกฤษที่พม่าและของฝรั่งเศสที่อินโดจีน ในเวลาเดียวกันก็ทรงดำเนินนโยบายเปิดประเทศโดยทรงโอนอ่อนผ่อนตามกระแสบีบบังคับทางการเมือง ที่สำคัญคือการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ และทำสัญญาทำนองเดียวกันกับประเทศอื่นๆ พร้อมกับการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการทูตกับผู้นำประเทศเหล่านั้น

ส่วนภายในประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเตรียมข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน และพสกนิกรให้ปรับตัวเข้ากับสภาวะทางการเมือง ทรงเปิดประเทศรับอารยธรรมและวิทยาการแผนใหม่มาใช้ และทรงปรับปรุงแก้ไขประเพณีที่ล้าสมัยให้เหมาะสม

ตลอดรัชสมัย บ้านเมืองได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็วในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการคมนาคมที่ต้องให้ทันกับความเจริญทางการค้าหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง โปรดให้สร้างถนนเป็นทางสัญจรของรถม้าและเส้นทางค้าขายจากใจกลางพระนครถึงชานเมือง ส่วนการสัญจรทางน้ำนอกจากคลองผดุงกรุงเกษม คูพระนครชั้นที่ ๓ ทางตะวันออกแล้ว ยังโปรดให้ขุดคลองเชื่อมการคมนาคมระหว่างพระนครกับหัวเมืองตะวันตกและหัวเมืองชายทะเลอีกหลายสาย เมื่อการค้าขายเจริญมากขึ้น โปรดให้เริ่มใช้เงินเหรียญแทนเบี้ยเป็นมาตรฐาน

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านเมือง โดยเฉพาะด้านเครื่องยนต์กลไกและการทหาร ทรงต่อเรือกำปั่นไฟด้วยพระองค์เอง ทำให้ราชการสยามมีเรือกลไฟต่อเองหลายลำสำหรับบำรุงกำลังทางน้ำและการค้าทางทะเล การฝึกทหารอย่างยุโรปก็เริ่มมีขึ้นในรัชกาลนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนแปลงประเพณีและธรรมเนียมหลายอย่างให้ทันสมัยทัดเทียมชาวต่างประเทศที่มาติดต่อทางพระราชไมตรี เช่น โปรดให้สวมเสื้อเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท การชกธงประจำพระองค์และธงชาติ และโปรดให้ชาวต่างประเทศยื่นเฝ้าได้ในท้องพระโรง โปรดให้ประชาชนเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดเพื่อเฝ้าชมพระบารมี ทั้งยังโปรดการแปรพระราชฐานไปประทับแรมยังพระตำหนักหัวเมือง เพื่อทรงได้ใกล้ชิดรับทราบทุกข์สุขของราษฎร ทรงออกประกาศตักเตือนแนะนำมากมาย ที่สำคัญยิ่งก็คือ ทรงออกรับฎีการ้องทุกข์ของราษฎรถึงเดือนละ ๔ ครั้ง

ในพระบรมมหาราชวัง โปรดให้สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์เป็นหมู่พระมหามณเฑียรที่งามสง่า เป็นที่เล่าขานของแขกบ้านต่างเมือง

แม้จะทรงศึกษาและบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมาก แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ทุกศาสนา ทั้งยังโปรดให้เหล่าหมอสอนศาสนาได้ถวายการรับใช้ใกล้ชิด นับเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างมาก

ด้วยความใฝ่พระราชหฤทัยศึกษาวิทยาการตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรอบรู้ทั้งด้านภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ โดยเฉพาะด้านดาราศาสตร์แล้ว เหตุการณ์ที่ทรงคำนวณเวลาเกิดสุริยุปราคาเต็มดวงที่บ้านหว้ากอ ตำบลหัววาน เมืองประจวบคีรีขันธ์ ได้อย่างแม่นยำ เป็นเครื่องพิสูจน์พระปรีชาสามารถที่ดียิ่ง

พระราชพิธีโสกันต์ และพระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏ

พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ
พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุดา พ.ศ. ๒๔๐๔

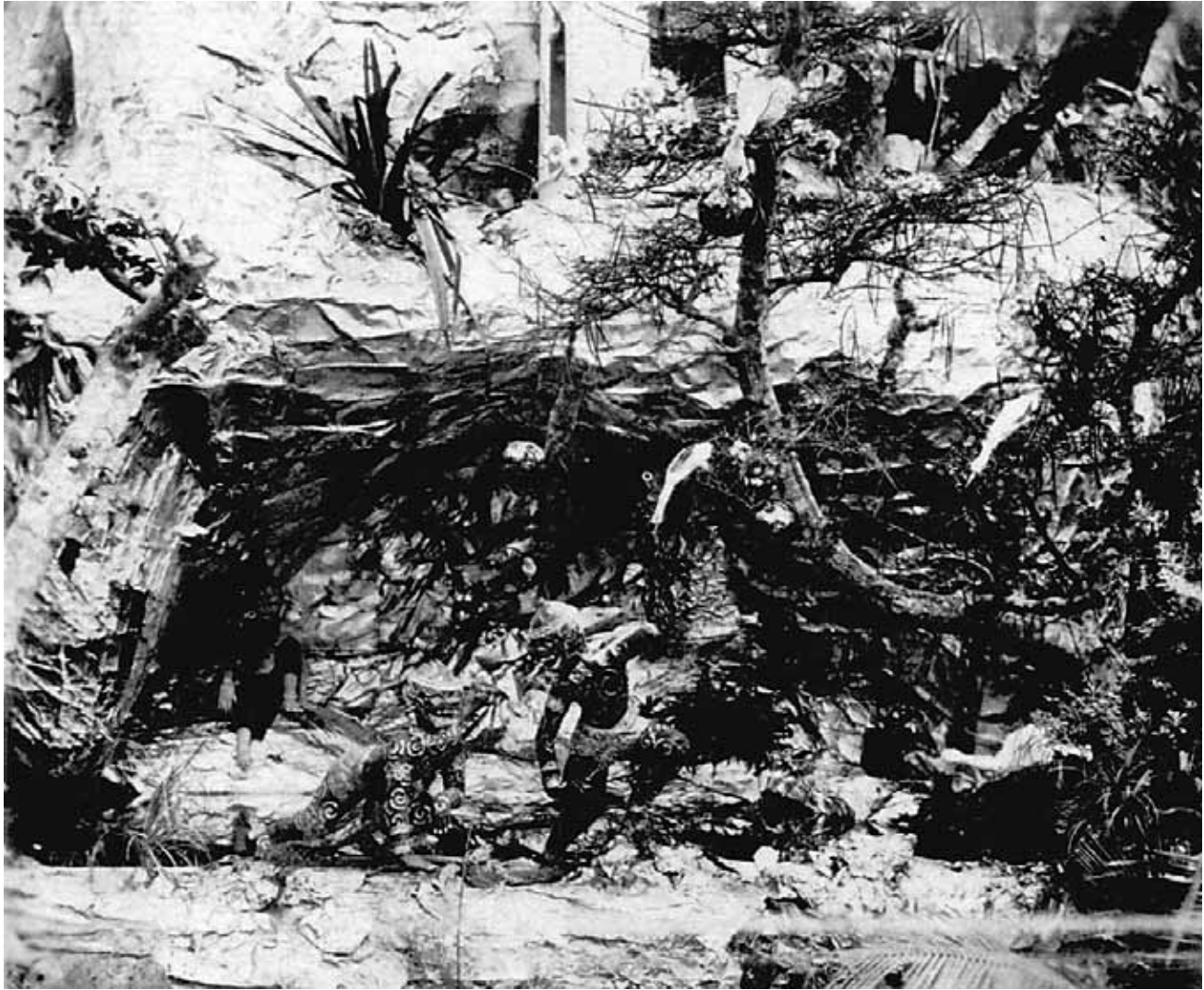
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับเกย
พระราชยานหน้าพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ประทับพระราชยานเสด็จไปฟังสวดพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏ พ.ศ. ๒๔๐๔

เขาไกรลาส ในพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พ.ศ. ๒๔๐๘
โปรดให้ทำขึ้นที่หน้าแก่งสมมตเทพยสถานตรงที่สกุณวิณ (กรงนก)

เขาไกรลาส ในพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ถ่ายจากทิศตะวันออก
สู่ทิศตะวันตก แลเห็นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท

รูปหุ่นประดับเชิงเขาไกรลาส ในพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์

คืนพระบางกลับเมืองหลวงพระบาง

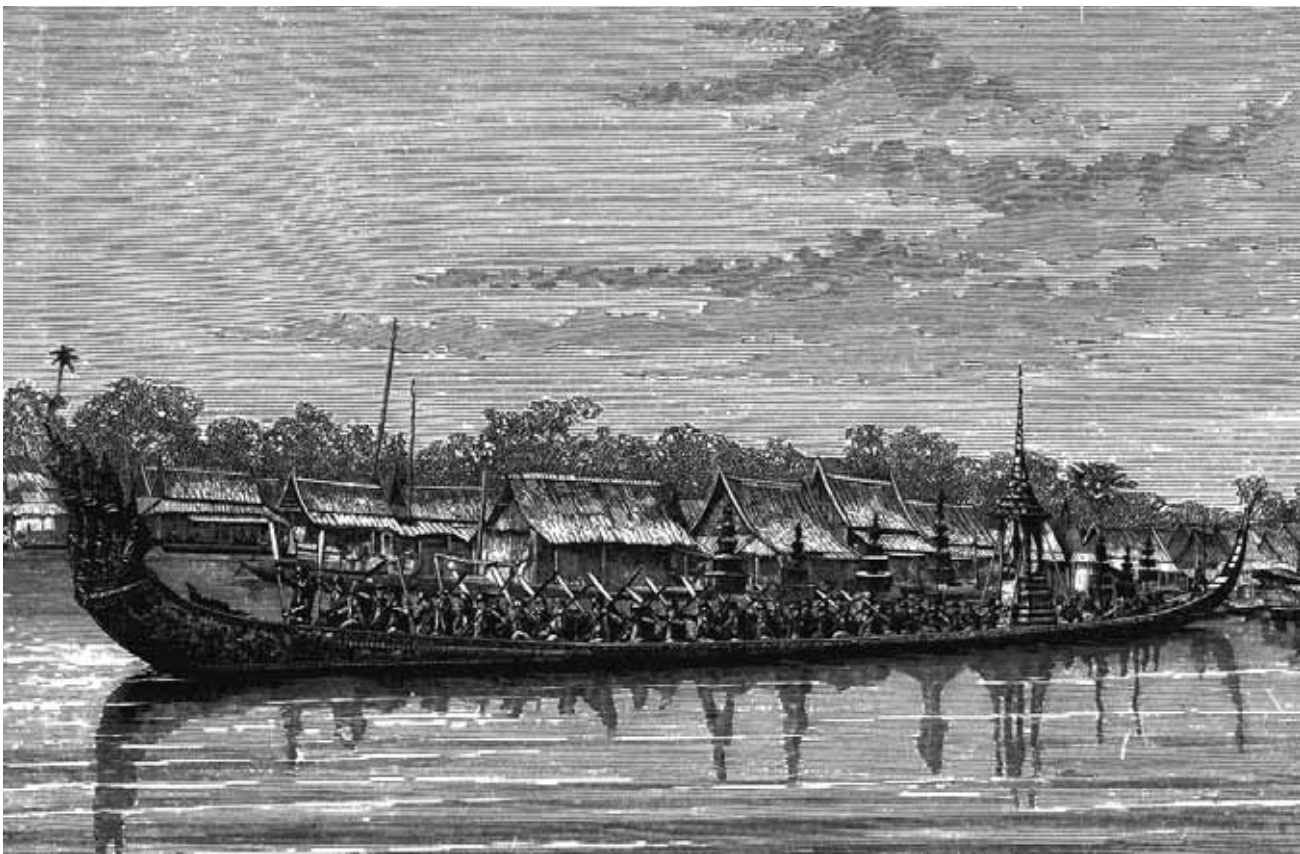

พระบาง เป็นพระพุทธรูปที่ได้มาจากหลวงพระบาง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๘ โปรดให้คืนพระบางกลับไปประดิษฐาน ณ เมืองหลวงพระบางตามเดิม

พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราชเชิญผ้าพระกฐิน ในการพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินโดยทางชลมารค พ.ศ. ๒๔๐๘

ภาพเขียนลายเส้นเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชเชิญผ้าพระกฐิน
ในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน โดยทางชลมารค พ.ศ. ๒๔๐๘

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนพยุหยาตราโดยทางสถลมารค
ถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ. ๒๔๐๙

ภาพเขียนลายเส้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนพยุหยาตราโดยทางสถลมารค
ถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ. ๒๔๐๙

การพระราชกุศลเลี้ยงพระฉันเวร

การพระราชกุศล ถวายภัตตาหารเลี้ยงพระฉันเวรที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
ในพระบรมราชวัง พ.ศ. ๒๔๐๙

ภาพเขียนลายเส้น การพระราชกุศลถวายภัตตาหารเลี้ยงพระฉันเวร ที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
ในพระบรมราชวัง พ.ศ. ๒๔๐๙

เสด็จพระราชดำเนินเมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๔๐๙

บริเวณตลิ่งริมแม่น้ำน่าน
หน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมื่อครั้ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้า
จุฬาลงกรณ์ ขณะทรงบรรพชาสามเณร
เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการ
พระพุทธชินราช เมืองพิษณุโลก
พ.ศ. ๒๔๐๙

พระวิหารหลวง ที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๔๐๙

พระอัฐารส ณ พระวิหาร และพระมหาธาตุเจดีย์
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๔๐๙

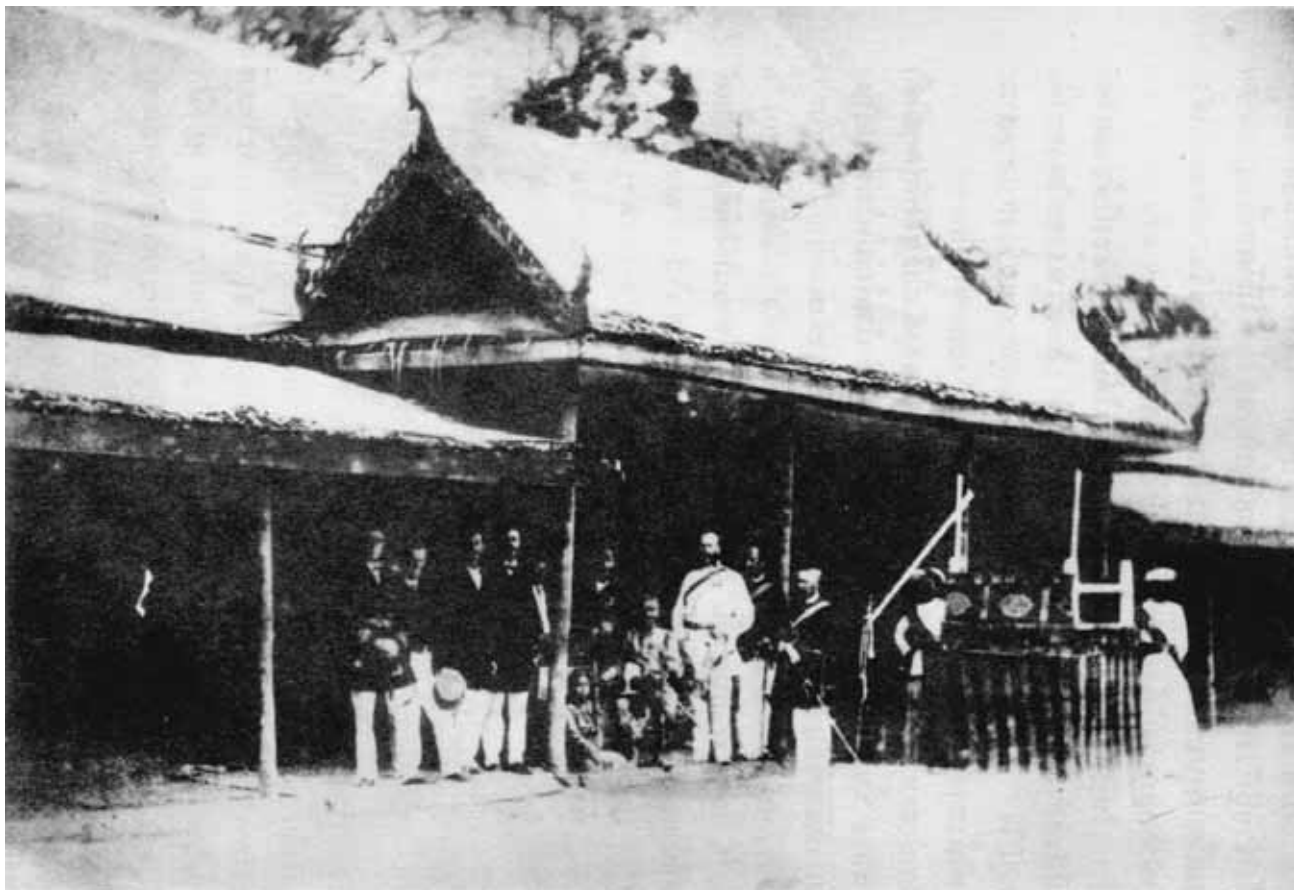
เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่บ้านหว้ากอ
เมืองประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๑

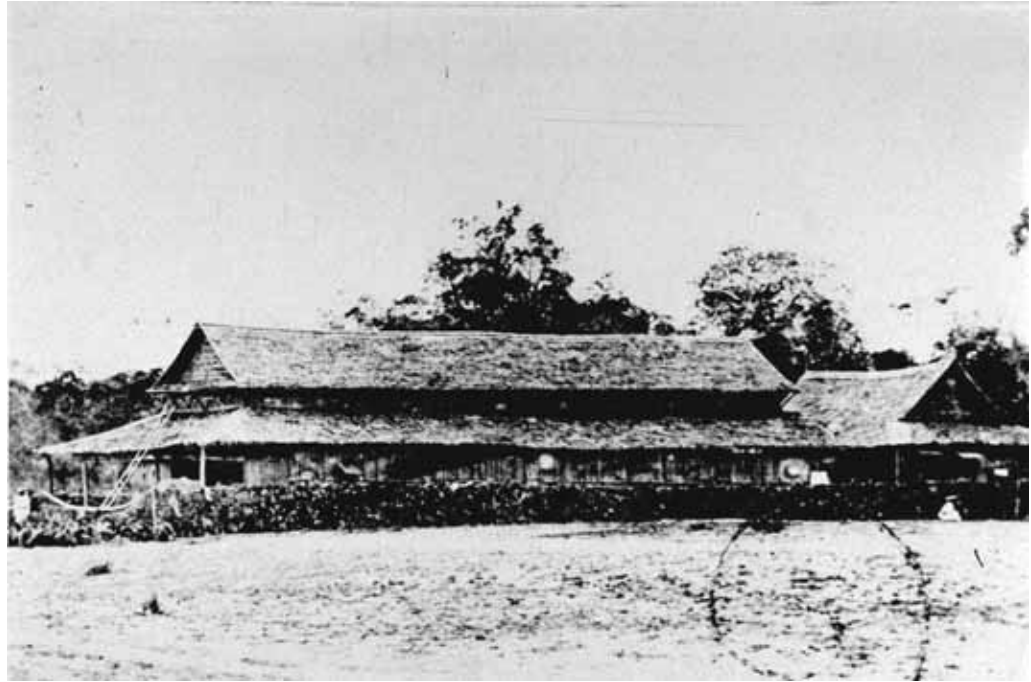
ขบวนเรือพระที่นั่ง เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคา
ที่บ้านหว้ากอ เมืองประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับ ณ เกยหน้าพลับพลาที่ประทับ
โปรดให้ฉายพระรูปกับคณะแขกเมือง ณ ค่ายหลวงบ้านหว้ากอ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับพระเก้าอี้โปรดให้ฉายพระรูปร่วมกับเซอร์แฮรี อดด์ ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ และคณะ ณ พลับพลาค่ายหลวงบ้านหว่ากอ

เรือนพักแรมของเซอร์แฮรี อดด
ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์

บริเวณค่ายหลวงที่บ้านหว้ากอ

บริเวณค่ายหลวงที่บ้านห้วยกอ

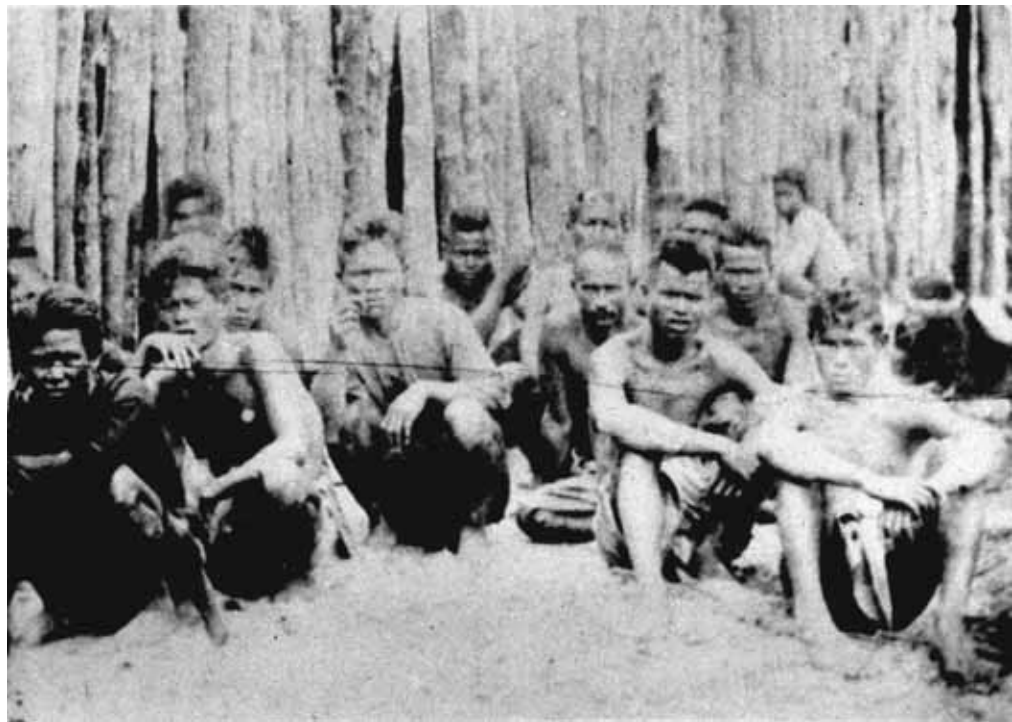
บริเวณค่ายหลวงที่บ้านห้วยกอ

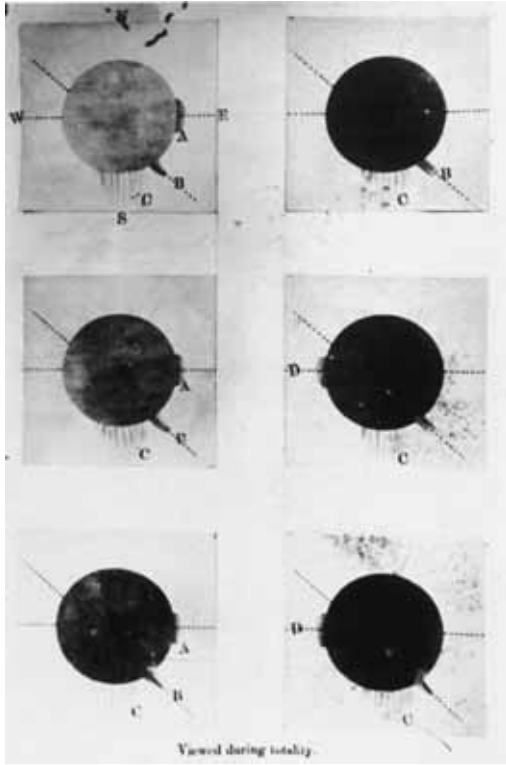
บริเวณค่ายหลวงที่บ้านห้วยกอ
ด้านขวาคือปืนใหญ่สำหรับยิง
เวลาจับคราส (เงาดำของดวงจันทร์
เริ่มเข้าบังดวงอาทิตย์)

ราษฎรบริเวณค่ายหลวง ที่บ้านห้วยก้อ

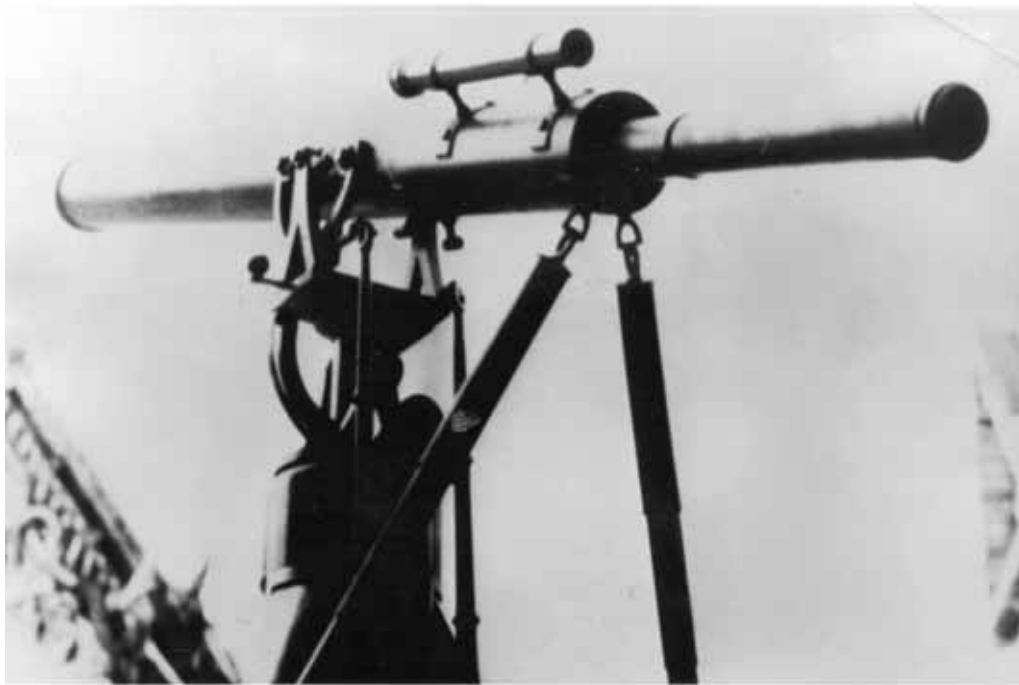

ราษฎรบริเวณค่ายหลวงที่บ้านห้วยก้อ เฝ้ารอดูปรากฏการณ์สุริยุปราคา

รายละเอียดการจับคราส สุริยุปราคาที่บ้านห้วยกอ
พ.ศ. ๒๔๑๑ จากบันทึกของเซอร์แฮรี ออด

วันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑
เวลาเช้า ๕ โมง ๓๖ นาที ๒๐ วินาที จับหมดดวง

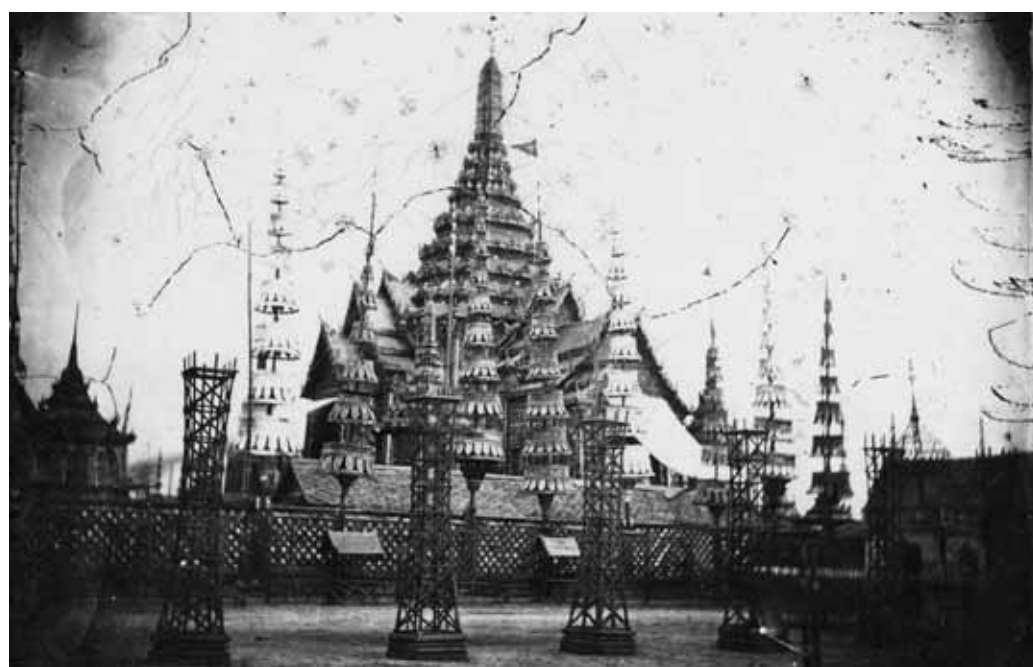

กล้องส่องดาว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ทอดพระเนตรสุริยุปราคา ที่ค่ายหลวง บ้านห้วยกอ
เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้นำไปตั้งไว้ที่วังไกลกังวล หัวหิน
เพื่อทรงใช้ทอดพระเนตรสุริยุปราคาอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ปัจจุบันอยู่ที่ท้องฟ้าจำลอง กรุงเทพฯ

งานออกพระเมรุ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พ.ศ. ๒๔๐๕

พระเมรุสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เป็นภาพถ่ายรูปพระเมรุครั้งแรก ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๐๕

พระเมรุสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ณ บริเวณท้องสนามหลวง

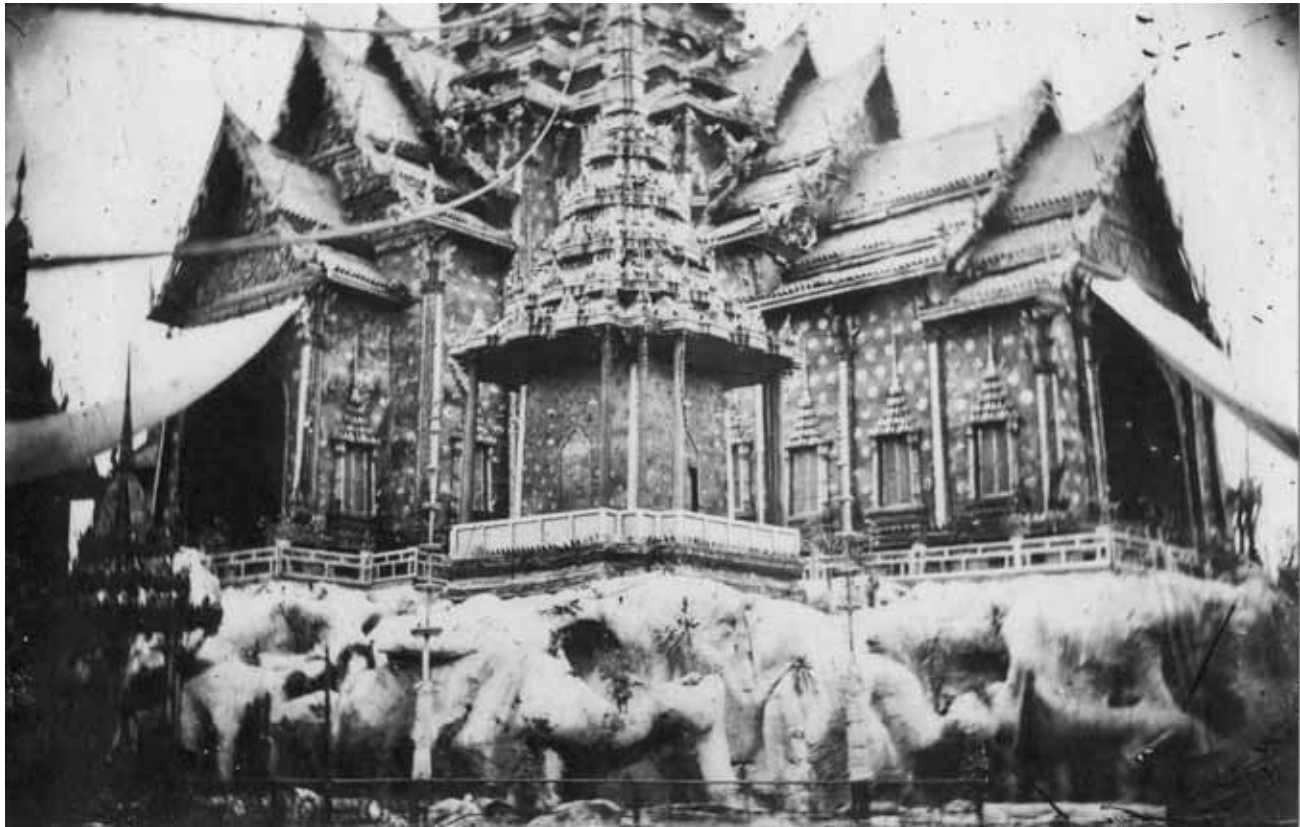

พลับพลาพิธีในงานพระเมรุสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

ภาพเขียนลายเส้น พระเมรุสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

บริเวณพระเมรุ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ด้านหน้าคือพลับพลาสำหรับเสด็จประทับทอดพระเนตรมวยเวลาบ่าย

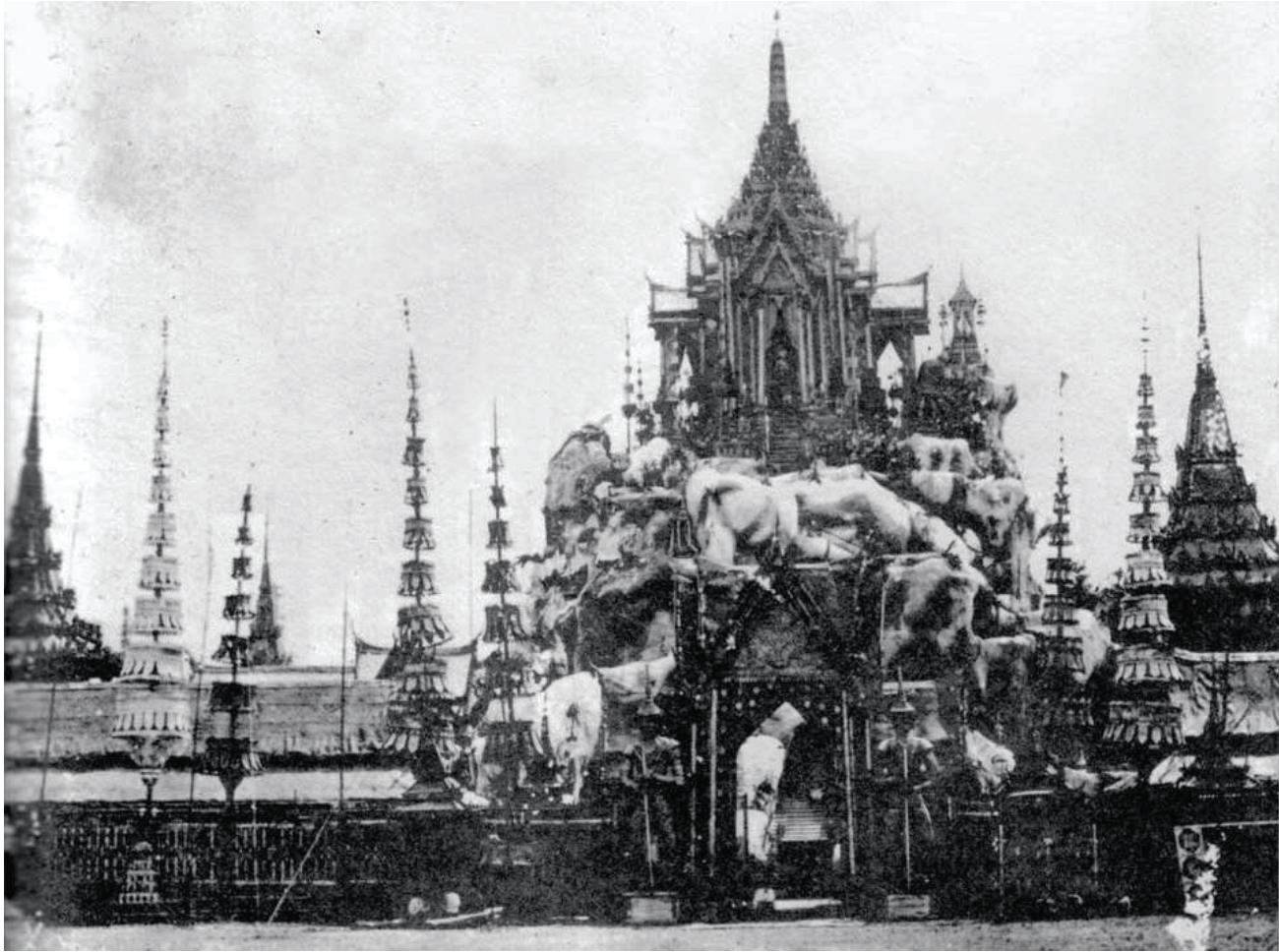

พระมณฑปสร้างขึ้นในงานพระเมรุ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ด้านหน้าเป็นคดล่าง (ช่าง)
สำหรับพระสงฆ์ขึ้นสวดมนต์เวียนกันไปตลอดจนกว่าจะพระราชทานเพลิง

ภาพเขียนลายเส้น พระมณฑปในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

งานออกพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี พ.ศ. ๒๔๐๖

พระเมรุบรรพต ที่ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี พ.ศ. ๒๔๐๖

พระเมรุสันนิษฐานว่าเป็นพระเมรุ
ที่พระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล
โสภณภควดี ด้านหน้ามีระทง
หรือทอดอกไม้เพลิง

งานออกพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๐๙

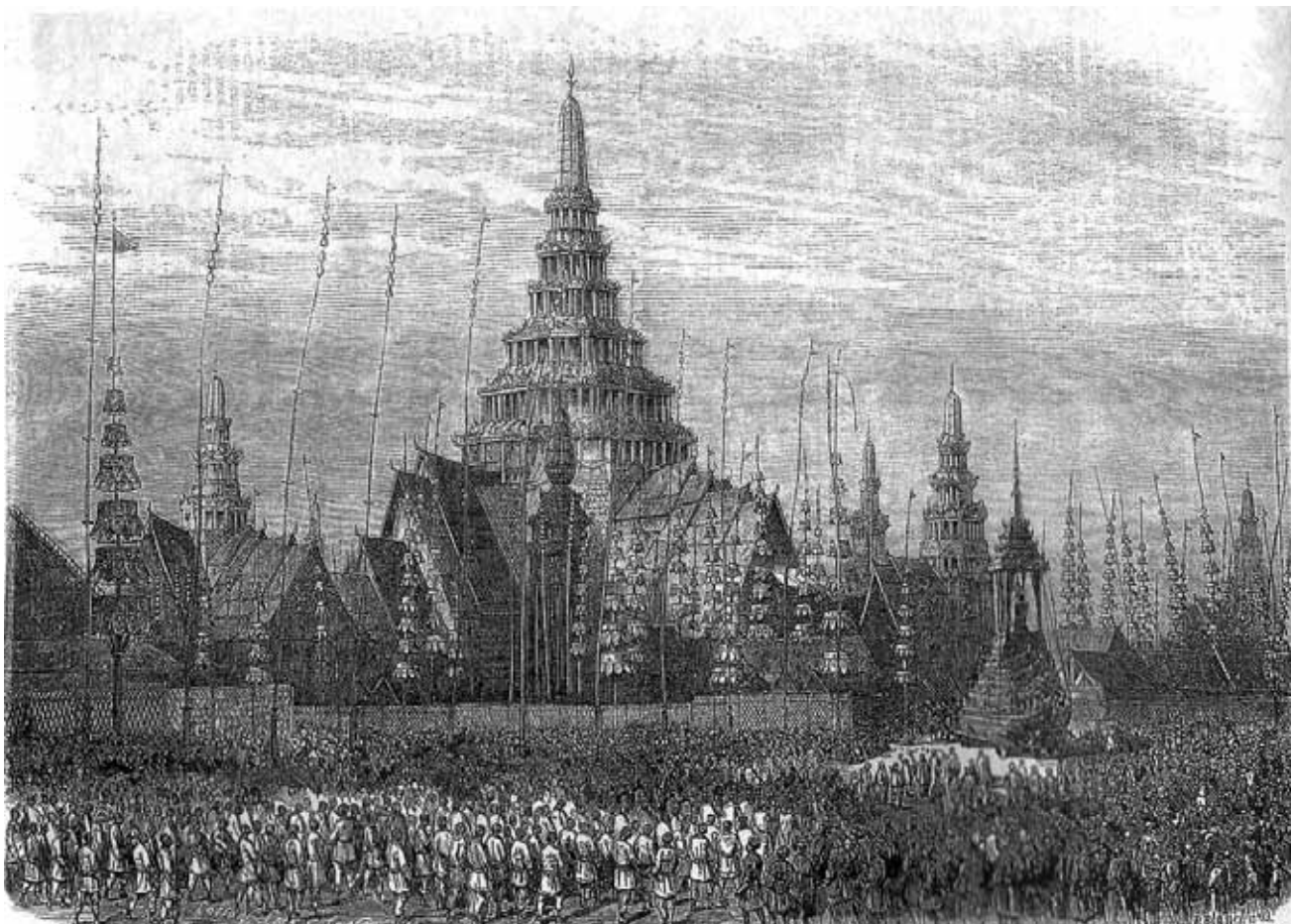
พระบรมโกศ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
ในพระบรมราชวัง พ.ศ. ๒๔๐๙

กระบวนแห่พระบรมโกศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๙

ภาพเขียนลายเส้น กระบวนแห่พระบรมโกศ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

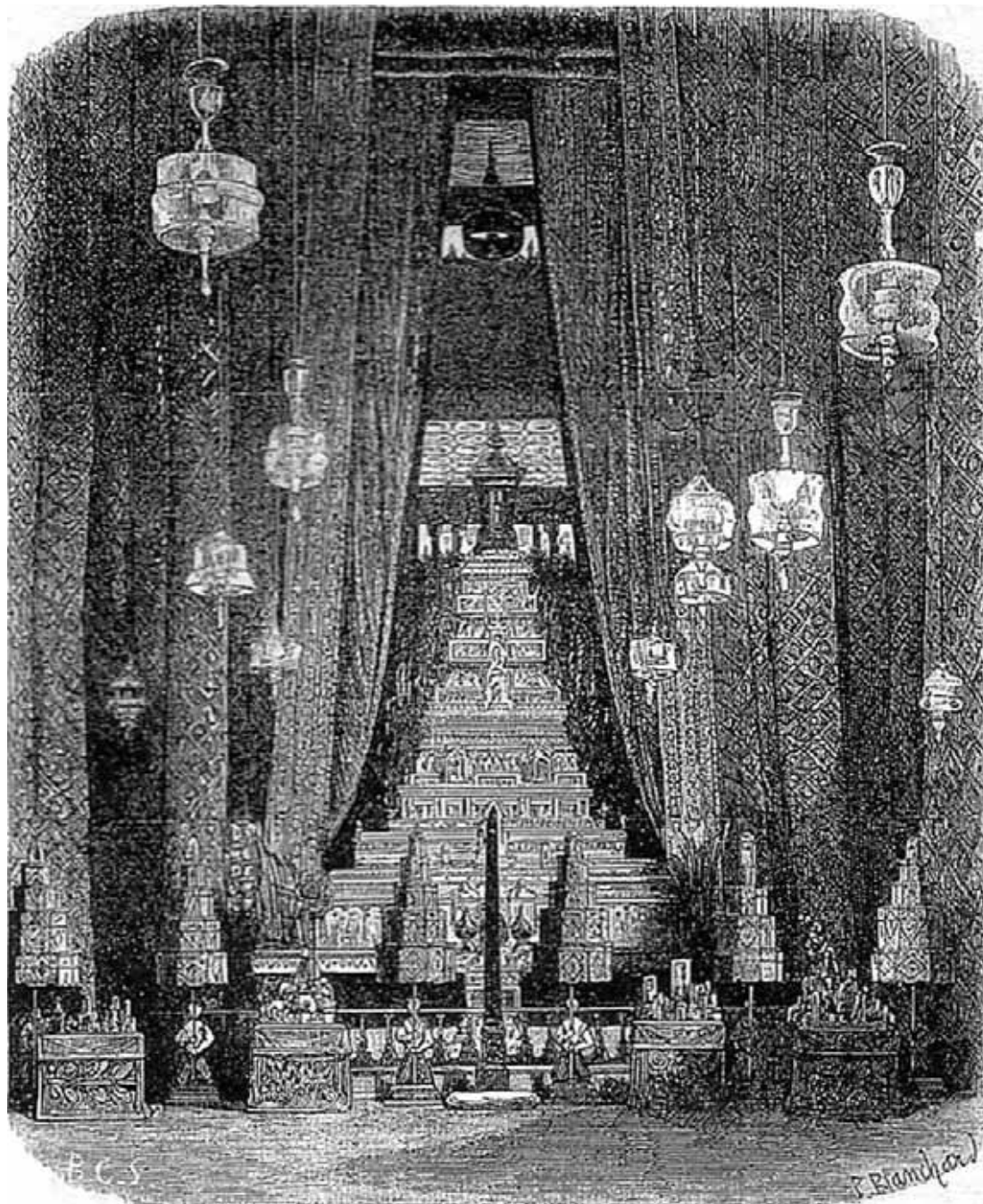

พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระเมรุมาศยอดปราสาท ประดิษฐานพระบรมโกศ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสาที่ปักเรียงอยู่ด้านหน้า คือ เสาดอกไม้เพลิงพุ่ม

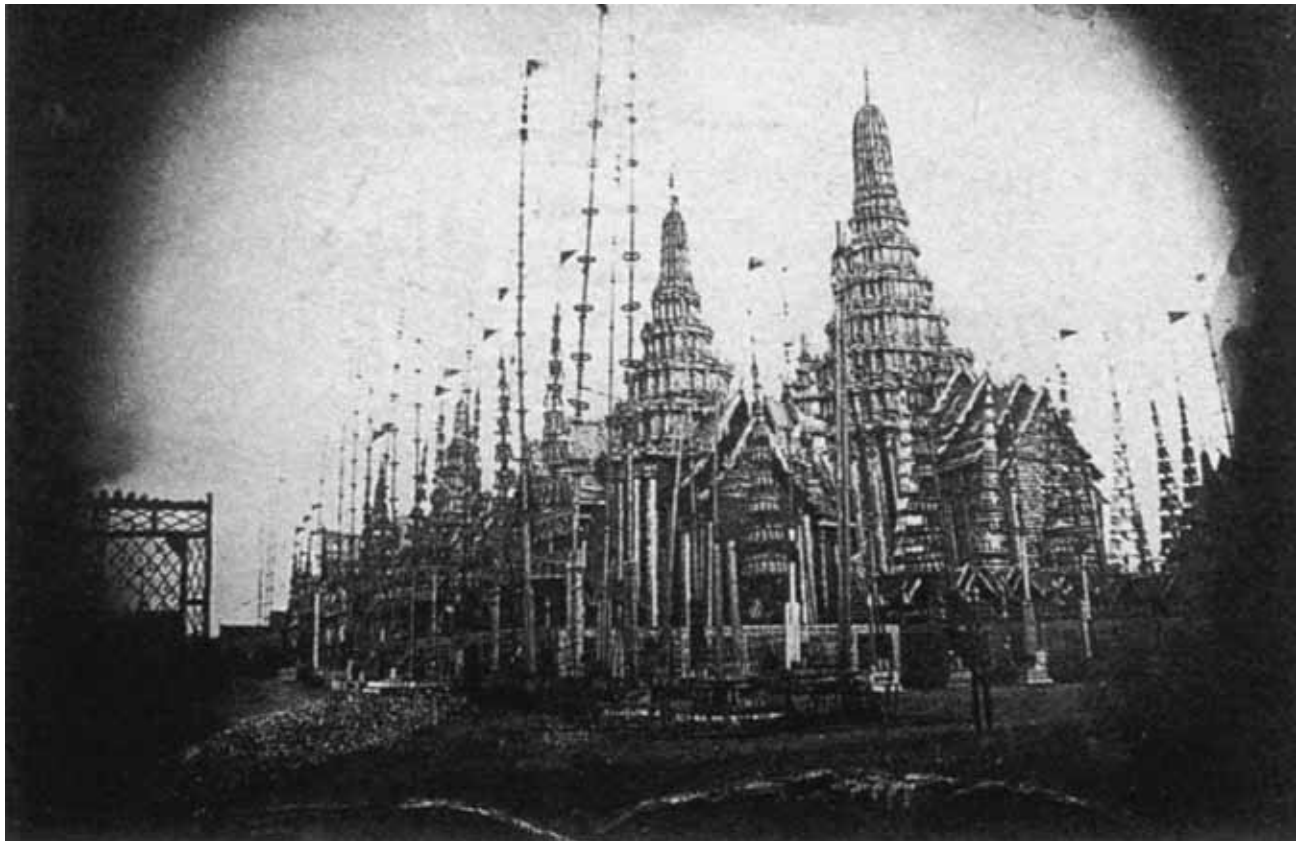

ภาพเขียนลายเส้น ภายในพระเมรุมาศ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานออกพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๒

พระเมรุมาศที่ประดิษฐานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๒

พระเมรุมาศที่ประดิษฐานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระเมรุมาศที่ประดิษฐานพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้านทิศตะวันตก

มุมนบนไฟของพระเมรุมาศที่ประดิษฐานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓ หมวดที่ ๓

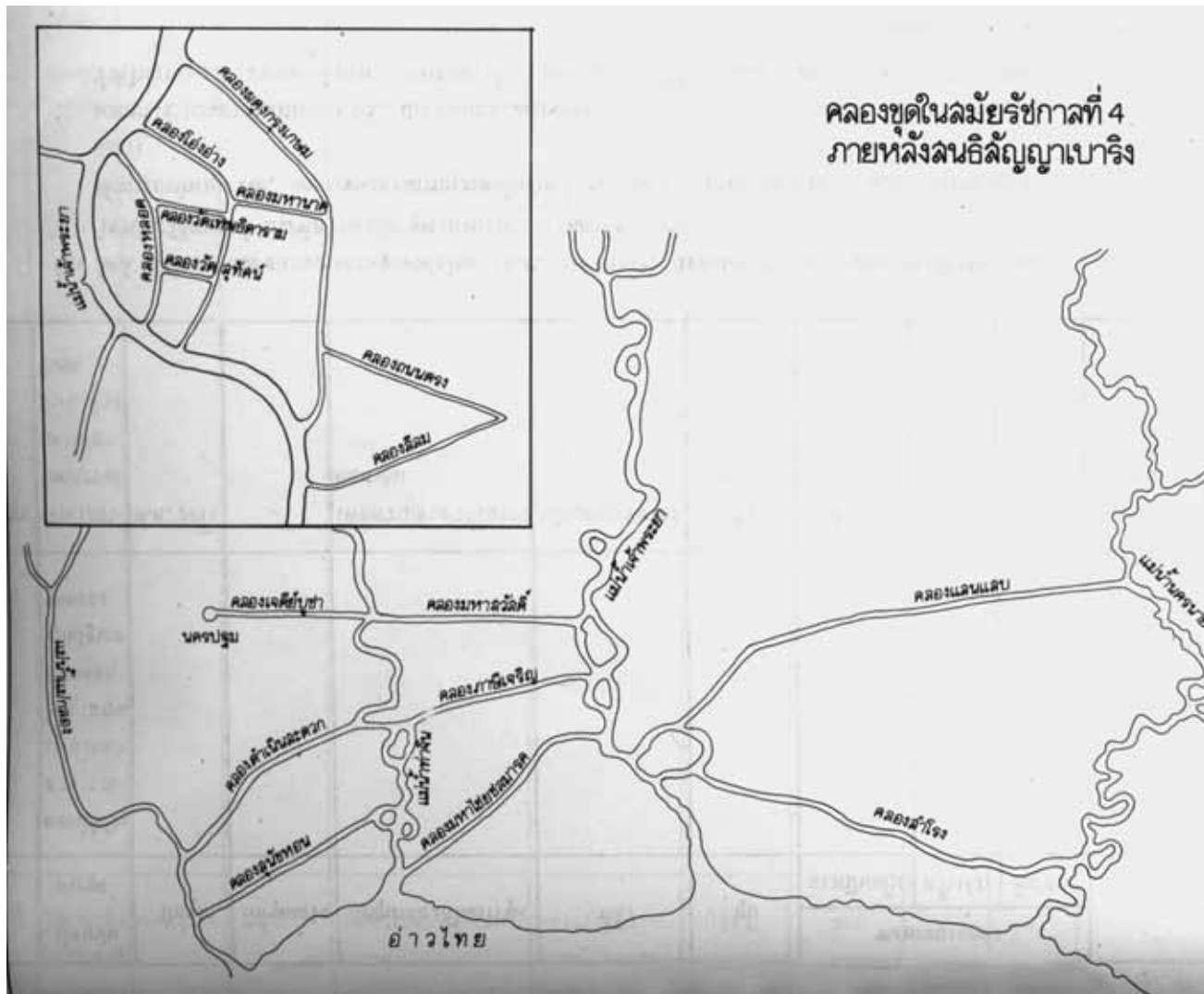
การทำนุบำรุงบ้านเมืองและป้องกันประเทศ

นับตั้งแต่ก่อนเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นแล้วว่า ถึงเวลาที่จะต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทัดเทียมอารยธรรมและวัฒนธรรมของประเทศตะวันตก ความคิดที่จะสู้รบโดยใช้กำลังนั้นไม่อาจทำได้อีกต่อไป ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเสวยราชย์ จึงทรงปรับปรุงประเทศให้เข้าสู่ยุคสยามใหม่เป็นอันดับแรก

ภายในประเทศ ทรงปรับปรุงธรรมเนียมการปฏิบัติราชการและประเพณีที่ล้าสมัย ทั้งด้านการค้าขาย ภาษีอากร พัฒนาระบบคมนาคม การเงินการคลัง การศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ศิลปศาสตร์ และอักษรศาสตร์ เพื่อมิให้โลกตะวันตกดูหมิ่นประเทศสยามว่าด้อยความเจริญ ที่สำคัญทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงแนวทางการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบประเทศอังกฤษที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จำกัดพระราชอำนาจของพระองค์ และกระจายอำนาจการบริหารไปสู่คณะเสนาบดี ไม่ได้ทรงยึดถือพระราชอำนาจไว้แต่เพียงพระองค์เดียวดังแต่ก่อน ทรงส่งเสริมให้มีการคัดเลือกผู้พิพากษาศาลการชั้นผู้ใหญ่แทนการแต่งตั้ง ทรงคำนึงถึงเสรีภาพของประชาชน พยายามสอดส่องมิให้มีการกดขี่ข่มเหงของผู้มีอำนาจต่อผู้น้อย บิดาขายบุตร สามียายภรรยาไปเป็นทาส ทรงพระราชทานสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือศาสนาและประกอบอาชีพอย่างอิสระ โปรดให้ยกเลิกการผูกขาดของพระคลังสินค้า ส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาพื้นฐานอย่างตะวันตก ให้ชาวต่างประเทศเข้ามาสอนภาษาของตนได้ ตั้งโรงเรียนทั้งภายในและภายนอกพระบรมมหาราชวัง

ด้านการต่างประเทศ ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่างๆ ทั้งยุโรป อเมริกาและเอเชีย ทรงริเริ่มผ่อนคลายความตึงเครียดกับมหาอำนาจตะวันตก ทรงนำประเทศให้ผ่านพ้นอำนาจของลัทธิล่าอาณานิคมตะวันตก โดยการเปิดประเทศ และผ่อนปรนทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและทางการค้ากับต่างประเทศถึง ๑๒ ประเทศ ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ได้ อีกทั้งทรงจัดนิทรรศการเกี่ยวกับประเทศไทยส่งไปจัดแสดงที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทำให้นานาชาติรู้จักเกียรติภูมิของประเทศสยามกว้างขวางยิ่งขึ้น

แผนที่แสดงคลองขุดในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ คลองผดุงกรุงเกษม คลองถนนตรง คลองลิ้ม คลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก

คลองผดุงกรุงเกษม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ โดยมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นแม่กองในการขุด ปากคลองทางเหนือบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณวัดเทวราชกุญชร ปากคลองทางใต้บรรจบแม่น้ำตรงบริเวณวัดแก้วแจ่มฟ้าเดิม คลองนี้ตัดผ่านคลองมหานาค บริเวณสี่แยกมหานาค ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ผ่านบริเวณหัวลำโพงในปัจจุบัน ผ่านวัดมหาพฤฒาราม (เดิมเรียกว่า วัดท่าเกวียน) ในสมัยที่ทำการขุดมีขนาดกว้าง ๒๐ เมตร ลึก ๓ เมตร ยาว ๕.๕ กิโลเมตร ภาพนี้ถ่ายบริเวณสะพานเจริญสวัสดิ์ (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

คลองภาษีเจริญ พระภานุสมบัติปริบูรณ์ (ยิ้ม พิศลยบุตร) ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ ระยะทางจากบ้านดอนไก่อติ (ดอนกะฎี) แขวงเมืองสมุทรสาคร มาออกคลองบางกอกใหญ่ริมวัดปากน้ำ ขุดเสร็จ พ.ศ. ๒๔๑๕ มีขนาดกว้าง ๑๔ เมตร ลึก ๒.๕ เมตร ยาว ๒๔.๘ กิโลเมตร (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

ถนนเจริญกรุง สร้างเป็น ๒ ตอน คือ ถนนเจริญกรุงตอนใต้ โปรดให้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ และถนน
 เจริญกรุงตอนใน สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ ทั้งสองตอนมาบรรจบกันที่สะพานเหล็กบน (สะพานดำรงสถิตย์)
 นิยมเรียกกันในสมัยนั้นว่า ถนนใหม่ หรือภาษาอังกฤษว่า NEW ROAD ภาพนี้ถ่ายบริเวณโรงพัก
 พลตระเวนบางรักเดิม (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

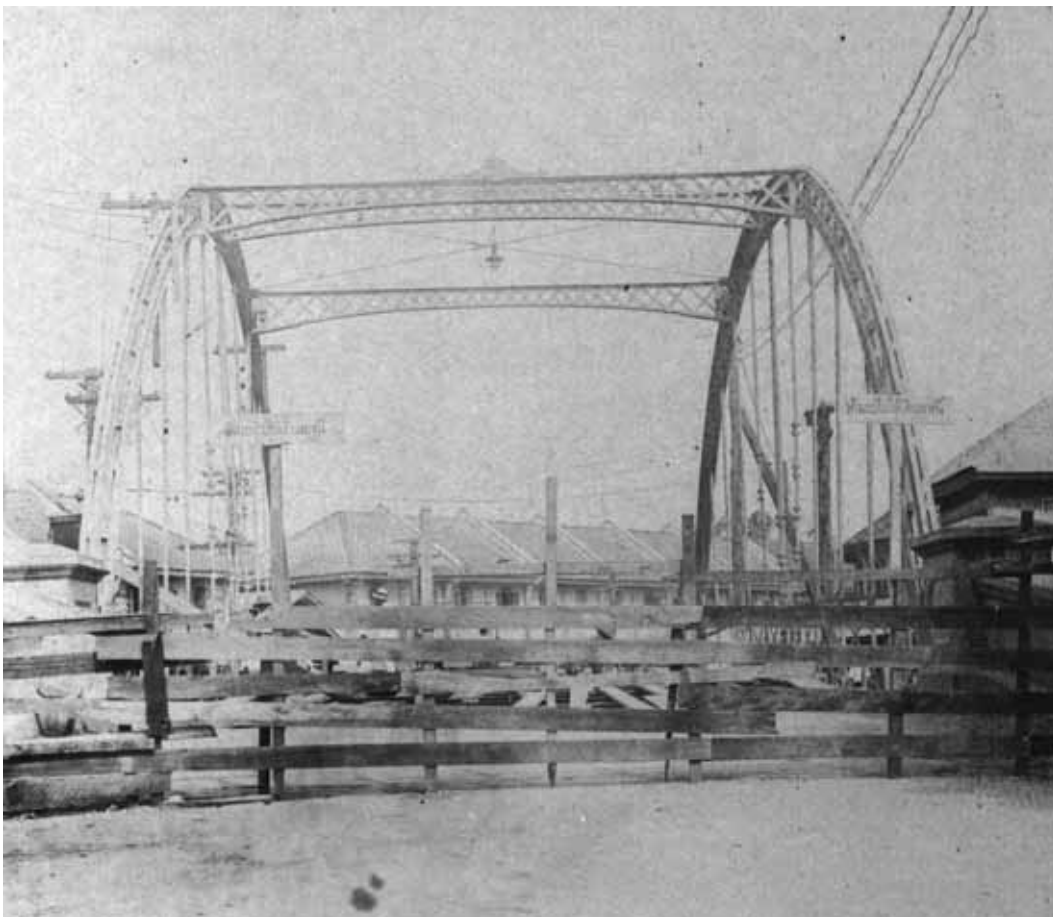

ถนนบำรุงเมือง^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระพรหมบริรักษ์เป็นนายงานในการ
 สร้าง มีความกว้าง ๖ เมตร ความยาวตั้งแต่ถนนสนามไชยไปจนถึงประตูสำราญราษฎร์
 เป็นระยะทาง ๑.๒ กิโลเมตร
 ภาพนี้ถ่ายจากบริเวณสี่กั๊กเสาชิงช้ามองเห็นเสาชิงช้าปลายถนน (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๖)

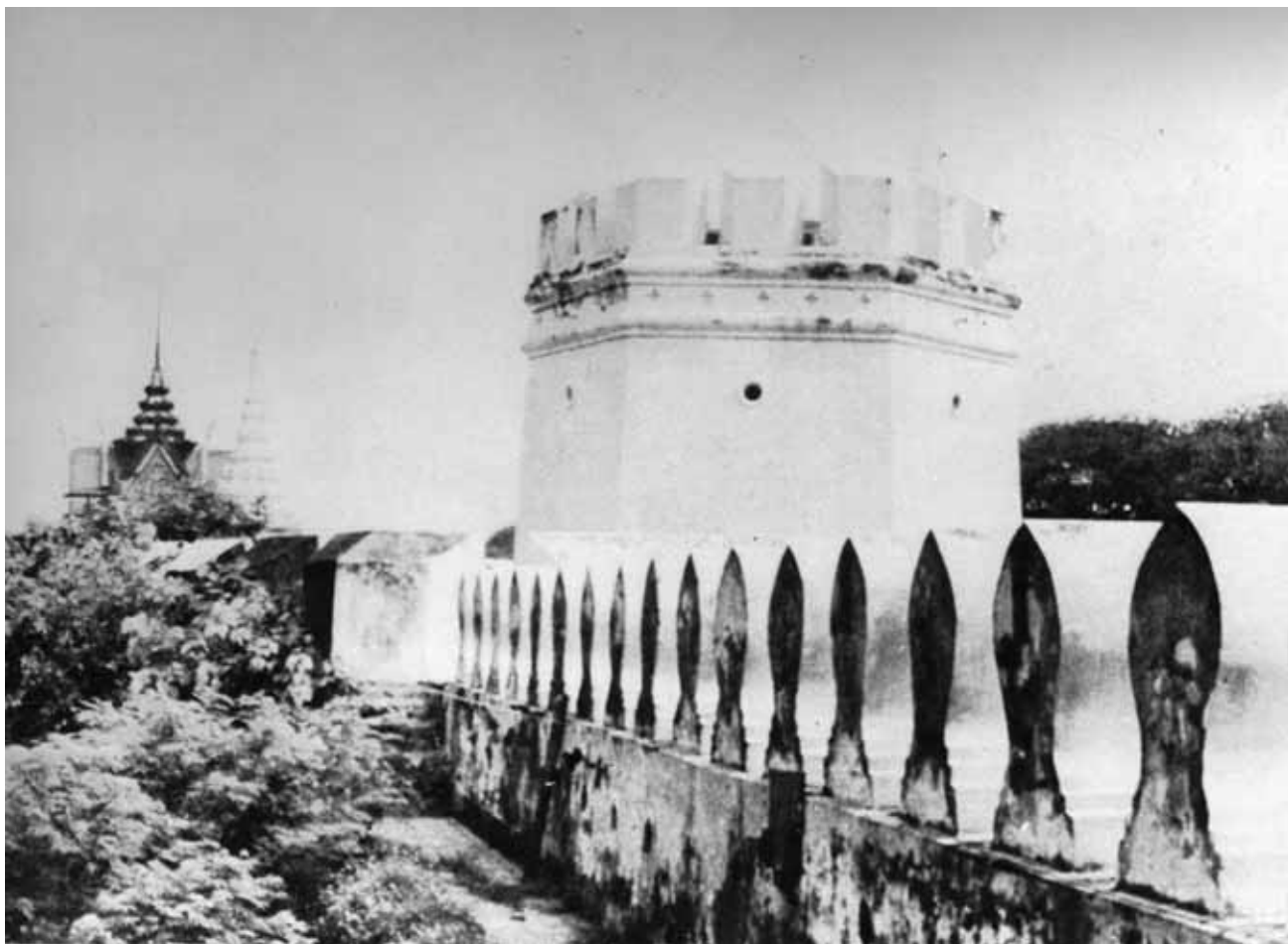
^๑ ปัจจุบันชื่อถนนกัลยาณไมตรี

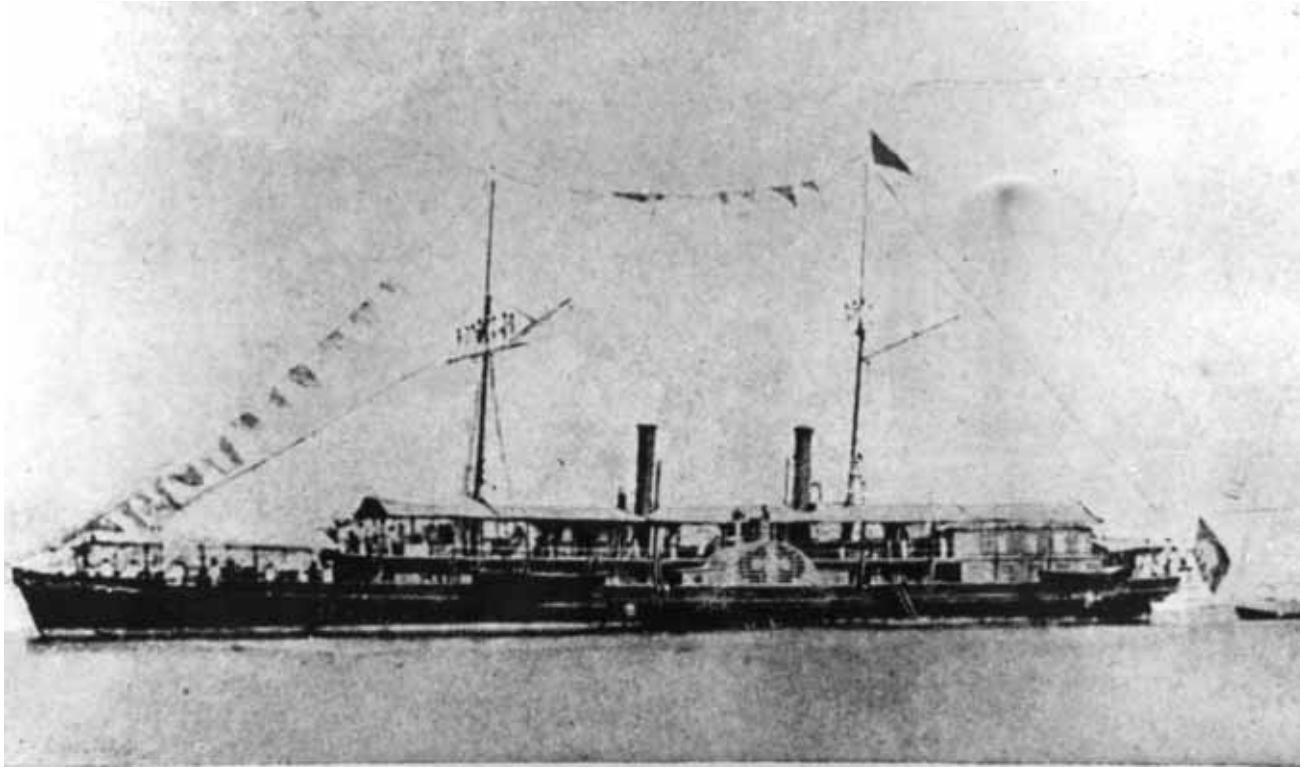
สะพานดำรงสถิตย์ เดิมเรียกว่า สะพานเหล็กบน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สร้างสะพานเหล็กข้ามคลองโอ่งอ่าง เมื่อครั้งสร้างถนนเจริญกรุง
ภาพนี้ถ่ายจากประตูสามยอดมองไปที่สะพาน
(ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

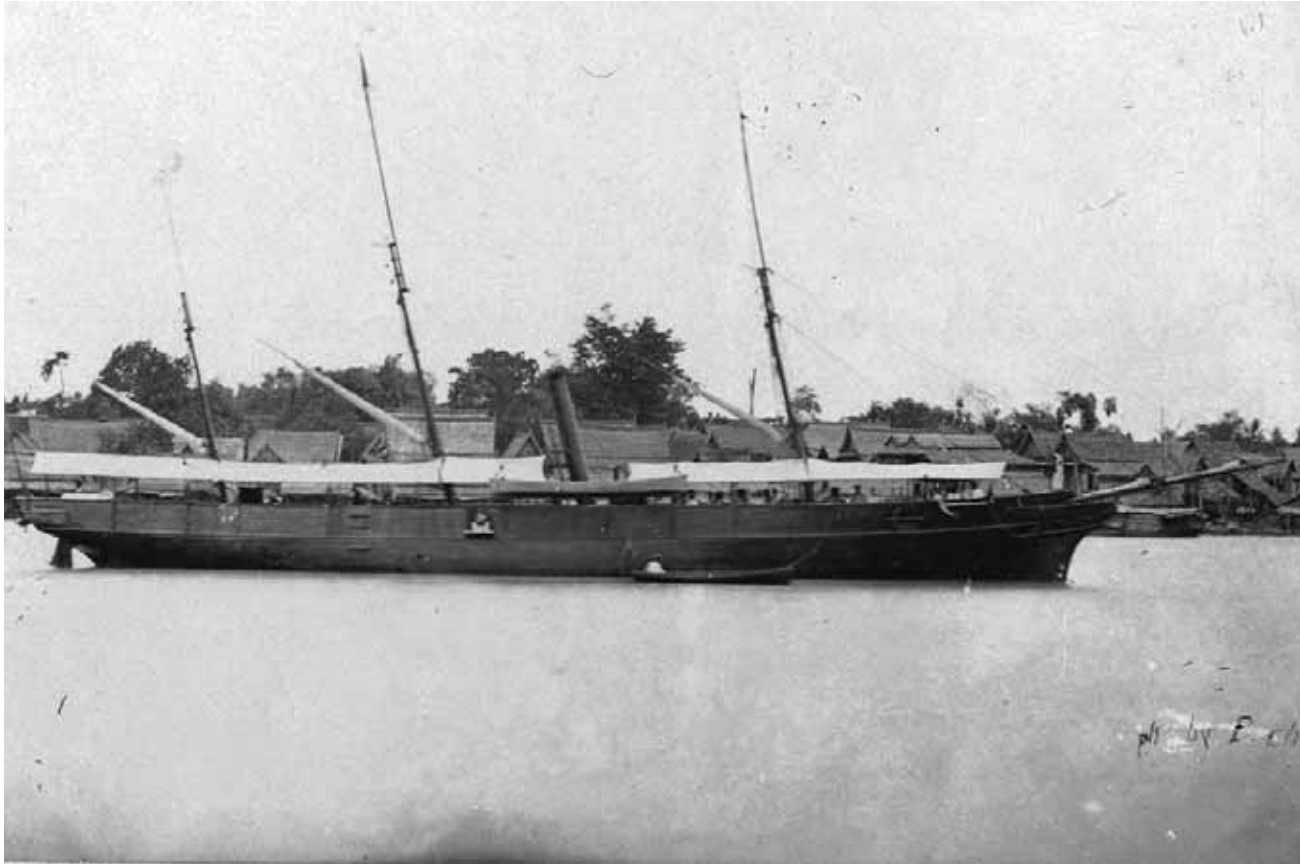
สะพานสุประดิษฐ์ ข้ามคลองผดุงกรุงเกษม
ตรงถนนพระราม ๔ ถูกรื้อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙

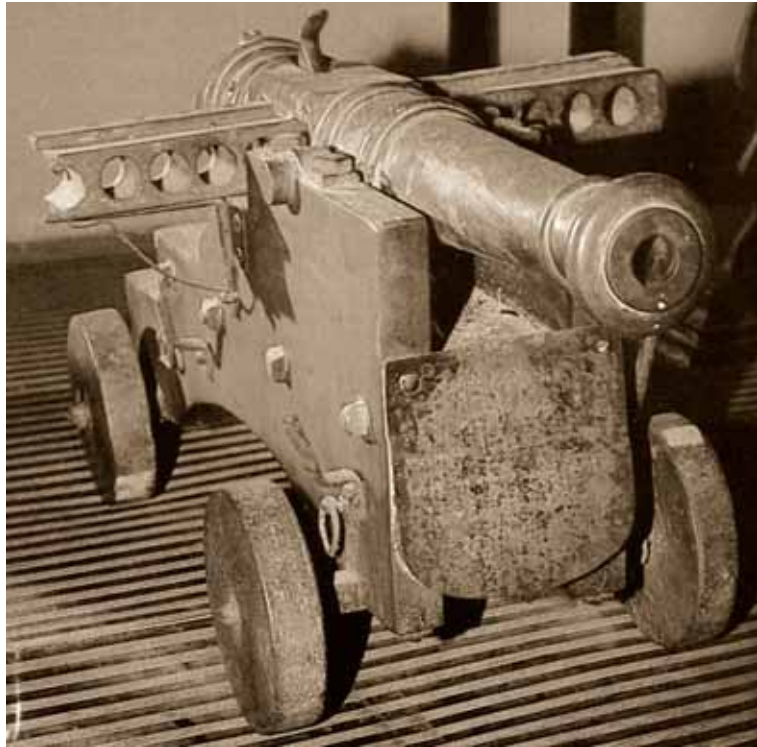
ป้อมฤทธิรุทรโรมรัน ริมพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ด้านใต้ เป็นป้อมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างเพิ่มที่กำแพงพระราชวังด้านตะวันออก นอกจากนั้นยังมีป้อมสัญญาจรใจวิง ตรงถนนบำรุงเมือง และป้อมขยัณยิษฐาธิรมพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ข้างเหนือ

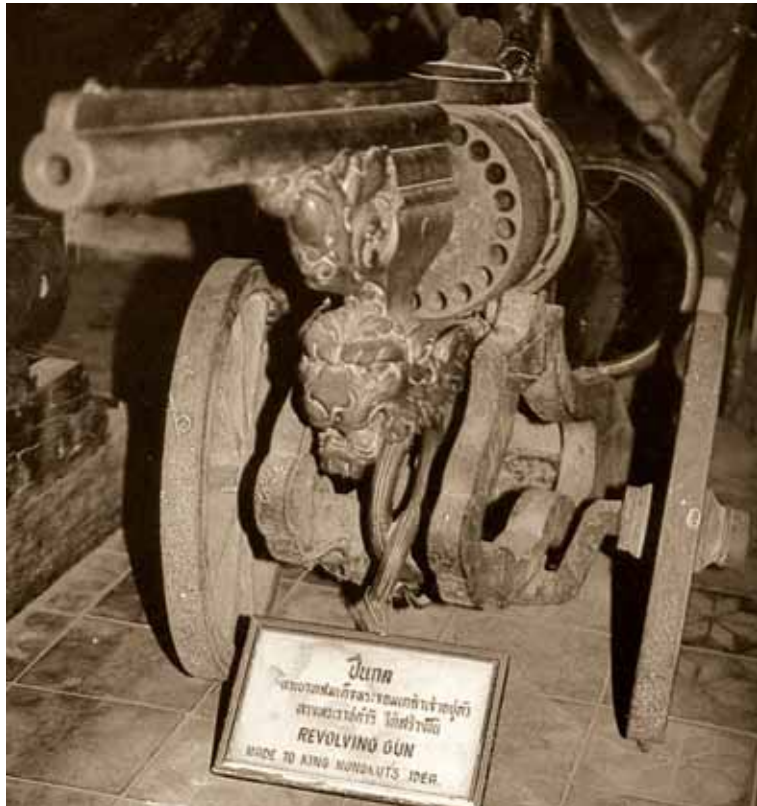
เรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ต่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ เดิมชื่อ “เรือบรมราชวรฤทธิ” ภายหลังได้พระราชทานนามใหม่ว่า “เรืออรรคราชวรเดช” เป็นเรือยอชต์ ตัวเรือไม้ ระบายขับน้ำ ๖๐๐ ตัน ความเร็ว ๑๒ นอต เป็นเรือจักรข้าง ๒ ปล่อง ยาว ๖๔.๖๑ เมตร กว้าง ๖.๐๙ เมตร มีพื้น ๒ ชั้น มีปืนใหญ่ ๒ กระบอก

เรือยงคอโยชฌยา มีชื่อภาษาอังกฤษว่า Impregnable พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ต่อเรือลำนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ขึ้นระวางเป็นเรือรบของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นเรือใบจักรท้ายลำแรก มีระวางขับน้ำ ๓๐๐ ตัน ตัวเรือทำด้วยไม้ ยาว ๑๔๐ ฟุต กว้าง ๒๙ ฟุต มีปืนใหญ่ ๖ กระบอก พลประจำเรือ ๘๐ คน เคยใช้ไปราชการเมืองตรังگانู สิงคโปร์ และออกภาคทางทะเล ปลดระวางประจำการเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑

ปืนพระสุบินบรรดาล เป็นปืนใหญ่ขนาดเล็ก บรรจุนปืนแล้วสามารถยิง
ติดต่อกันได้ในเวลารวดเร็ว มีล้อ ๔ ล้อ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดออกแบบให้
สร้างขึ้นตามที่ทรงพระสุบิน จึงเรียกชื่อปืนว่า
“พระสุบินบรรดาล”

ปืนกลชนิดลูกไม่ ใช้หนักซึ่งทำเป็นรูปปลา ตัวกระบอกเป็นเหล็ก
มีลูกไม่บรรจุนปืน สามารถยิงได้ติดต่อกันในเวลารวดเร็ว
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้น

ปืนคาบศิลาปากแตร (BLUNDERBASS PISTOL)
ทำขึ้นในประเทศ แลบทวีปยุโรป เป็นปืนลูกปราย เรียกว่า
ปืนทองปราย หรือปืนปากแตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ส่งเข้ามาใช้ใน
ราชการ

ปืนคาบศิลาปากแตร

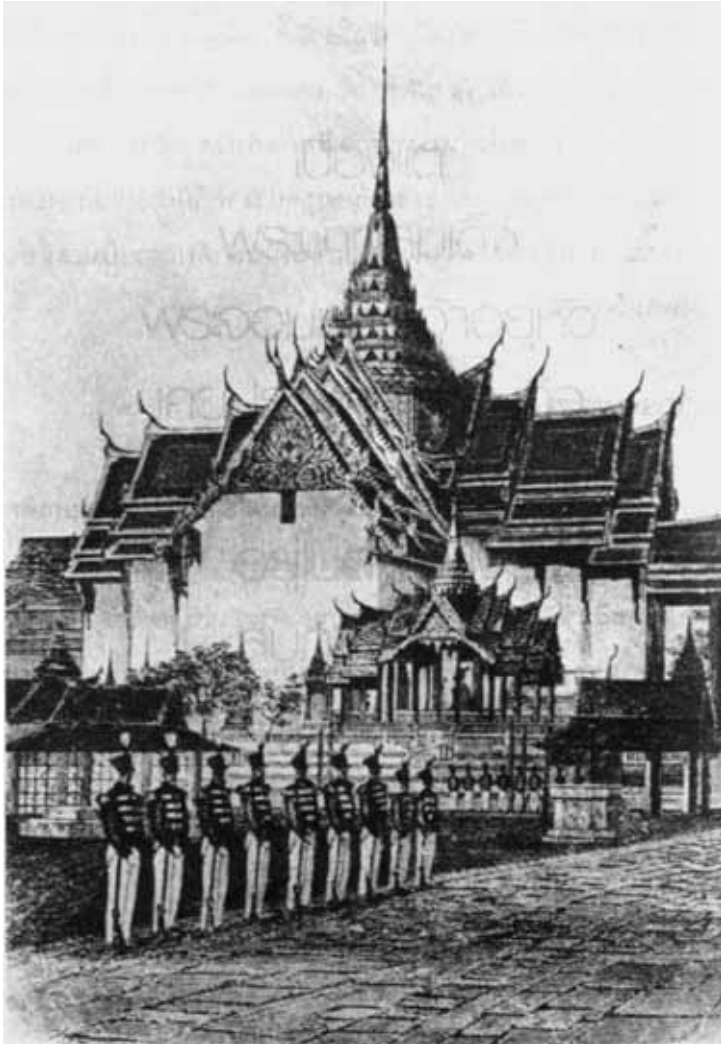

ปืนคาบศิลาจากประเทศเนเธอร์แลนด์

ปืนคาบศิลาพร้อมเข่งใส่ดินปืน จากประเทศ
สหรัฐอเมริกา ซึ่งมีใช้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๔๒ - ๑๘๖๑

ปืนคาบศิลาจากประเทศสหรัฐอเมริกา

กองทหารเกณฑ์หัตต่ออย่างยุโรป
 รัชกาลที่ ๔ มีพระราชประสงค์ที่จะตั้งกองทหาร
 ตามแบบอย่างชาติตะวันตก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
 กองทหารหน้าขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๙๕ เป็นกองทหารที่
 ได้รับการฝึกแบบใหม่ มีอาวุธทันสมัยประจำการ
 ครบครัน มีกำลังพลมากกว่ากองทหารอื่นๆ
 ในยามปกติมีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย ตลอดจน
 เข้าขบวนตามเสด็จทุกครั้ง เป็นกองทหารที่ได้รับ
 ความไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก
 กองทหารหน้ามีกองทหารในสังกัด ๓ กอง คือ
 กองทหารอย่างยุโรป กองทหารมหาดไทย
 และกองทหารกลาโหม ใน พ.ศ. ๒๓๙๘
 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดขุนหมื่นสิบยก (สิบคน
 ชักออกเสียนหนึ่งคน) ในกรมต่างๆ มาตั้งทหาร
 อีกกองหนึ่งสังกัดกองทหารหน้าเรียกว่า
 “กองทหารเกณฑ์หัต”

ภาพเขียนลายเส้นเจ้าจอมมารดาเขียน
 แต่งกายเครื่องแบบโซลน^๑ ในกองรักษาพระองค์

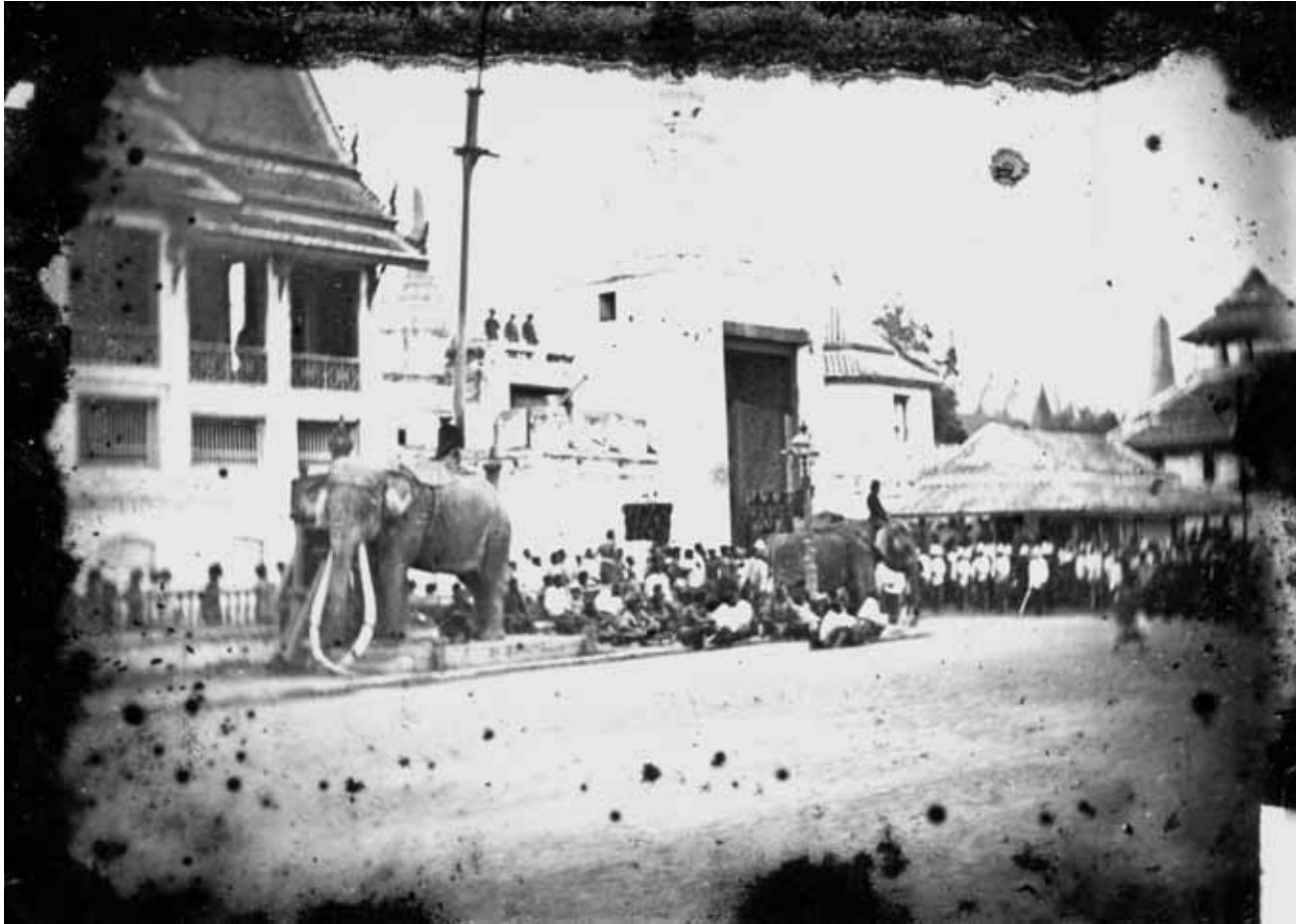
^๑โซลน หญิงซึ่งรับราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวังฝ่ายใน ทำหน้าที่
 รักษาประตูวัง และดูแลความสงบเรียบร้อย

เครื่องแบบโขนในกองรักษาพระองค์ สังกัดกรมโขน

ภาพเขียนลายเส้น เครื่องแบบโขน ในกองรักษาพระองค์สังกัดกรมโขน

เจ้าพระยาปราบไตรจักร ช้างเผือกคู่พระบารมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นช้างพลายหอมจัน รูปงาม งามยาวไขว้จนถึงดิน ยาว ๙ ฟุต ๑๐.๕ นิ้ว (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

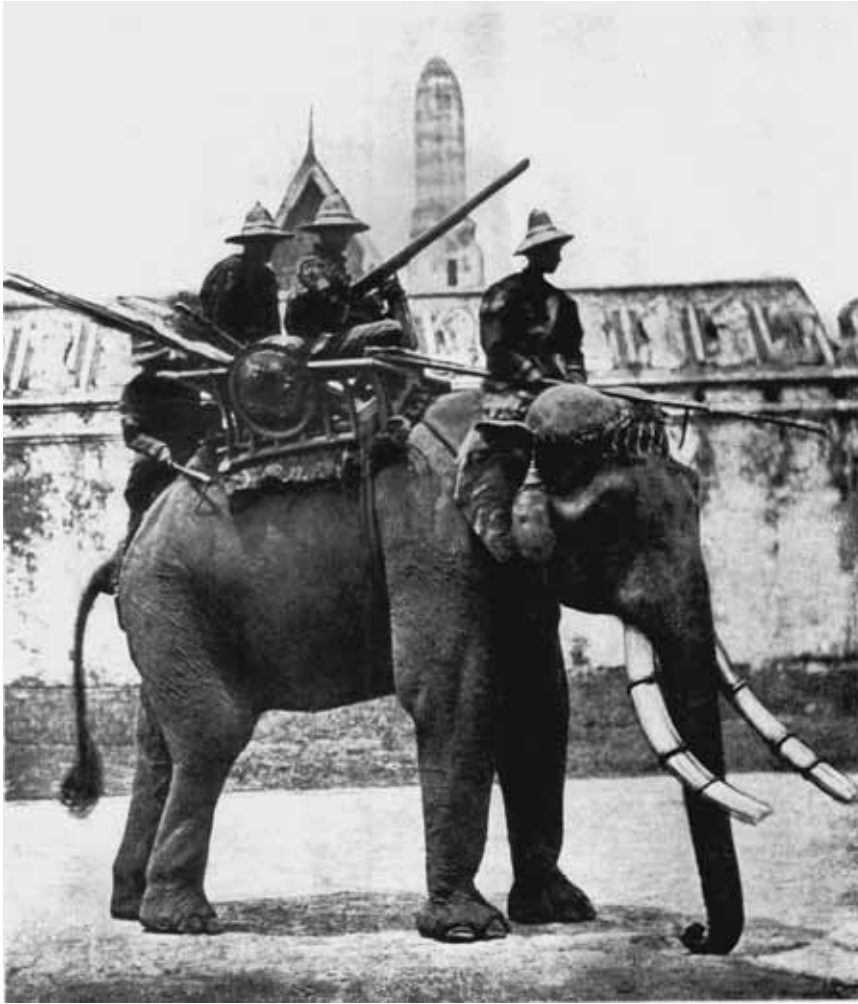
เจ้าพระยาปราบไตรจักร

ช่างผูกเครื่องพระที่นั่งละคอก หรือ ผูกเครื่องมัน มีความสูงถึงขอเกราะยาว ด้านบนมีพนัก หรือเบาะสำหรับนั่งบนคอกช่าง
ขวามือคือวังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (บริเวณมหาวิทยาลัยศิลปากร
ถนนหน้าพระลาน ในปัจจุบัน) ซ้ายมือคือ พระบรมมหาราชวัง

เจ้าพนักงานนำช่างไปอาบน้ำที่ท่าช่างวังหลวง หรือท่าพระ ในภาพคือ ถนนหน้าพระบรมมหาราชวังด้านเหนือ
ปัจจุบันคือถนนหน้าพระลาน (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

ช้างผูกเครื่องเขน^๑ หรือช้างเขน
ถ่ายที่หน้ากำแพงพระบรมมหาราชวัง
ด้านตรงหน้าพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพเขียนลายเส้น ช้างผูกเครื่องพระคชาธาร หรือ ผูกเครื่องใหญ่
ที่บริเวณวังท่าพระ ปลายสุดของภาพ คือ พระปรารค์
และพระอุโบสถวัดระฆังโฆสิตาราม

^๑ เครื่องเขน ประกอบด้วย เขน (เครื่องกำบังอาวุธ รูปกลม) สัปคับ ปืนใหญ่ขนาดเบา หรือปืนขานยางประเภทปืนคาบศิลา

หมวดที่ ๕
บุคคลสำคัญ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้พระราชทานบำเหน็จรางวัล ความดีความชอบแก่ขุนนางที่รับราชการมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเลื่อนบรรดาศักดิ์ ให้สูงขึ้น และทรงแต่งตั้งขุนนางใหม่ทั้งในกรุงและหัวเมืองโดยถ้วนหน้า ทรงเลือกสรรคนดีที่เหมาะสมให้ดำรงตำแหน่ง ต่างๆ เช่น ให้ลูกหลานสืบทอดตำแหน่งของบรรพบุรุษ พระสงฆ์ที่ลาสิกขาแล้วต้องการจะรับราชการก็โปรดให้อยู่ใน ลังกัศกรมพระอาลักษณ์ กรมธรรมการ กรมราชบัณฑิต และกรมสังฆการี เป็นต้น ตำแหน่งใดว่างจะทรงแต่งตั้งให้ผู้นั้น มีความรู้ความสามารถไปครองจนครบทุกตำแหน่ง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงของขุนนางจากที่ผ่านมาก ล่าวคือ ได้ทรงสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระยาขึ้น ๒ องค์คือ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ หรือที่เรียก กันโดยทั่วไปว่า สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ และสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ หรือสมเด็จพระยาองค์น้อย

ทรงแต่งตั้งขุนนางข้าหลวงเดิม ให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ในกรมมหาดเล็กและกรมวังตามความสามารถของ บุคคลนั้นๆ อีกทั้งทรงพิจารณาเห็นว่า ราชทินนามของขุนนางบางคน มีความหมายไม่ดีบ้าง ไม่มีความหมายบ้าง จึง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนราชทินนามนั้นใหม่ ให้มีความหมายและไพเราะขึ้น

ในส่วนเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหยาตราของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงกรมทั้งวังหลวงและวังหน้า ก็ โปรดเกล้าฯ พระราชทานราชทินนามสำหรับเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหยาตราขึ้น รวมทั้งหม่อมเจ้าที่ได้รับเลื่อนให้ ทรงกรม และตำแหน่งจางวาง ปลัดจางวาง สมุหยาตราในสมเด็จพระยาทั้ง ๒ พระองค์ด้วย

ด้านข้าราชการหัวเมือง เมืองใดผู้สำเร็จราชการเมืองและเมืองขึ้นกับเมืองนั้น ตลอดจนกรมการเมือง ยัง ไม่มีนามประจำตำแหน่ง และมักเรียกนามผู้สำเร็จราชการหรือเจ้าเมืองตามนามเมืองที่ตนปกครองอยู่ ก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานราชทินนามแก่ผู้สำเร็จราชการเมืองเหล่านั้นให้ปรากฏต่อไป

อนึ่ง ในรัชกาลนี้มีชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการในเมืองไทยเพิ่มมากขึ้น ทั้งแพทย์ ทหารและพลเรือน บางคนได้รับแต่งตั้งเป็นราชทูตและกงสุลประจำประเทศต่างๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์อย่างขุนนางไทยด้วย

อาจกล่าวได้ว่า รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนนางไทยมีการเปลี่ยนแปลงและมีตำแหน่ง ราชทินนามใหม่ๆ เพิ่มขึ้นจากสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมาก และทุกคนล้วนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นกำลังสำคัญ ในการบริหารประเทศให้ก้าวหน้า ตามแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดไว้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากลาง) พระราชโอรสองค์ที่ ๖๕ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติแต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๒ ในรัชกาลที่ ๓ รักราชการในกรมวัง ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามว่า เจ้าฟ้ามหามาลา และทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ และเลื่อนเป็นกรมขุนบำราบปรปักษ์ ได้ว่าการกรมวัง กรมพระคชบาล และกรมสังฆการีธรรมการ ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมพระยาบำราบปรปักษ์ ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ พร้อมกันแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการในพระราชสำนัก และว่าพระคลังทั้งปวง ต่อมาได้เป็นผู้สำเร็จราชการกรมมหาดไทย สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๙ พระชันษา ๖๗ ปี ต้นราชสกุล มลากุล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาสุดาร์ต-
 ราชประยูร (พระองค์เจ้าลม่อม) พระราชธิดาองค์ที่ ๒๖
 ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาทรัพย์ ประสูติเมื่อ
 วันอังคารที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๑
 เป็นผู้ทรงอภิบาลสมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี
 และพระราชโอรส พระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสูติแต่สมเด็จพระ
 เทพศิรินทรา บรมราชินี
 ทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าบรมมไหยิกาเธอ
 กรมพระสุดาร์ตราชประยูร ในรัชกาลที่ ๕
 แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาสุดาร์ตราชประยูร
 สวรรคตเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๙
 พระชันษา ๗๘ ปี

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์
 (พระองค์เจ้ากลาง) พระราชโอรสองค์ที่ ๔๔
 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาน้อยระนาด
 ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๔๘
 ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็น
 กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ ได้ว่าความศาลราชตระกูล
 ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็น กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์
 กำกับกรมช่างทองมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระชนม์
 เมื่อวันอังคารที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๙
 พระชันษา ๗๓ ปี
 ต้นราชสกุล วัชรวิวงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
(พระองค์เจ้านวม) พระราชโอรสองค์ที่ ๔๙
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาปรางใหญ่ ประสูติเมื่อ
วันเสาร์ที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๓
ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวงศาธิราชสนิท กำกับกรมหมอ
ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เลื่อนเป็นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
กำกับราชการมณฑลพายัพ ว่าพระคลังสินค้า
และเป็นที่ปรึกษาในพระองค์ และเป็นผู้แทน
พระมหากษัตริย์ในการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๓
พระชันษา ๖๓ ปี
ต้นราชสกุล สนิทวงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาลา
(พระองค์เจ้าอรุณวงศ์) พระราชโอรสองค์ที่ ๕๔
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเอม ประสูติเมื่อ
วันอาทิตย์ที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๕
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวรศักดิ์ดาพิศาลา
ได้ว่ากรมกองแก้วจินดา และกรมช่างหล่อ ในรัชกาลที่ ๕
โปรดให้เลื่อนเป็นกรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาลาพัฒนาการสวัสดิ
สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑
พระชันษา ๗๖ ปี
ต้นราชสกุล อรุณวงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาล
โลภณา (พระองค์เจ้าสิงหรา) พระราชโอรส
องค์ที่ ๔๘ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาคล้าย
ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๙
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่น
อักษรสาสนโสภณ กำกับกรมพระอักษณ
ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมขุนบดินทรไพศาล-
โลภณ กำกับกรมอักษรมหการ และกำกับ
ศาลรับสั่งชำระความราชตระกูล แล้วเลื่อนเป็น
กรมหลวงบดินทรไพศาลโลภณ ที่มชนม์เชษฐประยูร
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖
พระชันษา ๗๗ ปี
ต้นราชสกุล สิงหรา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ
(พระองค์เจ้าปราโมช) พระราชโอรสองค์ที่ ๖๑
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาอัมพา ประสูติเมื่อ
วันอังคารที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๙
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่น
วรจักรธรานุภาพและเลื่อนเป็นกรมขุนวรจักร-
ธรานุภาพ กำกับกรมพระนครบาล
และได้ว่ากรมหม่อม กรมช่างเคลือบ ช่างท่งกระฉก
กรมฉนวนทก ได้ชำระความรับสั่ง ได้ว่ากรมทำ
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๕๗ ปี
ต้นราชสกุล ปราโมช

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม
(พระองค์เจ้าชุมสาย) พระราชโอรสองค์ที่ ๒๑
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาेमใหญ่ ประสูติเมื่อ
วันพุธที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๔
ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นราชสีหวิกรม
แล้วเลื่อนเป็นกรมขุนราชสีหวิกรม
กำกับกรมช่างศิลาและกรมช่างสิบหมู่
สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๑
พระชันษา ๕๓ ปี
ต้นราชสกุล ชุมสาย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนภูวนัยนฤเบนทรธิบาล
(พระองค์เจ้าสุบรรณ) พระราชโอรสองค์ที่ ๔๖
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาขำ ประสูติเมื่อวันอังคารที่
๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนา
เป็นกรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทรธิบาล กำกับช่างทำการ
ต่างๆ ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมขุนภูวนัย-
นฤเบนทรธิบาล สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๒
มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๗ พระชันษา ๕๙ ปี
ต้นราชสกุล สุบรรณ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์
(พระองค์เจ้าชมพูนุท) พระราชโอรสองค์ที่ ๔๙
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาสัมฤทธิ์ ประสูติเมื่อ
วันอังคารที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ ในรัชกาลที่ ๔
ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์
ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเลื่อนเป็น กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์
กำกับมหาดเล็กข้างกระดาศ^๑ ช่างเขียนผู้หญิงฝ่ายใน
และคลังพินานอากาศ^๒ ลิ้นพระชนม์เมื่อ
วันเสาร์ที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕
พระชันษา ๖๗ ปี
ต้นราชสกุล ชมพูนุท

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา
(พระองค์เจ้านิลรัตน) พระราชโอรสองค์ที่ ๕๗ ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
กับเจ้าจอมมารดาพิม ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๒
สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนา
เป็นกรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา
ได้ว่ากรมแสงปิ่นต้น กรมแสงทอกดาบ
และกำกับช่างเงินโรงษาปณ์ ทำเงินเหรียญ
ลิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๐
พระชันษา ๕๗ ปี
ต้นราชสกุล นิลรัตน

^๑ ช่างสลักกระดาศ เป็นการฉลุกระดาศทำเป็นลวดลาย
ต่างๆ สำหรับปิดเครื่องตกแต่ง
^๒ คลังพินานอากาศ มีหน้าที่จัดเก็บและเบิกจ่ายสิ่งของ
เครื่องใช้ในราชการ ประเภท พรม เสื่อ ม่าน ลับแล โคม
กระจกฉาก โถแก้ว ขวดแก้ว และโคมแก้ว

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์
(พระองค์เจ้ากปิทยา) พระราชโอรสองค์ที่ ๕๙
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาอัมพา ประสูติเมื่อ
วันอังคารที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๕๗
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์
ได้ว่ากรมพระอลักษณ์ ลิ้นพระชนม์เมื่อ
วันอาทิตย์ที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๕
พระชันษา ๖๐ ปี
ต้นราชสกุล กปิทยา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี
(พระองค์เจ้าลดาวัลย์) พระราชโอรสองค์ที่ ๑๕
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเอนน้อย ประสูติเมื่อวันพุธ
ที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๓
ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี กำกับกรม
ช่างสิบหมู่ ลิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๗ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๖๐ ปี
ต้นราชสกุล ลดาวัลย์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ
(พระองค์เจ้าอุไร) พระราชโอรสองค์ที่ ๒๙
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเขียว ประสูติเมื่อ
วันเสาร์ที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๒
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่น
อดุลยลักษณสมบัติ กำกับกรมแสงและกรมช่างศิลา
สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๖
พระชันษา ๕๕ ปี
ต้นราชสกุล อุไรวงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบติราชหฤทัย
(พระองค์เจ้าอมฤตย์) พระราชโอรสองค์ที่ ๔๕
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาแก้ว
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๙
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูบติราชหฤทัย
กำกับกรมอักษรพิมพ์การ
ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้กำกับกรมหมอนวดหมอยา
สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๓
พระชันษา ๔๔ ปี

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (พระองค์เจ้าอดิยังยศ)
พระราชโอรสองค์ที่ ๓ ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประสูติแต่เจ้าคุณจอมมารดาอม ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๑
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ บังคับบัญชาการทหารเรือวังหน้า
ในรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานอุปราชภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
ทิวงคตเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘
พระชันษา ๔๘ ปี

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ
(พระองค์เจ้ารองทรง) พระราชโอรสองค์ที่ ๓๘
ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาฯ นุรักษ์ ประสูติแต่
เจ้าจอมมารดาแก้ว (อิเหนา) ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๙
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสิทธิสุขุมการ
บังคับการโรงทอง ล้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๔
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๖๑ ปี
ต้นราชสกุล รองทรง

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (เจ้าสุริยวงค์ ณ เชียงใหม่)
พระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๖ มีพระนามเดิมว่า
เจ้าหนานสุริยวงศ์ เป็นโอรสของพระเจ้ากาวิละ
ประสูติแต่แม่เจ้าจันทามหาเทวี ในสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ
เป็นเจ้านครเชียงใหม่ ได้ดำรงตำแหน่งพญาบุรีรัตน์
(หรือพญาเมืองแก้ว) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
เลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้านครเชียงใหม่ มีพระราชทินนามว่า
เจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ และได้รับพระราชทานเกียรติยศเพิ่มขึ้น
ให้เป็น พระเจ้านครเชียงใหม่ พระนามว่า
พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นเจ้าผู้ครองนคร
ที่ใช้อำนาจในการบริหารอย่างเด็ดขาด หัวหาญ
จนได้รับสมญานามว่า “เจ้าชีวิตอ้าว”
ดำรงตำแหน่งเจ้านครเชียงใหม่ ๑๖ ปี
ถึงพิราลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ พระชนมายุ ๗๑ ปี

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค)
 เป็นบุตรเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) กับเจ้าคุณนวล
 (พระกนิษฐภคินีในสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี)
 เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๑ ในรัชกาลที่ ๑
 เป็นนายสุตจินดา มหาดเล็กหุ้มแพร เป็นหลวงคักดินายเวร
 มหาดเล็ก และเป็นจมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก ตามลำดับ
 ในรัชกาลที่ ๒ เป็นพระยาสุริยวงค์มนตรี จางวางมหาดเล็ก และเลื่อนขึ้น
 เป็นเจ้าพระยาพระคลัง ว่าการกรมท่า ในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ว่าการ
 สองตำแหน่งคือทั้งกลาโหมและกรมท่า เรียกว่า เจ้าพระยาพระคลังว่าที่
 สมุหพระกลาโหม ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เรียกว่าเจ้าพระยาอัคมหาอุดม
 บรมวงศาเสนาบดี แล้วเลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์
 ได้เป็นผู้สำเร็จราชการทั่วพระราชอาณาจักร เป็นผู้ร่วมเจรจาทำ
 สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ อาทิ สนธิสัญญาเบาว์ริง
 คนทั่วไปนิยมเรียกว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่
 ถึงพิราลัยเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ อายุ ๖๔ ปี

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค)
 เป็นบุตรเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) กับเจ้าคุณนวล
 เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๔
 ในรัชกาลที่ ๑ เป็นนายสนิท มหาดเล็กหุ้มแพร
 ในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้เป็นจมื่นเต็กษา หัวหมื่นมหาดเล็ก
 วังหน้า รับราชการในกรมพระราชวังบวรมหาเสนาอนุรักษ์
 แล้วได้มารับราชการในพระบรมมหาราชวัง
 เป็นพระยาศรีสุริยวงค์ จางวางมหาดเล็ก
 ในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เป็นพระยาศรีพิพัฒน์ รัตนราชโกษา
 จางวางพระคลังสินค้า ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็น
 เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ แล้วเลื่อนเป็น
 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
 ได้เป็นผู้สำเร็จราชการในพระนคร และว่าพระคลังสินค้า
 คนทั่วไปเรียกว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย
 ถึงพิราลัยเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๐
 อายุ ๖๖ ปี

๑ เจ้าคุณ ผู้หญิงในสกุลบุนนาครุ่นแรกๆ ได้รับพระราชทานเกียรติยศให้ใช้คำว่า “เจ้าคุณ” นำหน้า

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นบุตร
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์
เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๓
เป็นนายไชยขรรค์ มหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเลื่อนขึ้นเป็นหลวงสิทธินายเวร
จมีนไวยวรนาถ หัวหมื่น และพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก
ตามลำดับ ในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
ว่าที่สมุหพระกลาโหม คนทั่วไปเรียกว่า “เจ้าคุณกลาโหม”
ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และโปรดให้
เลื่อนเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถึงพิราลัย
เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ อายุ ๗๕ ปี

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับหม่อมรอด เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๕๖ ในรัชกาลที่ ๓ เป็นนายพลพัน มหาดเล็กหุ้มแพรเวอร์ฤทธิ์ แล้วเป็นจมีนราชามาตย์พลชั้น ๓ ปลัดกรมพระตำรวจ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นเจ้าพระยาวังวิงศมหาโกษาธิบดี ผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่าและที่ปรึกษาในการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ ได้รับพระราชทานราชทินนามใหม่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ได้เป็นเสนาบดีกรมท่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน กำกับกิจการต่างประเทศในกรมท่า ถึงพิราลัยเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๓ อายุ ๕๘ ปี

^๑ หม่อม เป็นคำสุภาพ ยกย่องหญิงสามัญที่เป็นภรรยาของผู้มีบรรดาศักดิ์ในสกุลขุนนาง ตั้งแต่ชั้นเจ้าพระยาขึ้นไป

เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุนนรัตพันธุ)
 เป็นบุตรเจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย บุนนรัตพันธุ)
 เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๑
 ในรัชกาลที่ ๓ เป็นนายสนธิ หุ้มแพร
 แล้วเลื่อนเป็นหลวงศกดินายเวร และพระสุริยภักดี
 ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นพระยามหามนตรี
 แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยายมราช ต่อมาจึงได้เลื่อนเป็น
 เจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก ถึงอสัญกรรมเมื่อ
 วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ อายุ ๗๑ ปี

เจ้าพระยายมราช (เฉย ยมาภัย) เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๔
 ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๓ เป็นข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๔
 เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดให้เลื่อนเป็น
 พระอินทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ แล้วโปรดให้เป็น
 พระยาอภัยรณฤทธิ์ จางวางกรมพระตำรวจ
 ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เป็นเจ้าพระยายมราช
 เสนาบดีจตุสดมภ์กรมเมือง ถึงอสัญกรรมเมื่อ
 วันเสาร์ที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ อายุ ๘๑ ปี
 ต้นสกุล ยมาภัย

เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) เป็นบุตร
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
(ทัต บุนนาค) กับหม่อมหญิงมิ่ง เกิดเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๖๒ เข้ารับราชการในรัชกาลที่ ๓
เป็นนายคลังวิไชย มหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเป็น
จมื่นสมุหพิมาณ ปลัดกรมพระตำรวจสนมทหาร
ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นพระพรหมบริรักษ์
เจ้ากรมพระตำรวจสนมทหาร แล้วเป็น
พระยาศรีพิพัฒน์ อธิบดีกรมพระคลังสินค้า
เป็นหัวหน้าคณะทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี
ยังประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ ในรัชกาลที่ ๕
ได้เลื่อนขึ้นเป็น เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราช-
โกษาธิบดี ถึงอสัญกรรมเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๘
เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๙ อายุ ๖๗ ปี

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)
เป็นบุตรขุนจินดาพิจิตร เกิดเมื่อวันพุธที่ ๑๖
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ เป็นข้าหลวงเดิมใน
รัชกาลที่ ๔ เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว
โปรดให้เป็นเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี
หัวหมื่นมหาดเล็ก ภายหลังโปรดให้เป็น
พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ จางวางมหาดเล็ก
และเป็นผู้บัญชาการกรมทหารบกกองหน้า
พ.ศ. ๒๔๐๙ โปรดให้ว่าการภาษีพื้นและดูแล
ราชการหลายอย่าง ได้เป็นผู้ตั้งรับสั่ง
ในราชการส่วนหนึ่งด้วย ในรัชกาลที่ ๕
โปรดให้เป็นพระยาราชสุภาวดี สมุหพระสุรัสวดี
แล้วโปรดให้เป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึงอสัญกรรมเมื่อ
วันพุธที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ อายุ ๗๓ ปี
ต้นสกุล เพ็ญกุล

เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) เป็นบุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต ต้นสกุล กัลยาณมิตร) เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นที่นายเล่ห์อาวุธหุ้มแพร ในรัชกาลที่ ๔ เป็นหลวงฤทธินายเวร เป็นเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ หัวหมื่นมหาดเล็ก และเป็นพระยาราชนานุกูล ปลัดทูลฉลองกรมมหาดไทย ตามลำดับ ในรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้รักษากรุงเก่า ต่อมาเป็นที่เสนาบดีกรมนา แล้วเป็นเจ้าพระยาพลเทพ และได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์ ที่สมุหนายก ถึงอสัญกรรมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๑ อายุ ๗๓ ปี

เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กับท่านผู้หญิงกลิน เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๓๑ ในรัชกาลที่ ๓ เป็นนายจัน มหาดเล็กหุ้มแพร ในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ เป็นอุปทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรีที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และ พ.ศ. ๒๔๐๙ เป็นราชทูตไปประเทศฝรั่งเศส ในรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม คนทั่วไปเรียกกันเป็นสามัญว่า “เจ้าคุณทหาร” ถึงอสัญกรรมเมื่อวันอังคารที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ อายุ ๖๐ ปี เป็นบิดาเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ)

๑ กรุงเก่า เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กรุงทวารวดีศรีอยุธยา มหานครโบราณ

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับหม่อมพื้ง เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นนายไชยขรรค์ มหาดเล็กหุ้มแพร เป็นจมื่นทิพรักษา และเป็นจมื่นราชามาตย์ ปลัดกรมพระตำรวจในซ้าย และเข้าร่วมคณะทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ เมื่อกลับมาได้เลื่อนเป็นพระเพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ ปลัดเมืองเพชรบุรี เป็นนายงานสร้างพระนครคีรี สร้างสะพานข้ามแม่น้ำเพชรบุรี ฯลฯ ในปลายรัชกาลได้เลื่อนเป็นพระยาเทพประชุน ปลัดทูลฉลองกรมพระกลาโหม ในรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ตำแหน่งเสนาบดี กรมพระคลังและกรมท่า ถึงอสัญกรรมเมื่อวันอังคารที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ อายุ ๘๓ ปี

เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับหม่อมหรรุ่น เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นที่นายรองไชยขรรค์ มหาดเล็ก แล้วเลื่อนเป็นนายคลังไชย มหาดเล็กหุ้มแพร และเป็นพระเพ็ชรพิไลยศรีสวัสดิ์ ปลัดเมืองเพชรบุรี ในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระยาสุรินทรภาไชย ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ โปรดให้เป็นเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ถึงอสัญกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙ อายุ ๖๕ ปี เป็นบิดาเจ้าจอม “ก๊กอ” (เจ้าจอมมารดาอ่อน, เจ้าจอมเอี่ยม, เจ้าจอมเอิบ, เจ้าจอมอาบ, เจ้าจอมเอื่อน)

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร หรือ ชุมพร บุณนาค) เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุณนาค) กับหม่อมอิน (หรือลูกอิน) เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๒ ที่เมืองชุมพร จึงได้ชื่อว่า “ชุมพร” แต่นิยมใช้ว่า “พร” ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นนายราชอาณาเขตยานุหาร หุ้มแพรพิเศษ ในกรมพระอาลักษณ์ ได้ทำหน้าที่ราชเลขาธุการเชิญพระกระแสรับสั่งไปเจรจากับชาวต่างประเทศแทนหน้าที่หม่อมราโชทัย ซึ่งถึงอนิจกรรม ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เป็นว่าที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ หัวหมื่นมหาดเล็ก และเป็นพระยาภาสกรวงศ์วรราชานัติ นฤปรัตนสุปรีย์ราชไปรเวตลิกเรตารี ว่าที่จางวางมหาดเล็ก และเป็นเลฟเตแนนต์ เคนเนล ทหารมหาดเล็ก ราชวัลลภรักษาพระองค์ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ และได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ อายุ ๗๑ ปี

หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร) เป็นบุตรพระวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนอิสริยยศเป็นหม่อมราโชทัย เป็นล่ามประจำคณะทูตสยามที่เดินทางไปลอนดอน เพื่อเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งเคยส่งคณะทูตมาเมืองสยาม เป็นผู้แตงนिरาคลอนดอนถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ อายุ ๔๘ ปี

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค)
 เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์
 (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร
 เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ เข้ารับราชการ
 ในรัชกาลที่ ๓ เป็นนายพลพัน มหาดเล็กหุ้มแพร
 ในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระยามนตรีสุริยวงศ์
 จางวางมหาดเล็ก พ.ศ. ๒๔๐๐ ได้เป็น
 ราชทูตไทยคนแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
 เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ
 ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ
 หลังจากกลับจากยุโรป พระยามนตรีสุริยวงศ์
 ได้ดำรงตำแหน่งเป็นสมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ
 ถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๔๐๙ อายุ ๔๗ ปี

พระยาอภัยสงคราม (นกยูง บุนนาค) เป็นบุตร
 สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค)
 กับหม่อมเกตุ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ เข้ารับราชการ
 ในรัชกาลที่ ๓ เป็นจมีนรักษพิมาน ปลัดกรมพระตำรวจ
 ฝ่ายพระราชวังบวร ในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระยาอภัยสงคราม
 จางวางอาสาทกเหล่า ฝ่ายพระราชวังบวร
 ถึงอนิจกรรมเมื่อวันอังคารที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๙
 อายุ ๔๓ ปี

มหาอำมาตย์โท พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชื่น บุนนาค)
 เป็นบุตรพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) กับเจ้าคุณหญิงเป้า
 เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๙ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นมหาดเล็กพิเศษ
 ในรัชกาลที่ ๕ เป็นนายฉันทมหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเป็นเจ้าหมื่น
 เสมอใจราช ท้าวหมื่นมหาดเล็ก ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยามนตรี-
 สุริยวงศ์ มีตำแหน่งในกรมมหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเลื่อนเป็น
 สมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ ได้เป็นอัครราชทูตสยาม
 ประจำประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา เนเธอร์แลนด์และเบลเยียม
 ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เลื่อนยศขึ้นเป็นมหาอำมาตย์โท
 ถึงอสัญกรรมเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๘
 อายุ ๗๐ ปี

พระยากระสาปนกิจโกศล (โหมต อมาตยกุล) ในรัชกาลที่ ๓
 เป็นมหาดเล็กนายเวรฤทธิ์ ต่อมาเป็นนายงานตรวจราชการและ
 กำกับกรมช่างสิบหมู่ และเป็นทนายพิจิตรสรรพการ
 มหาดเล็กหุ้มแพร ในรัชกาลที่ ๔ เป็นหลวงวิสุทธิโยธามาศย์
 และเลื่อนเป็นพระวิสุทธิโยธามาศย์ ดำรงตำแหน่งอธิบดี
 โรงกระสาปนสิทธิการ และได้เป็นช่างภาพประจำพระองค์
 นับได้ว่าเป็นช่างภาพคนแรกของเมืองไทย
 ในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระยากระสาปนกิจโกศล อธิบดีกรมทนาย
 ถึงอนิจกรรมเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๙

พระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี (จำเริญ บุณยศิริ) ในรัชกาลที่ ๓
 เป็นนายพลพ่าย มหาดเล็กหุ้มแพรนายเวรสิทธิ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นหลวงเดช
 นายเวรมหาดเล็ก แล้วเลื่อนเป็นเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ในรัชกาลที่ ๕
 เป็นพระยาราไชยมไทยสวริยาธิบดี แล้วเป็นพระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี
 พระราชทานเพลิงวันจันทร์ที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๖

พระยาเพชรพิไชย (จีน จารุจินดา) ในรัชกาลที่ ๓ ถวายตัวเป็น
มหาดเล็กนายเวรฤทธิ์ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นหลวงสวัสดิโกษา
ปลัดกรมพระคลังสินค้า เป็นหลวงอินทรโกษา
ปลัดกรมพระคลังราชการ แล้วเลื่อนเป็นพระรัตนโกษา
เจ้ากรมพระคลังสินค้า ในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระยารัตนโกษา
แล้วเลื่อนเป็นพระยาเพชรพิไชย จางวางกรมล้อมพระราชวัง
ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๖
อายุ ๗๔ ปี

พระยาศรีสุนทรโวหาร (พิภ สาลักษณ์) เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ เป็นข้าหลวงในรัชกาลที่ ๓ บรรพชาเป็นสามเณรอยู่วัดนางนอง
รัชกาลที่ ๔ ทรงรู้จักกับสามเณรพักเมื่อครั้งทรงผนวช เมื่อสามเณรพักบวชเป็นพระภิกษุอยู่วัดบวรนิเวศวิหารได้เป็นเปรียญเอก
จึงโปรดตั้งให้เป็นพระศรีวิสุทธิวงศาตร์ พระราชาคณะ เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านหนังสือไทย เมื่อรัชกาลที่ ๔ ขึ้นครองราชสมบัติ
พระศรีวิสุทธิวงศาตร์กราบถวายบังคมลาสิกขา เข้ารับราชการอยู่ในกรมมหาดเล็ก ได้รับใช้ใกล้ชิดรัชกาลที่ ๔ มีหน้าที่เขียนประกาศ
และหนังสือราชการต่างๆ เป็นผู้แต่งนามพระราชอาคณีส พระนามเจ้าต่างกรม รวมทั้งชื่อข้าราชการทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง
ได้เลื่อนเป็นพระศรีสุนทรโวหารญาณปริชา เสนาบดีศรีสารลักษณ์ เจ้ากรมพระอาลักษณ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนเป็น
พระยาในราชทินนามเดิม ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๔ อายุ ๖๕ ปี

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) เป็นบุตรนายทองดี กับนางบัว เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ ที่เมืองฉะเชิงเทรา เมื่ออายุ ๒๑ ปี ได้บวชเป็นพระภิกษุที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระประสิทธิสุตคุณ พระราชาคณะ ลาลิกขมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ รัับราชการในกรมมหาดเล็กเวรศักดิ์ และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นขุนประสิทธิอักษรศาสตร์ ผู้ช่วยกรมพระอาลักษณ์ และว่าที่เจ้ากรมอักษรพิมพ์การตามลำดับ ในรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นขุนสารประเสริฐ ปลัดทูลฉลองกรมพระอาลักษณ์ เป็นหลวงแล้วเป็นพระในราชทินนามเดิม และเลื่อนเป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ เป็นผู้แต่งแบบเรียนภาษาไทยชุด ๖ เล่ม ถึงอนิจกรรมเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ อายุ ๖๙ ปี

พระยาอาหารบริรักษ์ (ทิน ศิริสัมพันธ์) ในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นนายรองชั้นมหาดเล็ก นายบำรุงราชบทมालย์ มหาดเล็กหุ้มแพร ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นพระมหาสงคราม เจ้ากรมทวนทองขวา แล้วเลื่อนเป็นพระยาอาหารบริรักษ์ ปลัดทูลฉลองกรมนา ถึงอนิจกรรมเมื่อวันพุธที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๙ อายุ ๕๙ ปี

พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร ณ สงขลา) ในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ถึงรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นพระยาในราชทินนามเดิม เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๗

พระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน) เกิดในปลายรัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ศึกษาในโรงเรียนของคณะมิชชันนารีอเมริกัน และได้ไปศึกษาวิชาแพทย์ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา นับเป็นนักเรียนไทยคนแรกที่ได้ไปศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา กลับมาเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้เข้ารับราชการตำแหน่งผู้ช่วยนายแพทย์ ในกรมทหารมหาดเล็ก จากนั้นได้เป็นนายแพทย์คนนายร้อยเอกไปช่วยราชการ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) ในการยกทัพไปปราบฮ่อที่เขตแดนเมืองหลวงพระบาง และได้เลื่อนยศเป็นนายพันตรี ต่อมาได้เป็นล่ามประจำกระทรวงเกษตรธิการ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงดำรงแพทยาคณ แล้วย้ายไปรับตำแหน่งผู้ตรวจการโรงพยาบาลและเป็นผู้ฝึกสอนนักเรียนในโรงเรียนแพทย์ รับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการ จนลาออกจากราชการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาสารสิน-สวามิภักดิ์ ถึงแก่กรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔ อายุ ๗๔ ปี

พระยาอนุกุลสยามกิจ อุปนิหิตสยามรัฐ (ตันกิมจิง) เป็นคนชาติจีน เกิดในเมืองไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อมาไปทำการค้าขายอยู่เมืองสิงคโปร์และติดต่อกับสยามอยู่เสมอ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นหลวงพิเทศพานิชสยาม พิชิตภักดี และได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น พระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักดี ดำรงตำแหน่ง กงสุลสยาม ณ เมืองสิงคโปร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๑ โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาอภัยภูงคด-ทศรักษา สยามประชานุกุลกิจ ในรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนเป็นพระยาอนุกุลกิจอุปนิหิตสยามรัฐ ดำรงตำแหน่งกงสุลเยนเรลสยาม ณ เมืองสิงคโปร์ ใน พ.ศ. ๒๔๒๔

พระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ หรือ กัปตัน จอห์น บุษ (John Bush) เป็นชาวอังกฤษที่ได้เข้ามารับราชการตำแหน่งเจ้าท่า (harbour master) ขึ้นกับกรมท่ากลาง ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และได้ปฏิบัติราชการมีความชอบมาตลอดจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ใน พ.ศ. ๒๓๙๖ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้พระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ จัดสร้างประภาคารขึ้นที่สันดอนปากน้ำเจ้าพระยา และวางท่อนเครื่องหมายร่องน้ำทางเดินเรือตั้งแต่ปากอ่าวแม่น้ำเจ้าพระยาไปตามแนวชายฝั่งทะเลตะวันออกจนถึงเขตเมืองระยอง และให้พระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาประภาคารและเครื่องหมายการเดินเรือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เนื่องจากชราภาพ รับพระราชทานบำนาญในกระทรวงโยธาธิการ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๔

พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ครูมีแขก เป็นครูปี่พาทย์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่หลวงประดิษฐ์ไพเราะ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ตำแหน่งปลัดจางวางมหาดเล็ก ว่าราชการกรมปี่พาทย์ ฝ่ายพระบวรราชวัง ได้แต่งเพลงเชิดจีนแล้วนำขึ้นบรรเลงทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่สพพระราชหฤทัยยิ่งนัก จึงโปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระประดิษฐ์ไพเราะ เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ครูมีแขกได้เป็นครูมโหรี ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารถึงแก่กรรมประมาณต้นรัชกาลที่ ๕

หลวงอัคนีนฤมิตร (จิตร จิตราคณี) หรือ ฟรานซิส จิตร
ช่างถ่ายรูปหลวง ในรัชกาลที่ ๔ เป็นมหาดเล็กหลวงเวรชิต
ภูบาล ฝ่ายพระราชวังบวร เป็นช่างภาพอาชีพคนแรกของ
สยาม เรียนวิชาถ่ายภาพจากบาทหลวงลาร์โนดี ชาวฝรั่งเศส
เป็นเจ้าของร้านถ่ายรูปชื่อ Francis Chit & Son ตั้งอยู่บน
เรือนแพหน้าวัดช่างตาครูชริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้
วัดกัลยาณมิตร เปิดบริการมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕
ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นขุนสุนทรสาทศิลาภิรักษ์ ช่างถ่ายรูป
ขึ้นกรมแสงแล้วเป็นหลวงอัคนีนฤมิตร
ถึงแก่กรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๔
อายุ ๖๑ ปี

สังฆราชปาลเลกัวซ์ (ฌ็อง - บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์
Jean - Baptiste Pallegoix) เป็นชาวฝรั่งเศส
เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๔
ที่เมืองกอมแบร์โตลท์ (Combertault) ประเทศฝรั่งเศส
เข้ามาสยามในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๓๗๒ เป็นสังฆราชประจำอยู่ที่
วัดคอนเซ็ปชันอยู่เหนือวัดราชาธิวาส
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชอยู่
ทั้งสองได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน
ในเรื่องวิทยาศาสตร์ การถ่ายภาพ ภาษาบาลี ภาษาลาติน
ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เป็นต้น ท่านเป็นคนแรก
ที่ส่งกล้องถ่ายภาพเข้ามายังสยาม และได้เรียบเรียงหนังสือ
สำคัญไว้อีก ๒ เล่ม คือ สัพพะ พะจะนะ พาสาไท
เป็นพจนานุกรมภาษาไทย - ลาติน - อังกฤษ - ฝรั่งเศส
และเรื่อง เล่าเรื่องกรุงสยาม (Description du
Royaume Thai ou Siam) ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับ
เมืองสยาม นับได้ว่าท่านเป็นบุคคลสำคัญ
ต่อประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของสยามผู้หนึ่ง
มรณภาพเมื่อวันพุธที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕
อายุ ๕๗ ปี

หมอบรัดเล มีชื่อเต็มว่า ดอกเตอร์ แดน บีช บรัดเล (Dan Beach Bradley) เกิดเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๔๗ ที่มลรัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา สำเร็จการศึกษาวชิการแพทย์ ได้เดินทางมาที่กรุงเทพฯ พร้อมภรรยาและคณะมิชชันนารีโปรเตสแตนท์ชาวอเมริกัน เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ เข้ามาเพื่อเผยแผ่ศาสนา แต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ผลงานที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ งานด้านการแพทย์และการพิมพ์ เป็นผู้นำหลักวิชาการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทยคนแรก ได้ตัดแปลงบ้านเช่าบริเวณวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) ให้เป็นโอสถศาลา (Dispensary) ซึ่งถือเป็นสถานพยาบาลทางการแพทย์แบบตะวันตกแห่งแรกในสยาม เป็นผู้ริบทยาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบบการพิมพ์ของไทย โดยได้ตั้งโรงพิมพ์และออกหนังสือฉบับแรกของไทย ชื่อว่า “หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder” และเป็นผู้แต่งหนังสืออักษรวิธานศัพท์ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๖ อายุ ๖๙ ปี

แอนนา เลียวโนเวนส์ “ครูหม่อม” มีชื่อเต็มว่า แอนนา ครอฟอร์ด เป็นชาวอังกฤษ เกิดเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๗ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจ้างมาสอนภาษาอังกฤษให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ พระมเหสีและเจ้าจอม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ แอนนารับราชการอยู่ ๕ ปี ๖ เดือน แล้วกลับประเทศอังกฤษ ขณะที่อยู่ประเทศอังกฤษ ได้แต่งหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยไว้ ๒ เล่ม คือเรื่อง The English Governess at the Siamese Court และ The Romance of the Harem ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ อายุ ๘๒ ปี

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เกิดเมื่อวันพุธที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๓๕ ที่ประเทศอังกฤษ เดินทางเข้ามาประเทศไทยเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๗ ขณะดำรงตำแหน่งข้าหลวงอังกฤษที่ฮ่องกง ในฐานะอัครราชทูต ผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย เพื่อมาเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับไทย คือ สนธิสัญญาเบาว์ริง เดินทางออกจากเมืองไทยวันพุธที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ รวมเวลาที่พักอยู่ในเมืองไทย ๑ เดือน เมื่อออกจากราชการได้กลับไปอยู่ประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๑๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายไทยคนแรก ประจำอยู่ที่ลอนดอน มีอำนาจเต็มในการเจรจาสัมพันธไมตรีกับประเทศอื่นๆ ในยุโรปตามนโยบายของไทย และได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระยาสยามานุกุลกิจ สยามมิตรมหายศ ถึงแก่กรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕ อายุ ๘๐ ปี

นายแพทย์ แชมมวล เรโนลด์ เฮาส์ หรือเรียกตามสำเนียงไทยว่า หมอเทา เป็นนายแพทย์ศาสนทูตชาวอเมริกัน สังกัดคริสตจักรเพรสไบทีเรียน นายแพทย์เฮาส์เป็นบุตรคนที่สองของนายจอห์น และนางแอนปีเพลต เฮาส์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๐ ที่เมืองวอเตอร์ฟอร์ด นิวยอร์ก สำเร็จการศึกษาด้านการศึกษาและการแพทย์ ได้เดินทางเข้าเผยแผ่คริสต์ศาสนา ลัทธิโปรเตสแตนต์ และทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยในด้านต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๙ ได้รับสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหน้าที่แปลนิตยสารต่างประเทศ รวมถึงเรื่องที่น่าสนใจทางวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ บางครั้งได้ช่วยแปลหนังสือราชการติดต่อต่างประเทศ ช่วงที่ไทยต้องทำสนธิสัญญาทางการค้ากับชาติตะวันตกก็ได้ถวายคำปรึกษาและมีส่วนช่วยร่างสนธิสัญญาด้วย นอกจากนี้ยังได้เปิดโรงเรียนสอนวิชาการควบคู่กับที่ทำการสอนศาสนาหลายแห่ง ภายหลังได้ขยายกิจการตั้งเป็นโรงเรียนเด็กชายขึ้น ซึ่งปัจจุบันคือ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย และโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย นายแพทย์เฮาส์ถึงแก่กรรมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ อายุ ๘๑ ปี

แซมมวล เจ. สมิธ (Samuel John Smith) เรียกกันทั่วไปว่า หมอสมิธ เกิดเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๓ ที่ประเทศ
อินเดียน (อินเดีย) บิดาเป็นชาวอังกฤษ มารดาเป็นชาวโปรตุเกส ได้ติดตามจอห์น เทลเลอร์ โจนส์ บิดาเลี้ยง ซึ่งเป็นมิชชันนารีใน
โปรตุเกสแดนที่คณะแบปติสต์ เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ขณะอายุได้ ๑๓ ปี
ใน พ.ศ. ๒๓๓๘ แซมมวล เจ. สมิธ ได้ไปศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเรียนวิชาการพิมพ์อยู่ ๖ ปี และจบปริญญาตรีบัณฑิตวิชา
อักษรศาสตร์ กลับเข้ามาเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ แซมมวล เจ. สมิธ เป็นผู้สนใจฝึกฝนภาษาไทยจนแตกฉานและได้รู้จักคุ้นเคยกับ
เจ้านายตลอดจนขุนนางไทยชั้นสูง และเป็นทีโปรดปรานของพระวชิรญาณ (ซึ่งในเวลาต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔) และ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี (ต่อมาได้รับสถาปนาเฉลิมพระยศเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) มีหน้าที่สำคัญคือ เป็นราชเลขาของ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังแซมมวล เจ. สมิธ ได้จัดตั้งโรงพิมพ์ที่ตำบลบางคอแหลม รับจ้างตีพิมพ์เอกสารหนังสือ
ต่างๆ โดยเฉพาะหนังสือ The Siam Repository และจดหมายเหตุสยามสมัย รวมทั้งประกาศทางราชการ
และยังได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มออกจำหน่ายด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผู้รวบรวมจัดทำพจนานุกรม หรือดิกชันนารีภาษาอังกฤษ ชื่อว่า
คัมภีร์สรรพพจนานุกรม จำนวน ๕ เล่ม ใช้เวลาจัดทำ ๓๐ ปี แซมมวล เจ. สมิธ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ อายุ ๘๙ ปี

เซอร์ โทมัส ยอร์ช น็อกซ์ (Thomas George Knox) เดิมเป็นนายทหารอังกฤษ รับราชการในประเทศอินเดีย มีหน้าที่ฝึกทหารแขกให้เรียนรู้วิชาการรบสมัยใหม่ เมื่อได้เลื่อนยศเป็นร้อยเอกได้เดินทางออกจากประเทศอินเดียมาถึงกรุงเทพฯ ถวายตัวต่อรัชกาลที่ ๔ รับอาสาฝึกทหารไทย พระองค์จึงส่งให้ไปรับราชการกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับแต่งตั้งเป็นครูทหารวังหน้า มีภรรยาเป็นคนไทยชื่อปราง มีลูกสาว ๒ คน ชื่อ แพนนี และแคโรไลน์ เมื่อรัฐบาลอังกฤษตั้งกงสุลประจำอยู่ในกรุงเทพฯ จึงแต่งตั้งเซอร์ โทมัส ยอร์ช น็อกซ์ เป็นผู้ช่วยกงสุล แล้วได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นโดยลำดับจนได้เป็นกงสุลเยเนอรัลประจำกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากมีความประพฤติไม่เหมาะสมหลายประการ จึงถูกเรียกตัวกลับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ อายุ ๖๓ ปี

๕

หมวดที่ ๕
สามัญชน

วิถีชีวิตของราษฎรชาวสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงดำรงชีพแบบดั้งเดิม ผลกระทบจากการเปิดประเทศโดยสนธิสัญญาเบาว์ริง ยังแผ่ อิทธิพลไปไม่ถึงราษฎรในท้องถิ่นนอกพระนครหรือตามหัวเมืองต่างๆ ราษฎรยังคงใช้ชีวิต แบบเรียบง่าย ปลูกข้าว ทำไร่ ซื่อซายแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างหมู่บ้าน เมือง กลุ่มชน เชื้อชาติไทยส่วนต่างๆ ของประเทศยังคงดำรงเอกลักษณ์ของตนเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

การขยายเส้นทางคมนาคมคือ ถนน ยังคงมีแต่ในพระนครเท่านั้น การเดินทาง ติดต่อกันระหว่างหัวเมืองต่างๆ ยังคงใช้เรือเป็นสำคัญ ฉะนั้นความรวดเร็วในการสื่อสาร คมนาคมจึงไม่สามารถส่งผลกระทบมากนักต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวสยาม ซึ่งมี ลักษณะงดงาม สงบเรียบง่าย มีลักษณะเฉพาะกลุ่มตามชนชาตินั้นๆ เช่น สยาม ลาว มอญ กะเหรี่ยง จีน

เจ้าพนักงานผู้ใหญ่ ในกรมช่างหล่อ
ไว้ผมรองทรง มีเครื่องมือที่ใช้ในการ
หล่อวางไว้ด้านหลัง อาทิ คีมคืบเข่า
และคีมถอนเข่า (ภาพถ่ายสมัย
รัชกาลที่ ๕)

การแต่งกายของกุลสตรีที่ยังไม่สมรส
สังเกตได้จากยังไม่ถอดกำไลข้อเท้า

การแต่งกายของหญิงสามัญ ที่บริเวณลานวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

การแต่งกายของหญิงสาวชาวมอญ เมืองเพชรบุรี

การแต่งกายของชาวบ้าน

การแต่งกาย การไว้ทรงผมของหญิงชาวเวียดนามในไทย

การแต่งกายและวิถีชีวิตของหญิงชาวลาวโซ่ง

ผีพาย

วิถีชีวิตชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลอง

การศึกษาของเด็กผู้ชาย จะได้เข้าศึกษาเล่าเรียนกับพระภิกษุ ในภาพ พระภิกษุนุ่งห่มจีวรลายดอกพิกุล

สตรีในโรงเรียนมิชชันนารีสมัยรัชกาลที่ ๔ ในชั้นเรียนที่ภรรยาหมอลือสอนหนังสือ สอนตัดเย็บ และการซักกรีดเสื้อผ้า

ภาพเขียนลายเส้น
เด็กชายในโรงเรียนคริสต์แห่งหนึ่ง

ภาพเขียนลายเส้น
เด็กหญิงในโรงเรียนคริสต์แห่งหนึ่ง

ผู้ชายชาวเหนือ

การปลูกบ้านเรือนของชาวชนบทมีลักษณะแตกต่างกันไปตามเชื้อชาติ ถิ่นกำเนิดของแต่ละแห่ง
ภาพนี้คือ เรือนลาวโซ่ง ที่เมืองเพชรบุรี

เรือนลาวโซ่ง ที่เมืองเพชรบุรี

บ้านของชาวเพชรบุรี นิยมสร้างเป็นเรือนทรงไทยฝาสำรวด หลังคามุงจาก

หมวดที่ ๖
ภูมิประเทศ

เนื่องจากการบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายรูปเพิ่งเริ่มกิจการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เทคโนโลยีของการถ่ายรูปยังพัฒนาไม่มากนัก การถ่ายรูปแต่ละครั้งต้องขนย้ายอุปกรณ์ขนาดใหญ่จำนวนมาก และต้องใช้ช่างผู้ชำนาญ ประกอบกับระยะเวลาต้องเหมาะสม ฉะนั้นการบันทึกภาพค่อนข้างมีอุปสรรค ภาพภูมิประเทศของสยามโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครจึงมีน้อย โดยมากเป็นฝีมือการถ่ายภาพของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและรับจ้างถ่ายภาพ เช่น จอห์น ทอมสัน ส่วนช่างภาพไทยที่มีชื่อเสียงคือ ขุนสุนทรสาทิสลักษณ์ (จิตร จิตราคนี) ก็ได้ทำการบันทึกภาพไว้มากทั้งภาพบุคคล สถานที่ และภูมิทัศน์

ภาพภูมิทัศน์ที่ได้รับการบันทึกนี้มีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาวิชาต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม เพราะทำให้มองเห็นภาพจริงๆ ได้ดี เพื่อประกอบกับการศึกษาในทางเอกสาร ซึ่งอาจจะบรรยายแล้วไม่เห็นภาพ ทำความเข้าใจได้ยาก แต่เมื่อปรากฏในภาพถ่ายก็ง่ายต่อการศึกษา อาทิเช่น ภาพกรุงเทพมหานครบริเวณพระบรมมหาราชวัง ซึ่งถ่ายจากบนพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม เมื่อนำมาต่อกันก็จะเป็นภาพมุมกว้างมองเห็นพระบรมมหาราชวัง ทำราชวรดิฐ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และบริเวณใกล้เคียงได้อย่างชัดเจน

เกาะหน้าวัดอรุณราชวราราม บนเกาะปลูกต้นปาล์ม ถ่ายจากฝั่งธนบุรี
ด้านหลังมองเห็นศาลต่างประเทศ บริเวณท่าเตียน

ทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ย่านท่าเตียน ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ในย่านชุมชน
ท้ายพระบรมมหาราชวัง (ตลาดท้ายวัง) เป็นแหล่งซื้อขายสินค้า

ทัศนียภาพแม่น้ำเจ้าพระยา
แลเห็นทอกลองและโรงละคร
(Theater) ของเจ้าพระยา
มหินทรศึกดิธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)

ทัศนียภาพแม่น้ำเจ้าพระยา
บริเวณพระราชวังเดิม

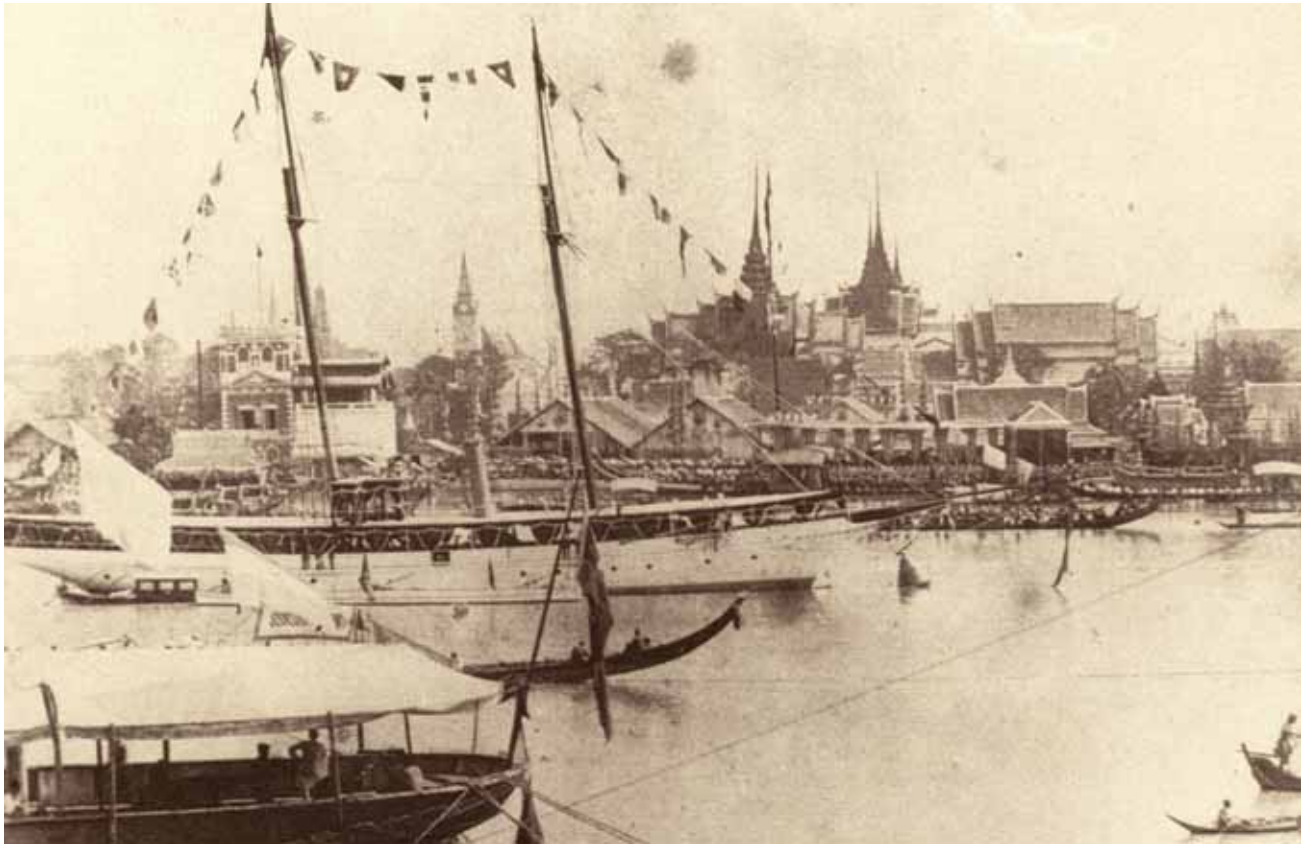
แม่น้ำเจ้าพระยา
มองจากวัดอรุณราชวราราม

เรือนแพพักอาศัยริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

เรือนแพพักอาศัยที่หน้ากุฏิจีน ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แลเห็นพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

ทัศนียภาพริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณท่าราชวรดิฐ

ทัศนียภาพริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณท่าราชวรดิฐ

โรงเรือหลวง ที่คลองมหานาค

โรงหีบอ้อยทำน้ำตาล เมืองนครไชยศรี
(ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

โกดังสินค้าริมคลองบางหลวง
(คลองบางกอกใหญ่) ฝั่งธนบุรี

ชุมชนริมคลองบางหลวง
(คลองบางกอกใหญ่) ฝั่งธนบุรี

สะพานช้าง (ปัจจุบันคือสะพานพระจอมเกล้า) จังหวัดเพชรบุรี (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

ทัศนียภาพทุ่งนาริมวัดเขานันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี

หมวดที่ ๓

การต่างประเทศ

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเริ่มศักราชใหม่ของการเสริมสร้างทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศ โดยมีการลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและพาณิชย์กับต่างชาติถึง ๙ ประเทศ คือ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ ปรัสเซีย (เยอรมนี) สวีเดนนอร์เวย์ (ยังรวมเป็นประเทศเดียวกัน) และเบลเยียม อีกทั้งทรงส่งราชทูตไปยังราชสำนักของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ และจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีการส่งราชทูตไปยังทวีปยุโรป นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชสาส์นถึงประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา จะพระราชทานช้างเพื่อให้ไป “ฝึกหัดใช้สอยให้เป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง เพราะช้างเป็นสัตว์ใหญ่มีกำลัง...”

การทำสนธิสัญญากับต่างประเทศยังเป็นการเริ่มต้นการค้าเสรีของไทย การเก็บภาษีที่ชัดเจน โดยเก็บร้อยละ ๓ สำหรับภาษีขาเข้า ร้อยละ ๕ สำหรับภาษีขาออก และไทยให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ต่างชาติ แต่ทุกเรื่องก็เป็นความจำเป็นในยุคจักรวรรดินิยม ซึ่งหลายชาติ เช่น จีน ญี่ปุ่น ต้องทำในลักษณะเดียวกัน

การต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อให้เกิดผลดีกับไทยในหลายด้าน ได้แก่ การเข้าสู่สังคมนานาชาติ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย นับได้ว่าความสำเร็จด้านการต่างประเทศเป็นพระราชนิพนธ์ที่มีความสำคัญมากประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สังฆราชปาลเลกัวซ์ (ฌัง - บัปติสต์
ปาลเลกัวซ์ Jean - Baptiste
Pallegoix) กับเด็กชายชาวไทย
ชื่อ แก้ว (ซ้าย) และเด็กชายชาวญวน
ชื่อ ชม (ขวา) ที่สังฆราชปาลเลกัวซ์
พาไปประเทศฝรั่งเศส
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗

คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียที่พระราชวังบักกิงแฮม ประเทศอังกฤษ
เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๐

คณะราชทูตไทยที่เดินทางไปประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๐๐ เพื่อเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ ไปถวายสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษเป็นการเจริญทางพระราชไมตรี พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูต, จมื่นสรรเพธภักดี (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นอุปทูต, จมื่นมณฑิรพิทักษ์ (ด้วง) เป็นตรีทูต, หม่อมราโชทัย เป็นล่าม, จมื่นราชามาตย์ (ท้วม บุนนาค) และนายพิจารณ์สรรพกิจ กับข้าหลวงอีก ๑๑ นาย เป็นผู้คุมเครื่องราชบรรณาการ

ภาพเขียนลายเส้นฝีมือจิตรกรชาวต่างประเทศ คณะราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐

ภาพเขียนลายเส้นฝีมือจิตรกรชาวต่างประเทศ คณะราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูต (คนกลาง), จมื่นสรรเพธภักดี (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นอุปทูต (คนขวา), จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (ด้วง) เป็นตรีทูต (คนซ้าย)

ภาพเขียนลายเส้นเครื่องราชบรรณาการ ได้แก่ เครื่องราชูปโภคและเครื่องสูงที่จำลองแบบนำไปถวายสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐

คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้าฯ จักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ที่พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ พระยาศรีพิพัฒน์ รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค) เป็นราชทูต, จมื่นไวยวรนาถ (วอน บุนนาค) เป็นอุปทูต, พระณรงควิชาติ (จอณ บุนนาค) เป็นตรีทูต และผู้คุมเครื่องราชบรรณาการ รวม ๒๔ นาย

คณะผู้เจรจาฝ่ายสยาม กับราชทูตปรัสเซีย (ประเทศเยอรมนี) ในการทำสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๕ แล้วยืนจากซ้าย :

๑. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค)
๒. เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุนนาค)
๓. พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค)

แคว้นั่งจากซ้าย :

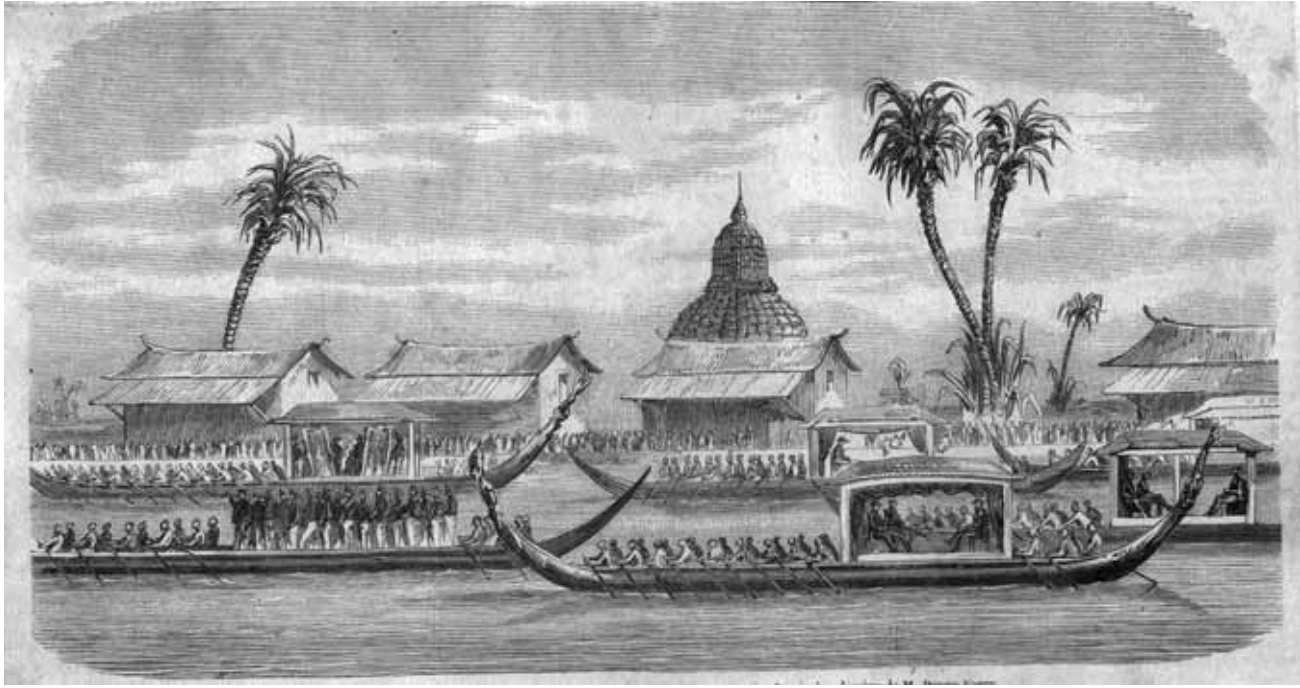
๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท (พระองค์เจ้านวม)
๒. เจ้าพระยาตรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
๓. เคานต์ เอวเลนเบิร์ก (Friedrich Albrecht Graf zu Eulenburg) ราชทูตปรัสเซีย

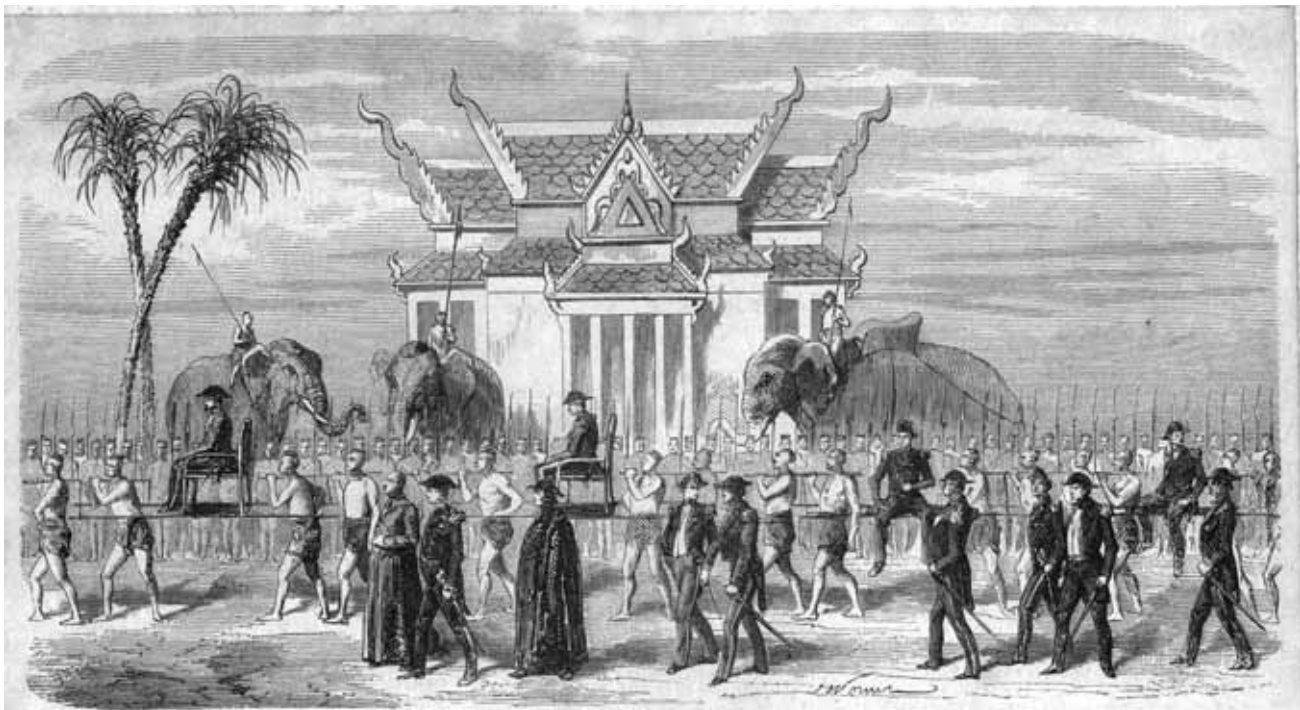
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกให้เมอซิเยอร์ เดอ มงติญี (Monsieur de Montigny) ราชทูตฝรั่งเศสเฝ้าที่ท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖

ภาพเขียนลายเส้น ราชทูตฝรั่งเศส
เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(เข้าใจว่าช่างเขียนเขียนจาก
จินตนาการหรือคำบอกเล่า)

ภาพเขียนลายเส้น ขบวนเรื่อนำคณะราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(เข้าใจว่าช่างเขียนเขียนจากจินตนาการหรือคำบอกเล่า)

ภาพเขียนลายเส้น ขบวนแห่คณะราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(เข้าใจว่าช่างเขียนเขียนจากจินตนาการหรือคำบอกเล่า)

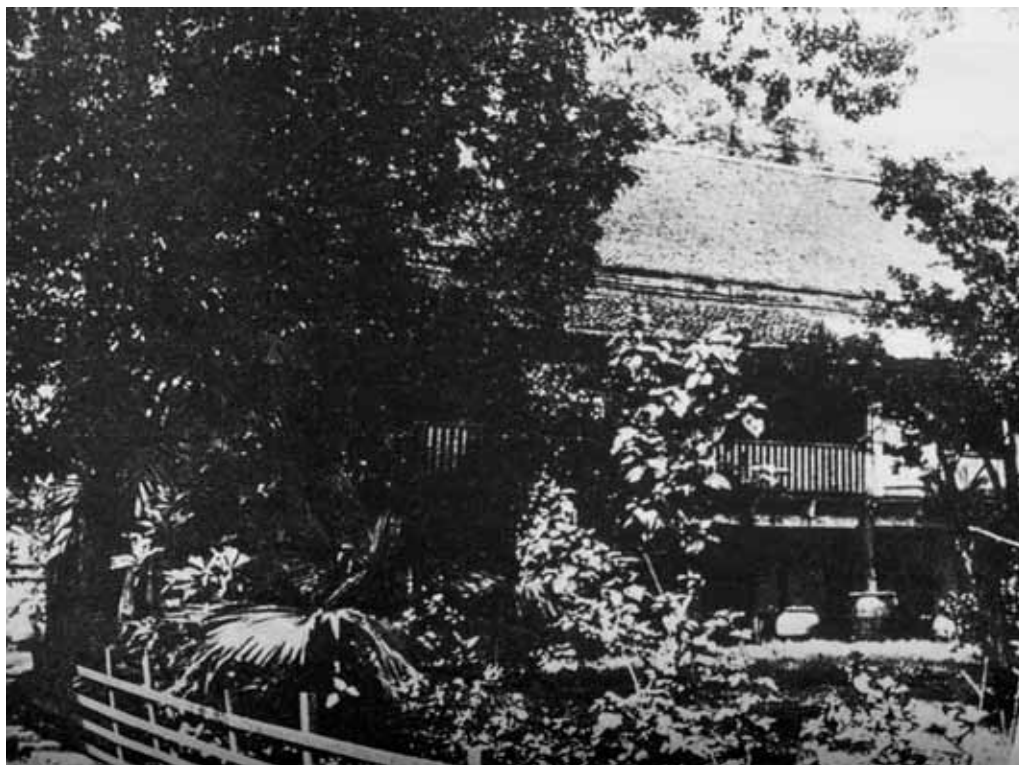
บ้านกงสุลอังกฤษแห่งแรก ริมน้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันคือ ที่ตั้งของบริษัท กสท โทรคมนาคม
จำกัด (มหาชน) (เดิมคือไปรษณีย์กลางหรือการสื่อสารแห่งประเทศไทย)

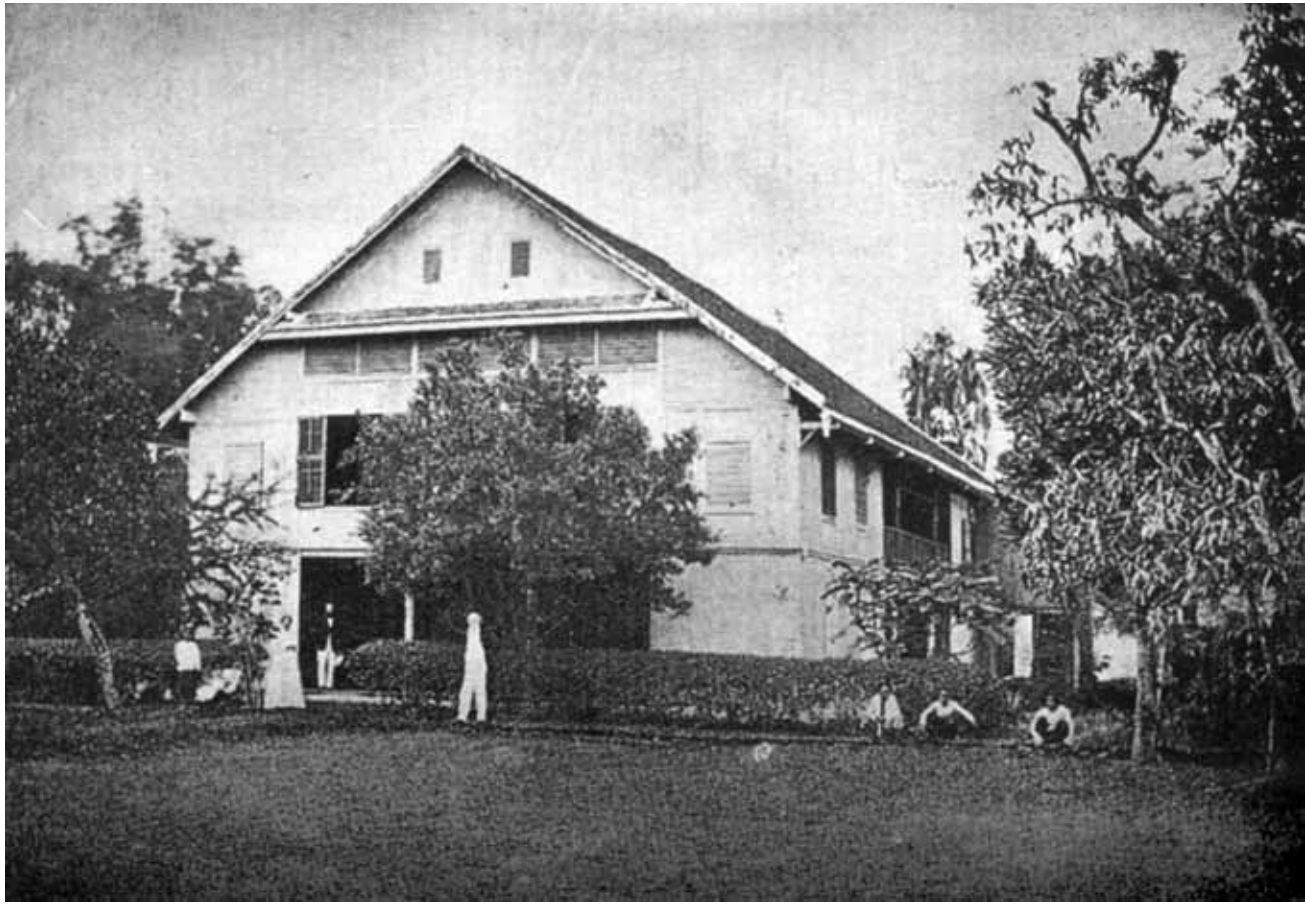
บ้านกงสุลอังกฤษ

สถานทูตฝรั่งเศส ริมแม่น้ำเจ้าพระยา
ข้างโรงแรมโอเรียนเต็ล

บ้านหมอบรัดเล (Dr. Dan Beach Bradley)
หลังบ็อมวิชัยประสิทธิ์ ปากคลองบางกอกใหญ่

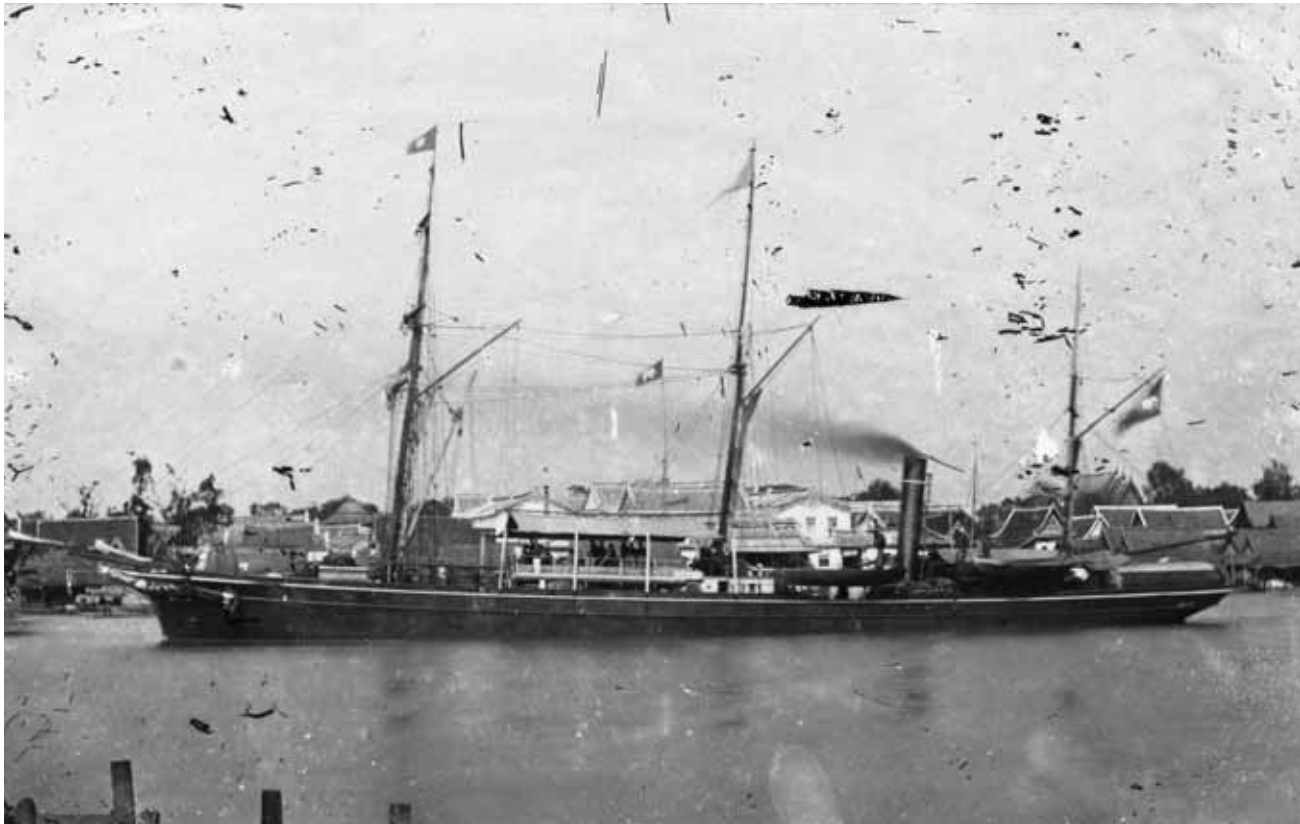
บ้านหมอดิน (William Dean)

ตึกรับรองของหลวงสำหรับชาวต่างประเทศที่มารับราชการได้พักอาศัย อยู่ด้านเหนือของท่าเตียน (ปัจจุบันคือ สำนักงานบริการจดทะเบียนธุรกิจ ๑ สำนักงานทะเบียนธุรกิจ กรมพัฒนาธุรกิจการค้า)

บ้านมิชชันนารี ริมแม่น้ำเพชร
อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

เรือกำปั่นเจ้าพระยา ของพระพิศมณฑลสมบัติบริบูรณ์ (เจ้าลัว๋ยม ต้นสกุล พิศลยบุตร)
เป็นเรือกลไฟเมล์ลำแรกของประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ ๔ เดินทางค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ - สิงคโปร์

ความรุ่งเรืองทางการค้าระหว่างประเทศ ภายหลังทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ จะเห็นเรือสินค้าในลำน้ำจำนวนมาก

หมวดที่ ๘
การศาสนา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาแต่ครั้งยังทรงพระผนวชอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงเห็นพระสงฆ์ปฏิบัติพระวินัยย่อหย่อน จึงทรงตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นเพื่อให้เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามพระธรรมวินัย เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองโดยอเนกประการ ทรงออกกฎหมายสำหรับพระสงฆ์ขึ้นหลายฉบับ ทรงกวดขันความประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ โดยมีพระราชดำรัสตักเตือนไม่ว่าจะเป็นสงฆ์ธรรมยุตหรือมหานิกาย ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์เพื่อความเจริญของพระศาสนา ที่สำคัญคือ พระราชทานอำนาจเต็มแก่สมเด็จพระสังฆราชให้สามารถปกครองพระสงฆ์ได้ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ซึ่งไม่เคยปรากฏมาแต่กาลก่อน ทรงปรับปรุงบทสวดมนต์ที่พระสงฆ์ใช้สวดอยู่ให้ถูกต้อง พระราชทานหนังสือทางพระพุทธศาสนาไว้จำนวนมาก และตั้งโรงพิมพ์เพื่อจัดพิมพ์หนังสือทางด้านศาสนาให้แพร่หลายได้มากกว่าการจารหนังสือแบบโบราณที่แพร่หลายได้น้อย ทรงยกระดับประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธศานานิกายเถรวาท

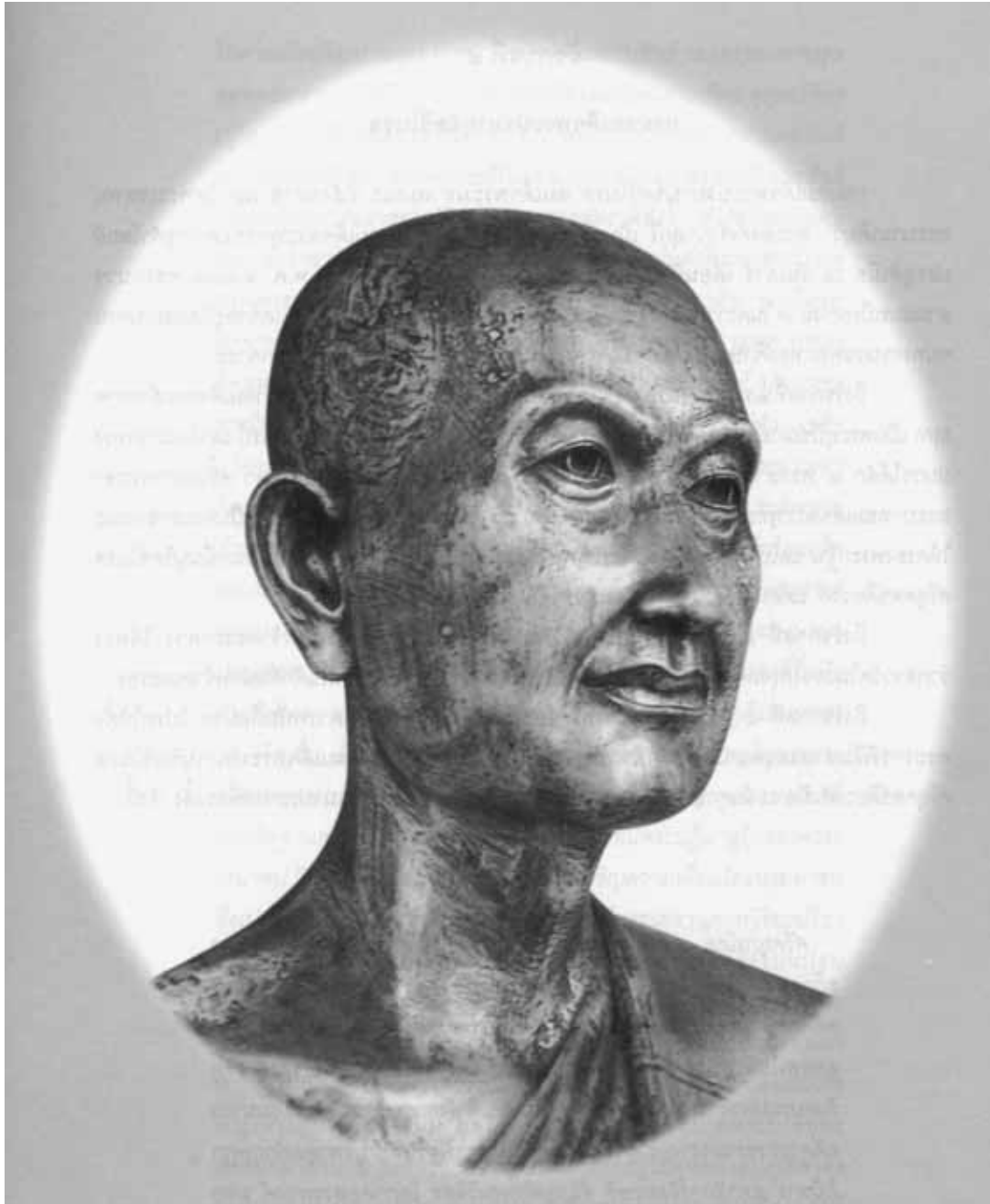
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดไว้ในพระศาสนาถึง ๕ วัด คือ วัดโสมนัสวิหาร วัดบรมนิวาส วัดปทุมวนาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม และวัดราชประดิษฐ์สถิตยมหาสีมาราม ตลอดจนทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่ชำรุดทรุดโทรมโดยไม่คำนึงถึงนิกายอีกจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังทรงสร้างพระพุทธรูปซึ่งมีพุทธลักษณะแตกต่างจากพุทธรูปทั่วไป คือมีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นมนุษย์มากขึ้น ได้แก่ พระสัมพุทธพรณี พระนรินทร์ราย พระพุทธร่องศิริส ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ขึ้นใหม่ให้เป็นตามแบบโบราณสมัยสุโขทัย มีชื่อตามประเพณีนิยมคือ พระเจดีย์ทรงกลม ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร พระศรีรัตนเจดีย์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระธาตุจอมเพชรที่พระนครคีรี พระสมุทรเจดีย์จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น สำหรับศาสนาอื่นที่พลกนิกรชาวไทยนับถืออยู่ เช่น คริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม ก็ได้พระราชทานอุปถัมภ์ให้มีความสะดวกสบายบริบูรณ์ด้วยเสรีภาพในการประกอบศาสนกิจ

ในด้านการพระราชพิธี ทรงนำพระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ได้แก่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจรดพระนังคัล ทรงริเริ่มจัดให้มีการบูชาพระรัตนตรัยในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วิสาขบูชา วันมาฆบูชา ฯลฯ แม้เมื่อเวลาใกล้สวรรคต พระองค์มีพระราชดำรัสเป็นปัจฉิมโอวาทไว้เป็นแบบอย่างแห่งพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดยิ่ง ทรงขอขมาต่อพระสงฆ์และปฏิบัติพระองค์ตามพระบรมพุทโธวาทของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจบจนเสด็จสวรรคต

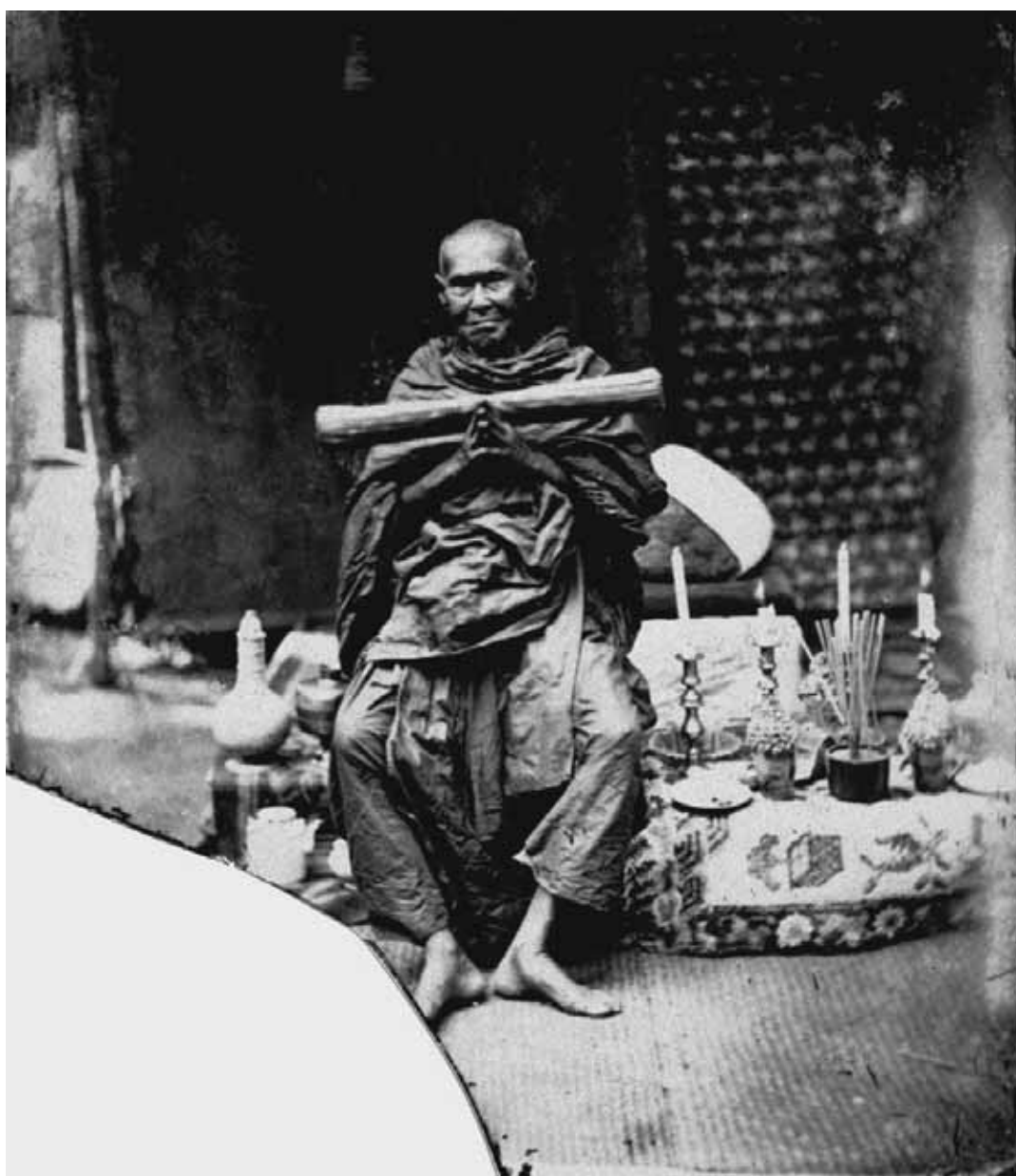
สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ญาณสังวร ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๖ ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา เดิมเป็นเจ้าอาวาสอยู่วัดท่าทราย ริมคลองคูจาก กรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๑ โปรดอาราธนาให้มาจำพรรษาอยู่ ณ วัดราชสิทธาราม แล้วทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ ที่พระญาณสังวรเถระ ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ของ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย), สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (สมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาท), สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนเสนามนุรักษ์ (สมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาเสนามนุรักษ์) และทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระองค์เจ้าทิพย์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) และสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อทรงบรรพชาเป็นสามเณร ได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระญาณสังวร ในรัชกาลที่ ๒ และโปรดสถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ ท่านทรงมีคุณวิเศษในทางวิปัสสนาธุระ กล่าวกันว่าสามารถแผ่พรหมวิหารจนให้ไก่ป่าซึ่งเป็นไก่บ้านได้ จึงเรียกขานกันว่า พระสังฆราชไก่เถื่อน สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ พระชนมายุ ๙๐ พรรษา อยู่ในสมณเพศ ๗๐ พรรษา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระนามเดิม พระองค์เจ้าवासกรี พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาจ้อย ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ ทรงบรรพชาเป็นสามเณรเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ ประทับอยู่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จนทรงผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นพระราชาคณะ และเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ถึงรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เป็นเจ้าคณะกลาง ในรัชกาลที่ ๔ ทรงได้รับมหาสมณุตมาภิเชกเป็น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงสร้างวัดในคลองมอญวัดหนึ่งค้างอยู่ รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างต่อแล้วพระราชทานชื่อว่า วัดชินนราราม ล้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ พระชนมายุ ๖๔ พรรษา อยู่ในสมณเพศ ๔๔ พรรษา ในรัชกาลที่ ๖ ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายฤกษ์
พระนามฉายา ปัญญาอัคค พระโอรสในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒
ทรงบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ
และศึกษาพระธรรมวินัย ได้เป็นที่พระราชาคณะวัดบวรนิเวศวิหาร ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็น
กรมหมื่นบวรรั้งสิริยุยพันธ์ ตำแหน่งสมณฐานันดร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นที่สอง รองจาก
สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก คือกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส ในรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนพระยศ
เป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ต่อมาได้ทรงรับ
มหาสมณุตมาภิเษกเป็น สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔
ดำรงพระเกียรติยศเป็น สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก ทั้งทั้งพระราชอาณาเขต ล้นพระชนม์เมื่อ
วันพุธที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๘๔ ปี อยู่ในสมณเพศ ๖๔ พรรษา ต่อมาใน
รัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม นามเดิม โต บรรพชาอุปสมบทเป็นสามเณรในรัชกาลที่ ๑ แล้วศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ ณ สำนักวัดระฆังโฆสิตาราม ท่านเป็นสามเณรที่เทศน์ได้ไพเราะ ครั้นอายุครบ รัชกาลที่ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปสมบทเป็นนาคหลวงที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สามเณรโตมีความรู้แตกฉานในพระธรรมยิ่งนัก พอบวชเป็นภิกษุใหม่ คนทั่วไปก็พากันเรียกท่านว่า มหาโต ทั้งๆ ที่ท่านยังมีได้เป็นเปรียญ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ไม่ปรารถนายศศักดิ์ คงเป็นพระมหาโตมาตลอด หรือบางคนก็เรียกว่าขรัวโต รัชกาลที่ ๔ ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะที่พระธรรมกิติ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ ต่อมาเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่พระเทพกระวี และได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ถึงมรณภาพเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๕ อายุ ๘๕ ปี อยู่ในสมณเพศ ๖๕ พรรษา

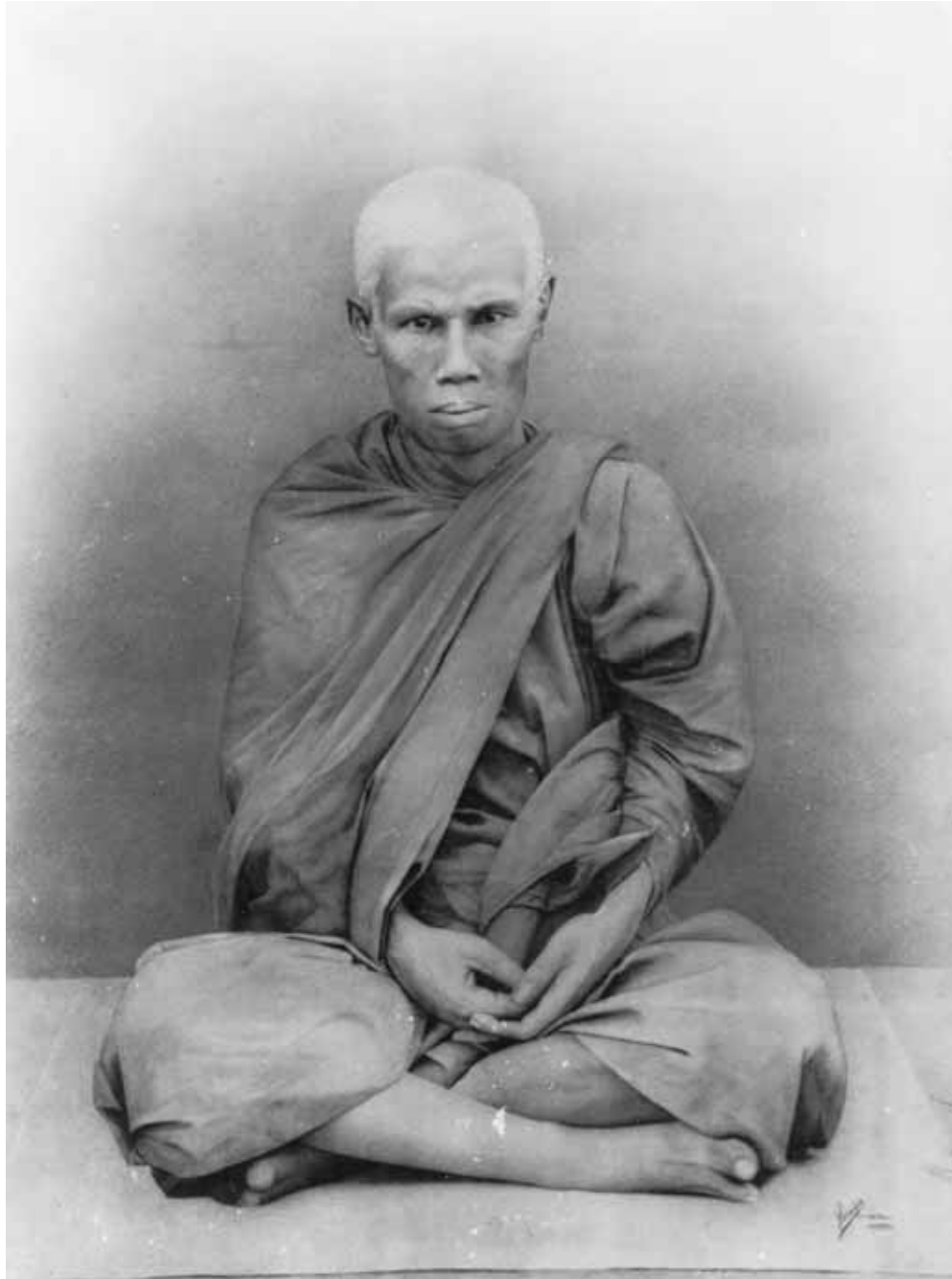
สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พรหมรังสี)
 วัดระฆังโฆสิตาราม ในงานทำบุญฉลอง
 พระพุทธรูปของหลวงกลมัยนฤมิต
 (เหลี่ยม ศุภรสุน) ที่ตำบลบ้านช่างหล่อ
 จังหวัดธนบุรี โดยมีพระครูปลัดมีศรี
 วัดระฆังโฆสิตาราม อยู่ด้านซ้าย
 และพระอาจารย์ดำ วัดอมรินทราราม
 อยู่ด้านขวา

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พรหมรังสี)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระนามเดิม พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาแพ ประสูติเมื่อ วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงบรรพชาเป็นสามเณรในสมัยรัชกาลที่ ๕ เสด็จฯ ไป ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้นลาบรรพชา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการในออฟฟิศ ราชเลขาณูการ จนพระชันษาครบอุปสมบท ทรงผนวชแล้วเสด็จฯ ไปประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะ รอง ต่อมาเลื่อนสมณศักดิ์เสมอสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวง วชิรญาณวโรรส ในรัชกาลที่ ๖ ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา วชิรญาณวโรรส ทรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า เป็นประธานสงฆบริษัททั่วพระราชอาณาเขต ต่อมาทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคารที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ พระชันษา ๖๒ ปี อยู่ในสมณเพศ ๔๒ พรรษา

พระอมราภิกขิต (เกิด อมโร) พระราชาคณะ วัดบรมนิวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ได้เป็นพระสงฆ์
ธรรมยุติกนิกายรูปหนึ่งในจำนวน ๕ รูป ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชและ
ทรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะอยู่ในขณะนั้น ทรงส่งไปลังกาทตามพระราชดำริของรัชกาลที่ ๓
เพื่อขอยืมพระไตรปิฎกเข้ามาจำลองไว้

วัดบรมนิวาส พระอารามหลวงชั้นโท ชนิด
ราชวรวิหาร ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกคลองมหานาค
แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างเมื่อครั้งยังทรงผนวช
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ แต่ยังไม่แล้วเสร็จ ครั้นทรง
ลาผนวช เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว
จึงได้ทรงสร้างต่อจนสำเร็จ วัดบรมนิวาสสร้างขึ้น
เพื่อให้เป็นวัดฝ่ายอรัญวาสี (ฝ่ายวิปัสสนาธุระ)
คู่กับวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นวัดฝ่ายคามวาสี
(ฝ่ายคัมภีร์) ของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
เดิมคนทั่วไปเรียกว่า วัดนอก เนื่องจากอยู่นอก
กำแพงเมือง ครั้นทรงสร้างสำเร็จแล้วจึงได้
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดบรมนิวาส
สิ่งสำคัญภายในวัดคือ ภาพจิตรกรรมฝีมือ
ขรัวอินโข่ง ในพระอุโบสถ

วัดโสมนัสวิหาร พระอารามหลวงชั้นโท
ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้
แขวงวัดโสมนัส เขตบึงมปราบศัตรีพ่าย
กรุงเทพมหานคร รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นริมคลองผดุงกรุงเกษม
เพื่อเฉลิมพระเกียรติและอุทิศพระราชกุศล
พระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี
พระบรมราชเทวี และพระราชทานให้เป็นพระอาราม
ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖

วัดปทุมวนาราม พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ในบริเวณใกล้กับวังสระปทุม เพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี และพระราชทานนามว่า วัดปทุมวนาราม

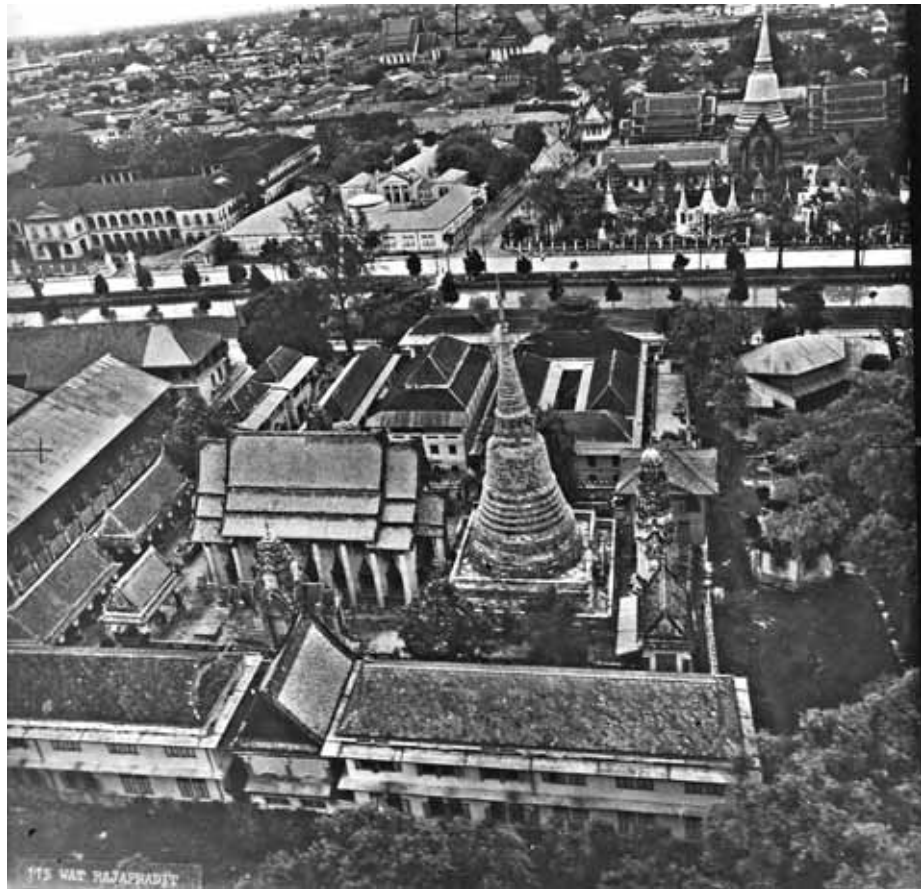

วัดปทุมวนาราม

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ติดคลองคูเมืองเดิม แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ที่ตั้งของวัด เดิมเป็นสวนกาแฟหลวง รัชกาลที่ ๔ มีพระราชดำริว่า ตามพระราชประเพณีแต่โบราณ ภายในราชอาณาจักรต้องมีวัดคู่บ้านคู่เมือง ๓ วัด คือ วัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุ และวัดราชประดิษฐ แต่ขณะนั้นกรุงรัตนโกสินทร์ยังขาด วัดราชประดิษฐ และยังไม่มีวัดธรรมยุติกนิกายใกล้พระบรมมหาราชวัง จึงทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อที่ดินดังกล่าว และโปรดให้สร้างวัดธรรมยุติกนิกายขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ พระราชทานนามวัดไว้ตั้งแต่กำลังทำการก่อสร้างว่า วัดราชประดิษฐสถิตธรรมยุติการาม ครั้นเมื่อสร้างพระอารามเสร็จได้พระราชทานเปลี่ยนนามวัดเป็น วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้นำพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมชนกนาถ (บางส่วน) ไปบรรจุไว้ในกล่องศิลาและประดิษฐานไว้ใน พระพุทธอาสน์ พระประธานในพระอุโบสถ ตามพระกระแสรับสั่ง วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ถือเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๔ สิ่งสำคัญภายในวัด ได้แก่ จารึกประกาศในรัชกาลที่ ๔ พระพุทธสิหิงคปฏิมากร (หล่อจำลองจากพระพุทธสิหิงค์) เป็นต้น

ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณ
วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
ถ่ายโดย Williams Hunts
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๖ - ๒๔๙๐

วัดมกุฏกษัตริยาราม พระอารามหลวงชั้นโท
ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้
แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
รัชกาลที่ ๔ มีพระราชประสงค์จะสร้างวัดส่วน
พระองค์คู่กับวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งโปรดให้สร้างเพื่อ
อุทิศพระราชกุศลพระราชทาน สมเด็จพระนางเจ้า
โสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชเทวี การก่อสร้างสำเร็จ
เรียบร้อยใน พ.ศ. ๒๔๑๑ เดิมวัดนี้รัชกาลที่ ๔
พระราชทานนามว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม”
ตามพระปรมาภิไธยของพระองค์
แต่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการจะกราบไหว้
ออกชื่อวัดก็ขัดปาก กระดากใจ จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า “วัดพระนามบัญญัติ”
ไปพลางก่อน ซึ่งเรียกชื่อนี้กันมาถึง ๒๒ ปี ในสมัย
รัชกาลที่ ๕ จึงทรงประกาศให้เรียกว่า “วัดมกุฏ-
กษัตริยาราม” ตามพระราชประสงค์ เมื่อวันที่ ๑๔
มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓ สิ่งสำคัญภายในวัดมี
จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ พระประธาน
นามว่าพระพุทธรูปชรมกุฏ ในพระวิหารหลวง
และมีพิพิธภัณฑ์ประจำวัดซึ่งเก็บสิ่งของสำคัญของวัด

วัดบวรนิเวศวิหาร พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนบวรนิเวศและถนนพระสุเมรุ แขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เดิมเรียกกันว่า วัดใหม่ หรือวัดบน สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๗๕ ถาวรวัตถุที่สร้างในระยะแรกคือ พระอุโบสถ หอพระไตรปิฎก ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ (เป็นเจดีย์ทรงลังกาองค์ที่ ๓ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์) แต่พระเจดีย์ยังสร้างค้างอยู่ไม่ทันสำเร็จ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๗๕ ต่อมารัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งยังทรงผนวชได้โปรดให้สร้างต่อจนสำเร็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ซึ่งทรงผนวชอยู่ในพระนามฉายาว่า “วชิรณาโณ” และประทับอยู่ที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ให้เสด็จมาครองที่วัดใหม่หรือวัดบน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อวัดเป็น วัดบวรนิเวศวิหาร ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์และก่อสร้างถาวรวัตถุที่สำคัญภายในวัดอีกมาก เช่น เปลี่ยนหลังคาพระอุโบสถเป็นหลังคากระเบื้องเคลือบแบบหลังคาลูกฟูก ประดับลายหน้าบันสามมุขและมุขลด ด้านหน้าเป็นลายด้วยกระเบื้องเคลือบ ตรงกลางเป็นตรามงกุฎและพระขรรค์รองพานสองชั้น ข้างในเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังใหม่ฝีมือรวิอินทร์ เป็นภาพปริศนาธรรม เป็นต้น ภายในพระอุโบสถมีพระประธานสำคัญ ๒ องค์ คือ พระสุวรรณเขต (หลวงพ่อดโต หรือหลวงพ่เพชร) อยู่ด้านใน และพระพุทธชินสีห์อยู่ด้านหน้า ในพระวิหารมีพระประธาน คือ พระศรีศาสดา ในภาพคือ ศาลาแดงด้านข้างวัด ภายหลังรื้อไปปลูกไว้เป็นศาลาคู่หน้าพระอุโบสถ

พระปั้นทยา พระตำหนักตึกสามชั้นที่รัชกาลที่ ๓
โปรดให้รื้อตึกเดิมจากสวนขวา ในพระบรมมหาราชวัง
พระราชทานแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า
(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวช)
เมื่อเสด็จฯ มาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรณมหาวิหาร อยู่ตรงข้ามกับพระบรมมหาราชวัง แขวงพระบรม-
มหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นวัดโบราณ สร้างในสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ -
๒๒๓๑) ต่อกับสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๔๖) เดิมชื่อว่า วัดโพธาราม ชาวบ้านเรียกสั้นๆ ว่าวัดโพธิ์ ในสมัยกรุงธนบุรีได้
ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ โปรดให้สถาปนาเป็นพระอารามหลวง และโปรดให้สร้างใหม่ทั้งพระอาราม และ
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่อีกครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ ๔
โปรดให้สร้างพระเจดีย์แบบเจดีย์วัดสวนหลวงสบสวรรค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทรงปฏิสังขรณ์พระรัศมีพระพุทธไสยาสน์
ทรงสถาปนาพระมหาเจดีย์ประจำรัชกาล และทรงแก้สร้อยนามพระอารามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดนี้เป็นวัดที่มี
ความสำคัญมาตลอดทุกรัชกาล และได้รับสถาปนาให้เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๑

วัดอรุณราชวราราม เป็นวัดโบราณสร้างมาแต่สมัยอยุธยา ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เดิมเรียกว่า วัดมะกอก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์และเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า วัดแจ้ง ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอารามและพระราชทานนามว่า วัดอรุณราชอาราม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ต่อและโปรดให้สร้างพระปรางค์ขึ้น เป็นพระมหาเจดีย์ที่คนทั่วไปเรียกว่า พระพุทธปรางค์วัดอรุณ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้อัญเชิญพระบรมอัฐิของรัชกาลที่ ๒ มาบรรจุไว้ที่พระพุทธอาสน์ในพระอุโบสถ และให้สร้างบุษบกยอดปรางค์ขึ้นที่ซุ้มจระนำ ติดผนังด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถ โปรดให้ประดับกระเบื้องเคลือบที่เสารายรอบพระอุโบสถ และฝาผนังพระวิหาร และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม

ซุ้มประตูยอดทรงมงกุฎ
วัดอรุณราชวราราม ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐

พระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) วัดสระเกศ
 รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งจะ
 ให้เป็นพระเจดีย์ใหญ่อย่างภูเขาทองที่จังหวัด
 พระนครศรีอยุธยา แต่ตรงที่สร้างเป็นชายคลอง
 มหานาคพื้นดินอ่อน เมื่อก่อสร้างขึ้นไปมี
 น้ำหนักมากทำให้ทรุดลงทุกครั้งแก้ไขหลายครั้งต้อง
 หยุดการสร้างพระเจดีย์นั้นค้างอยู่เพียงฐาน
 ต่อมารัชกาลที่ ๔ โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์
 (แพ บุนนาค) เป็นแม่กอง ให้พระยา
 ราชสงคราม (ทัต หงสกุล) เป็นนายช่าง
 ซ่อมแปลงพระเจดีย์ที่ค้างอยู่นั้นเป็นภูเขา
 และสร้างพระเจดีย์ไว้บนยอด มีบันไดเวียน
 ทางขึ้นไปได้ถึงพระเจดีย์ ๒ ทาง และโปรดให้
 สร้างพระระเบียงรอบพระอุโบสถ ซึ่งทำค้างมา
 แต่รัชกาลที่ ๓ จนสำเร็จบริบูรณ์

พระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) วัดสระเกศ

วัดราชาธิวาส พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก แขวงวชิระ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เดิมชื่อวัดสมอราย เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่อมาสมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ และรัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ได้เสด็จมาประทับที่วัดนี้ ได้ทรงก่อตั้งพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นที่นี่ เมื่อขึ้นเสวยราชย์แล้วโปรดให้ปฏิสังขรณ์ใหม่อีกครั้ง และพระราชทานนามว่า วัดราชาธิวาส แปลว่า วัดอันเป็นที่ประทับของพระราชา

เจดีย์องค์เดิม วัดราชาธิวาส

พระตำหนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดราชาธิวาส สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาศัศกัฒพลเสพย์ ได้ทรงสร้างถวายสำหรับเป็นกุฏิที่ประทับครั้งยังทรงผนวช

ต้นศรีมหาโพธิ์ พระเจดีย์ และพระแท่นมณีคคิลบาตร วัดราชธานี

- ต้นศรีมหาโพธิ์ ปลูกในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นโพธิ์จากประเทศศรีลังกา และเป็นคู่กับต้นที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ เรียกว่า “โพธิ์ลังกา” ในวันที่ ๑๓ เมษายนของทุกปี จะมีพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ นำน้ำพระสุคนธ์ไปประพรมที่ต้นโพธิ์ทุกปีมาจนถึงปัจจุบัน
- พระเจดีย์ เป็นของเก่าทรงมอญ ที่เหลืออยู่เพียงองค์เดียว สันนิษฐานว่าน่าจะมีความสำคัญต่อรัชกาลที่ ๔ จึงไม่ถูกรื้อไป
- พระแท่นมณีคคิลบาตรจำลอง ของเดิมประดิษฐานอยู่ที่บริเวณฐานไฟที่ พระมหาปราสาทเก่า ณ เมืองสุโขทัย ขณะที่รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จเยี่ยมเมืองนั้นทรงเห็นเป็นโบราณวัตถุอันทรงค่า จึงโปรดให้ชะลอมาประดิษฐานไว้บนแท่นซึ่งให้ก่อไว้ใต้ต้นมะขามหน้าพระอุโบสถ (บัดนี้ต้นมะขามไม่มีแล้วเหลือแต่ต้นโพธิ์) ภายหลังเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดให้ชะลอแผ่นศิลาพร้อมด้วยเสาคีลานั้นไปไว้ที่ศาลาในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระสมุทรเจดีย์ รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างพระเจดีย์ไว้ที่เกาะกลางน้ำ เมืองสมุทรปราการ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดให้สร้างขึ้นใหม่ ใหญ่โตและงดงามกว่าองค์เดิม โดยสร้างครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้ภายใน พร้อมทั้งได้แก่รูปทรงองค์พระเจดีย์จากเดิมที่เป็นพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง มาเป็นพระเจดีย์กลมทรงระฆังคว่ำ

วัดพรหมนิवास พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ตำบลท่าवासูกรี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดขุนยวน เมื่อรัชกาลที่ ๔ ยังทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จขึ้นไปประพาสที่กรุงเก่าเนืองๆ ในสมัยนั้นวัดขุนยวนยังเป็นวัดร้าง มีรับสั่งแก่พระธรรมราชา (คุ้ม) วัดศาลาปูน ซึ่งเป็นเจ้าคณะสงฆ์กรุงเก่า จะขอประทับแรมที่วัดขุนยวน พระธรรมราชา (คุ้ม) ถวายอนุญาตและจัดการทั้งปวงถวายตามพระประสงค์ ได้โปรดให้ปลูกพระตำหนักขึ้นในวัดนั้น และทรงปฏิสังขรณ์ให้กลับเป็นวัดมีพระสงฆ์ขึ้นอย่างแต่ก่อน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนนามวัดเป็น วัดพรหมนิवास

วัดชุมพลนิกายาราม พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเลน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดโบราณในสมัยอยุธยา พระเจ้าปราสาททองโปรดให้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๓ เนื่องจากบางปะอินเป็นพระราชนิเวศน์สถานเดิมของพระองค์ และพระราชทานนามว่า วัดชุมพลนิกายาราม รัชกาลที่ ๔ โปรดให้พระยาพลเทพ (หลง) เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม

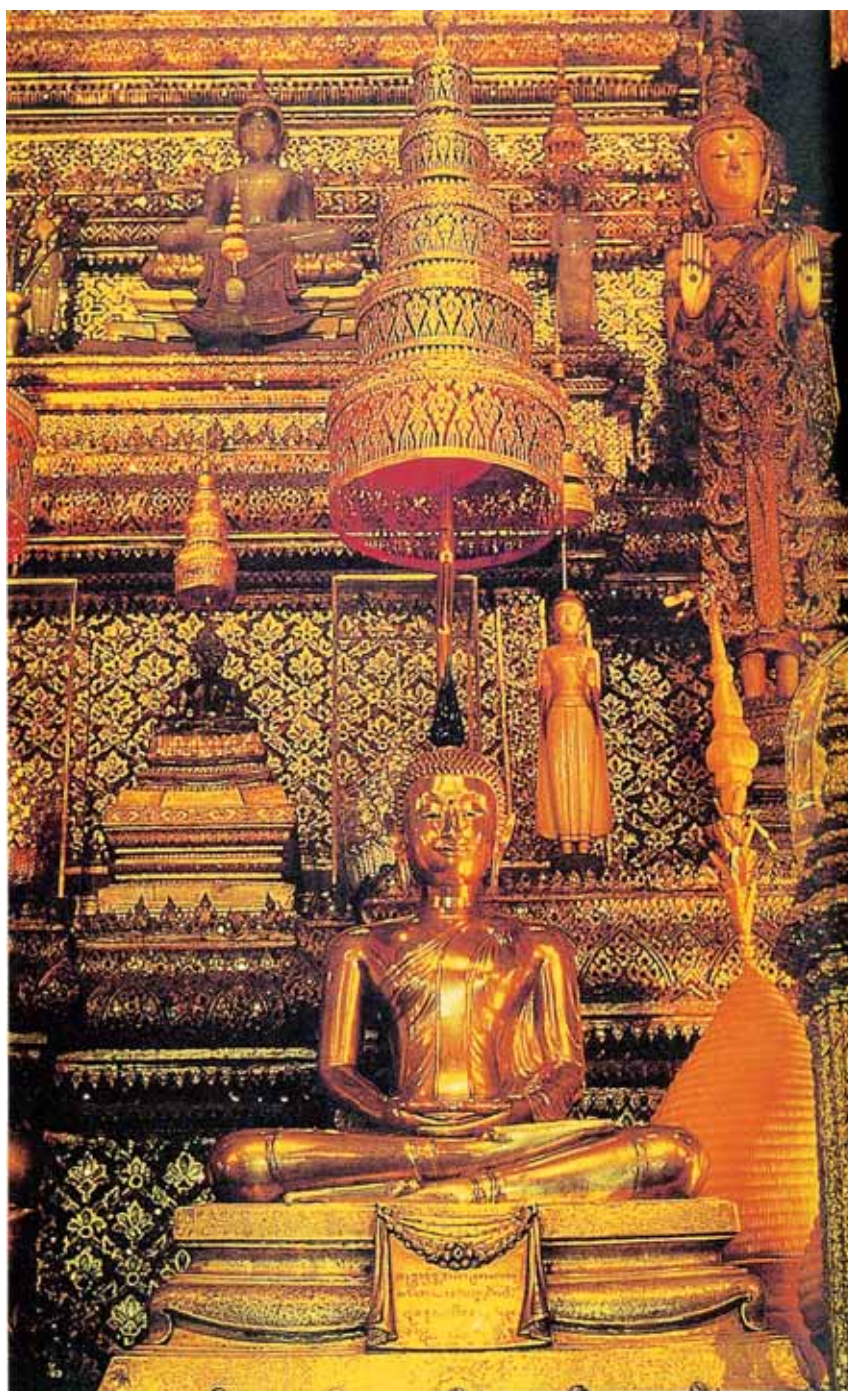
พระปฐมเจดีย์ ในวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่นอนว่าสร้างขึ้นเมื่อใดและใครเป็น
ผู้สร้าง พระปฐมเจดีย์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน รัชกาลที่ ๔ ทรง
ปฏิสังขรณ์โดยสร้างเป็นเจดีย์ใหญ่ครอบเจดีย์องค์เดิมเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๙๔ เจดีย์องค์เดิมซึ่งเป็นของเก่านี้มีลักษณะเป็น
เจดีย์ทรงบาตรคว่ำ ข้างบนมีพุทธอาสนะสี่เหลี่ยม ยอดมี
ฉัตรฐานพระสถูปสี่เหลี่ยม มีทางเดินประทักษิณล้อมรอบ
ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับสถูปสี่เหลี่ยมเจดีย์ซึ่งพระเจ้าอโศก-
มหาราชทรงสร้างไว้ ณ เมืองสิญจิ ประเทศอินเดีย ต่อมา
มีการซ่อมแซมและดัดแปลงจนกลายเป็นรูปพระปรางค์
รัชกาลที่ ๔ โปรดให้จำลองรูปพระปรางค์นี้ไว้ทางด้านใต้
ของพระปฐมเจดีย์ ส่วนพระเจดีย์ใหญ่ที่สร้างครอบเจดีย์
องค์เดิม มีลักษณะเป็นทรงระฆังคว่ำ มีพุทธบัลลังก์ฐาน
สี่เหลี่ยมซ้อนบนองค์ระฆัง มียอดนภศูล และมีทามงกุฎ
สวมไว้บนยอดนภศูล เป็นพระเจดีย์ที่ใหญ่และสูงที่สุด
ในประเทศไทย การปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์มาสำเร็จ
เรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓

พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ด้านทิศตะวันออก (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

พระสยามเทวาธิราช รัชกาลที่ ๔ โปรดให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการปั้นหล่อขึ้น เป็นเทวรูปหล่อด้วยทองคำ สูง ๘ นิ้ว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ พระหัตถ์ขวาทรงพระแสงขรรค์ ทรงเฉลิมพระนาม “พระสยามเทวาธิราช” เป็นเทพผู้ปกป้องรักษาราชอาณาจักรสยาม

พระสัมพุทธพรณิ รัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งทรงผนวชขณะประทับจำพรรษา ณ วัดราชาธิวาส โปรดให้ขุนอินทรพิณิจ
เจ้ากรมช่างหล่อสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ พระองค์ทรงพิจารณาแบบอย่างพุทธลักษณะว่า พระพุทธรูป มีควรมีเกตุมาลา จึงโปรดให้
สร้างพระสัมพุทธพรณิที่ปราศจากเกตุมาลา ซึ่งแตกต่างจากพระพุทธรูปที่สร้างมาแต่ครั้งบรรพกาล ได้ทรงบรรจุดวงพระชะตา
และพระสุพรรณบัฏเดิมไว้ภายใน ภายหลังได้ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุด้วย เมื่อสร้างเสร็จโปรดให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้
ที่พระตำหนัก และเมื่อเสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร ก็อัญเชิญพระสัมพุทธพรณิไปประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหาร
เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้อัญเชิญไปตั้งในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและได้อัญเชิญไปประดิษฐานภายในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดารามแทนพระพุทธรูปสังกัจจายน์ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ได้ทรงแก้ไข
แบบพระรัศมีให้มีสี่ และมีการเปลี่ยนพระรัศมีตามฤดูกาลในคราวเดียวกับการเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปตามธรรมเนียมปฏิบัติ

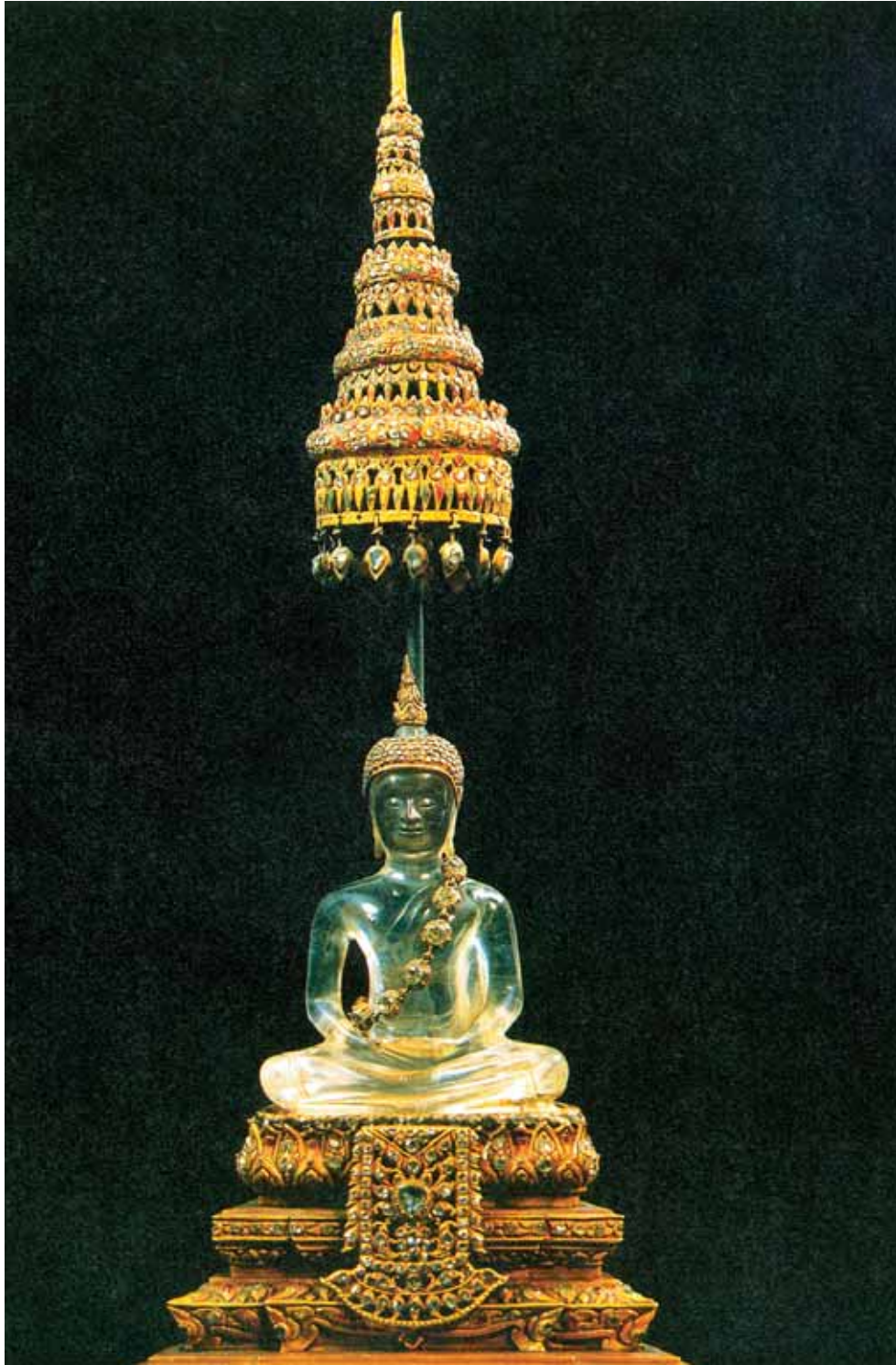
พระนรินทราย (องค์เดิม) เป็นพระพุทธรูปทองคำโบราณ ปางนั่งขัดสมาธิเพชร ศิลปะแบบทวารวดี ซึ่งก้านหิน แขวงเมืองปราจีนบุรี ชุดได้ที่ชายป่าดงพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ และนำมาส่งให้พระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดเมืองฉะเชิงเทรา นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๔ ในวันที่พระฤกษ์เฉลิมพระราชมนต์ยวสิตลาภิรมย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า “พระนรินทราย” อันมีความหมายว่า ปราศจากอันตราย

พระนिरันตราย (องค์ครอบนอก) รัชกาลที่ ๔ โปรดให้เจ้าพนักงานหล่อพระพุทธรูปด้วยทองคำ นั่งขัดสมาธิเพชร แต่มีแบบอย่างพุทธลักษณะและครองผ้าอย่างธรรมยุต หน้าตักกว้าง ๕.๕ นิ้ว สวมครอบพระนिरันตรายองค์เดิมไว้ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในหอพระสุลาลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้อัญเชิญพระนिरันตราย ประดิษฐานในพระแท่นมณฑลในพระราชพิธีต่างๆ ปัจจุบันโปรดให้อัญเชิญไปตั้งในพระราชพิธีสำคัญ เช่น การบำเพ็ญพระราชกุศล วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

พระนรินทราย (จำลอง) ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูปพิมพ์เดียวกันกับพระนรินทรายองค์ครอบนอก ด้วยทองเหลือง กะไหล่ทอง ประทับในเรือนแก้ว เบื้องหลังเป็นพุ่มพระมหาโพธิ์ มีอักษรขอมจำหลักลงไว้ในวงกลีบบัว เบื้องหน้า ๙ เบื้องหลัง ๙ ยอดเรือนแก้วมีรูปพระมหามงกุฏ ติดตั้งอยู่กับฐานชั้นล่างรองฐานพระ ซึ่งเป็นที่สำหรับสรงน้ำ พระพุทธรูปซึ่งหล่อใหม่นี้มีจำนวน ๑๘ องค์ เท่าจำนวนปี ซึ่งได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ และได้มีพระราชดำริว่าจะทรงหล่อปีละองค์ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี พระราชทานนามพระพุทธรูปว่า พระนรินทราย เช่นกัน แต่การยังค้างอยู่มิได้ทันกะไหล่ทอง ก็เสด็จสวรรคต รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างกะไหล่ทอง หล่อจนแล้วเสร็จ ทั้ง ๑๘ องค์ พระราชทานไว้ ณ พระอารามในคณะธรรมยุติกนิกายตามพระราชประสงค์ ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ

พระแก้วเชียงแสน พระพุทธรูปประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทูลเกล้าฯ ถวาย รัชกาลที่ ๔ มีพระราชศรัทธา
ถวายฉัตรห้าชั้น และฐานทองคำลงยาประดับอัญมณี องค์พระพุทธรูปทำด้วยแก้วผลึกสูง
๙.๕ เซนติเมตร

สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

ศิลปกรรมถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณสมบัติอันสามารถแสดงออกคุณค่าแห่งศิลปกรรมนั้นๆ ให้เป็นที่ประจักษ์ได้ทั้งด้านวัฒนธรรมและด้านอารยธรรมของผู้สร้างสรรค์ ผู้เสพและสังคมหนึ่งๆ ศิลปกรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นไว้ในสังคม มีเป็นลำดับนับเนื่องแต่อดีตตราบกระทั่งปัจจุบันสมัยซึ่งยังคงอยู่นั้น ย่อมเป็นมรดกและประจักษ์พยานในความมีวัฒนธรรมและอารยธรรม ทั้งอาจจะบ่งชี้ระดับความเจริญแห่งบ้านเมืองกับคุณภาพของผู้คนแห่งสังคมนั้นได้อีกด้วย

สยามประเทศแต่อดีต สมัยที่สมเด็จพระราชาธิบดีทรงดำรงพระราชฐานะเป็นราชาธิปไตยนั้น พระราชภารกิจสำคัญประการหนึ่งคือ ทรงเป็น “**นวกกรรมบดี**” โดยทรงเป็นพระราชธุระในการอุปการะและอุดหนุนงานสร้างสรรค์บูรณะและปฏิสังขรณ์ศิลปกรรมประเภทต่างๆ ให้มีขึ้นทั้งในฝ่ายราชอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักร เพื่อจรรโลงศักดิ์ศรีความสง่างาม ความมั่งคั่ง และมั่นคงแห่งประเทศ กับแสดงออกซึ่งสติปัญญา ความสามารถในการรังสรรค์งานศิลปกรรมอันวิจิตรประณีตนาฏาประการ ซึ่งล้วนเป็นกุศกรรมและทานบารมี ยังให้พระบรมเดชาภาพแห่งสมเด็จพระราชาธิบดีเผยแพร่และแพร่ไพศาลไปเป็นที่นาฏาประเทศได้ประจักษ์และยอมรับนับถือ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชาธิบดี แห่งสยามประเทศ ทรงเป็นนวกกรรมบดีที่สำคัญยิ่ง เนื่องแต่ทรงบริบูรณ์ด้วยพระปัญญาสมบัติ และทรงพระปรีชาญาณในการ “**นวกกรรมโกศล**” ทั้งการศิลปกรรมแบบประเพณีนิยมในสยามประเทศ และการศิลปกรรมแบบสากลนิยมอันเป็นสมัยนิยมในนาฏาประเทศสมัยนั้น ดังนี้เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสยามประเทศจึงปรากฏศิลปกรรมนาฏาประเภทได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดยมีลักษณะเป็น “**นวสฤฎยกรรม**” เป็นการเปิดโลกทรรศน์ทางศิลปกรรมแห่งสยามประเทศให้เบิกกว้างอาจรับเอาแบบอย่างศิลปกรรมแบบสากลนิยม ร่วมประสมประสานเข้าด้วยกันกับศิลปกรรมแบบประเพณีนิยมแห่งสยามประเทศได้อย่างกลมกลืนโดยมิได้สูญเสียอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของศิลปกรรมอย่างสยามนิยมไปแม้แต่น้อย ทั้งนี้ก็โดยที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบริบูรณ์ด้วยพระปัญญาสมบัติ และทรงพระปรีชาญาณ ในการ **นวกกรรมโกศล** โดยแท้ จึงทรงสามารถเป็นผู้นำศิลปกรรมแห่งสยามก้าวเข้าสู่ความเป็นสากล เป็นการริเริ่มปูทางสู่ศตวรรษแห่งศิลปร่วมสมัยสำหรับสังคมชาวสยามต่อมาเป็นลำดับ

ศิลปกรรมนาฏาประเภท ซึ่งเป็น **นวสฤฎยกรรม** ได้รับการสร้างสรรค์มีขึ้นในแผ่นดินสยามสมัยราชาธิปไตยซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระประมุขแห่งสยามราชอาณาจักรมีอยู่เป็นอนุกานานปีการจักพรรณาแต่โดยสังเขป ดังนี้

ศิลปกรรมประกอบการก่อสร้าง หรือต่อมาเรียกว่า สถาปัตยกรรมส่วนศาสนจักร กับ สถาปัตยกรรมส่วนอาณาจักร

สถาปัตยกรรมประเภทศาสนจักรในแผ่นดินนี้ โปรดให้สถาปนาพระอารามขึ้นใหม่หลายพระอาราม ดังวัดบรมนิวาส วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฎกษัตริยาราม เป็นต้น พระอารามแต่ละแห่งโปรดให้สถาปนาโดยพระราชดำริและพระราชนิยมใหม่ เป็นต้นว่า โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์ทรงลังกาตามคตินิยมสร้างแต่สมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา ให้เป็นเจดีย์สถานประธานในเขตพุทธาวาส สร้างพระอุโบสถ อยู่ถัดออกมาหน้าพระสถูปเจดีย์ หากพระอารามที่มีบริเวณพุทธาวาสกว้างมาก ก็ได้ทำพระวิหารอยู่ถัดเข้าไปหลังพระสถูปเจดีย์เรียงอยู่ในแนวเดียวกัน อนึ่ง พระอารามที่โปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ ยังโปรดให้สร้างทำอยู่ในแบบขนบนิยมโดยโบราณประเพณีอย่างหนึ่ง ดังวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดบรมนิวาส และอุโบสถ ณ วัดพระแก้ว บนเขามหาสวรรค์ จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น กับพระอารามที่โปรดให้สร้างทำตามแบบพระราชนิยมอีกอย่างหนึ่ง ดังวัดมกุฎกษัตริยาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น

สถาปัตยกรรมประเภทอาณาจักร งานศิลปกรรมเนื่องด้วยการก่อสร้างอาคารสถานนี้ อาจจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ได้สองประเภท คือ

สถาปัตยกรรมแห่งราชสำนัก อาคารสถานประเพณีได้รับการพัฒนาทั้งรูปแบบ การก่อสร้าง และการตกแต่ง ต่างไปกว่าอาคารสถานที่เป็นอยู่เดิมในแบบประเพณีนิยม กล่าวคือ นิยมก่อสร้างเป็นอาคารสองชั้น บันไดทางขึ้นลง ชั้นบนเอาไว้นอกอาคาร ส่วนหลังคาทำเป็นทรงปั้นหยาบ้าง ทรงมะนิลาบ้าง เครื่องมุงใช้กระเบื้องดินเผา บวกปูนเป็น แนวเรียงเป็นแถวๆ เพื่อปิดรอยต่อของกระเบื้อง กันฝนรั่วลงในอาคาร กรูฝ้าเพดานด้วยไม้กระดาน ประตูและ หน้าต่างอาจปิดและเปิดด้วยบานพับแทนเดือยตั้งในธรณีอย่างเก่า อาคารในลักษณะ “นวลक्षणกรม” ดังว่านี้ แห่งแรก คือ อาคารเครื่องก่อหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ในพระบรมมหาราชวัง ประกอบด้วยพระที่นั่ง พระราชมณเฑียร และหอต่างๆ เป็นอาคารหลายอาคารตั้งอยู่ร่วมกัน แห่งต่อไปคือ พระที่นั่งต่างๆ และบริวารสถานลักษณะเป็นเครื่องก่ออย่างอาคาร พื้นสองชั้น โปรดให้สร้างขึ้นเป็นที่เสด็จประพาสและประทับแรม ณ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรีแห่งหนึ่ง ณ บนเขามหาสวรรค์ จังหวัดเพชรบุรีแห่งหนึ่ง ณ วังจันทร์เกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแห่งหนึ่ง วังปฐมนคร ณ จังหวัดนครปฐม เป็นต้น ต่างเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับการปรับปรุงแบบให้ดูเรียบง่าย มั่นคง สมถะ แต่สง่างาม ประโยชน์และหน้าที่ใช้สอยเหมาะสมกับราชประเพณี กับสมสมัยกับความเป็นสากลที่เริ่มเข้าสู่สังคมสยาม อนึ่ง สถาปัตยกรรมแห่งราชสำนักที่ยังโปรดให้สถาปนาขึ้นตามแบบแผนโดยโบราณประเพณีนิยม ก็คงปรากฏให้เห็นได้ ดังหมู่พระที่นั่งต่างๆ ณ บริเวณตำราชวรดิฐ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา กรุงเทพมหานคร

สถาปัตยกรรมแห่งสาธารณะ เป็นอาคารเครื่องก่อ ลักษณะเป็นตึกแถวสองชั้น แบ่งพื้นที่เป็นคูหาๆ ลึกเข้าไป จากตอนหน้า ตอนหน้าแต่ละคูหาเป็นพื้นที่สำหรับทางเดินเท้าเลียบผ่านไปทุกหน้าคูหา ทางเดินเท้านี้มีเพดาน คือ พื้นห้องชั้นบนปกกันแดดและฝนแก่ผู้จะไปมา ณ ที่นั้น ตึกแถวนี้หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาทำที่เกาะยอ จังหวัด สงขลา สถาปัตยกรรมประเพณี เป็นอาคารเชิงพาณิชย์ซึ่งรัฐบาลของราชาธิปไตยจัดสร้างขึ้นให้ราษฎรทั่วไปเช่า อาศัยอยู่ เป็นการยกระดับความเป็นอยู่และการประกอบธุรกิจต่างๆ ให้เป็นสากลนิยมสมสมัย อาคารลักษณะ ดังพรรณนาไว้นี้ ยังคงอยู่ให้เห็น ดังอาคารพาณิชย์สองฟากถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร เป็นต้น

งานประติมากรรม โดยเฉพาะประเพณีประณีตศิลป์ อันควรกล่าวถึงเป็นอุทาหรณ์ในที่นี้เป็นอย่างแรก คือ ดวงดารา หรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเป็นเครื่องแสดงเกียรติศักดิ์และคุณธรรมความดี ซึ่งทรงพระราชดำริให้ สถาปนาขึ้นเป็นครั้งแรกในสยามประเทศ เป็นต้นว่า ดาราไอยราพต ดาราชชสีห์ ดารานพรัตน์ ดาราช้างเผือก ซึ่ง ดวงดาราที่ทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้นนี้ ประกอบด้วยลวดลายกิติ ภาภกิติ ซึ่งผูกขึ้นในวงกรอบดารา ล้วนเป็น รูปลักษณะอย่างสยามนิยมโดยแท้ แต่ไม่ขัดเขินที่จะประดับร่วมกันกับดาราที่เป็นเครื่องอิสริยาภรณ์ของต่างประเทศ

งานประติมากรรมประเพณีประณีตศิลป์ อย่างถัดมาที่ควรกล่าวถึงต่อไป คือ ประติมากรรมลายลักษณ์บนเงิน เหยียญ ที่ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกในสยามประเทศ สำหรับเป็นสื่อกลางในการซื้อขายและชำระหนี้ ได้ตามกฎหมาย ซึ่งมีทั้งเหยียญทำด้วยทองแดง เงิน และทองคำ บนหน้าเหยียญราคาต่างๆ ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีภาพจักรและช้างสำคัญในวงจักรด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งมีภาพพระมหาโพธิยมงกุฎกระหนาบด้วยฉัตรข้างละคัน ที่พื้น เหยียญผูกปลายประกอบด้วย “ใบและดอกรำเพย” ซึ่งทรงพระราชดำริใหม่ให้เป็นสากลกว่าลายกระหนกซึ่งเป็น ลวดลายเฉพาะในงานพุทธศิลป์ลงในพื้นเหยียญ นับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเงินเหยียญแห่งแผ่นดินนั้น

ประติมากรรมสำคัญเนื่องด้วยพระราชดำริใหม่อีกอย่างหนึ่ง คือ ทรงพระกรุณาโปรดให้ช่างปั้นชาวสยามได้แสดง ความสามารถใช้ฝีมือปั้นพระบรมรูปเหมือนขนาดเท่าพระองค์ ปัจจุบันพระบรมรูปปั้นเหมือนพระองค์ประดิษฐานอยู่ ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร พระราชดำริในการดังกล่าวจัดว่าเป็นการที่ทรงส่งเสริมและสนับสนุนวงการ ประติมากรรมสยาม ซึ่งแต่เดิมมาทำงานประติมากรรมอยู่ในกรอบขนบนิยมอย่างรูปสมมติ โดยทรงเปิดโลกทรรศน์ ช่างชาวสยามให้เบิกกว้าง และยอมรับสิ่งใหม่ๆ โดยเฉพาะประติมากรรมอย่างที่มีรูปแบบเป็นลัจนิยม เพื่อปรับปรุง และพร้อมรับความต้องการของสังคมในกาลข้างหน้า ซึ่งอาจทำได้ทัดเทียมไม่น้อยหน้าสากลประเทศ

ศิลปกรรมอีกบางประเภทที่ไม่ควรผ่านไปในความสำคัญ คือ ศิลปกรรมประเภทจิตรกรรมโดยเฉพาะการเขียนรูปภาพประดับฝาผนังพระอุโบสถ พระวิหาร ยังคงอยู่ในพระราชานิยมและทรงพระราชูปถัมภ์ให้ทำการเขียนภาพจิตรกรรมภายในศาสนสถานหลายแห่งด้วยกัน ดังภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดบรมนิวาส วัดปทุมวนาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดโสมนัสวิหาร และวัดมหาสมณาราม จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น งานจิตรกรรมฝาผนังซึ่งโปรดให้เขียนขึ้นในศาสนสถานแต่ละแห่งตามอ้างมานี้ บรรดาจิตรกรผู้ทำการเขียนภาพ ต่างได้รับสนองพระราชดำริใหม่ๆ ทางทัศนศิลป์เป็นปทัสถานในการนำเสนอภาพจิตรกรรม ดังรูปภาพมนุษย์ สัตว์ อาคารบ้านเรือน สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ล้วนแสดงรูปภาพแบบเสมือนจริง หรือจำลอง หรือถ่ายอย่างออกมาจากของจริง มีการแสดงความตื่น - ลึก โกล - โกล้ บนพื้นผนัง ด้วยกฎทางทัศนียวิทยาอย่างง่าย ส่วนเนื้อหาสาระที่นำมาเขียนพรรณนาบนผนังนั้น มีพระราชพิธี ๑๒ เดือน ปรีศนาธรรม วรรณกรรมสุภาพนิพนธ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นสาระอันต่างจากงานจิตรกรรมแบบประเพณีที่ได้รับการเขียนกันในแผ่นดินที่ล่วงไป กระนั้นก็ตาม สาระสำคัญของงานจิตรกรรมฝาผนังเนื่องด้วยพระราชดำรินี้ จัดว่าเป็นการเปิดโอกาสให้บรรดาจิตรกรสยามได้เกิดทัศนคติที่กว้างขวางขึ้น กับเป็นทางเลือกใหม่ในการสร้างสรรค์และพัฒนาการเขียนภาพจิตรกรรมร่วมสมัยในโอกาสข้างหน้า

งานจิตรกรรมที่เนื่องด้วยพระราชดำริและพระราชานิยมอย่างใหม่ คือ งานจิตรกรรมภาพเหมือนบุคคล ซึ่งอดีตกาลชาวสยามไม่นิยมจำลองรูปลักษณะของตัวออกไป ด้วยกลัวเป็นอันตราย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงข้องต่อคตินี้เหมือนนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ขรัวอินโข่ง ผู้มีฝีมือเขียนภาพเป็นเอก แห่งสำนักวัดราชบูรณะ ให้เข้าไปเฝ้าและเขียนพระบรมรูปเหมือนพระองค์เป็นผลสำเร็จดังพระราชประสงค์ พระราชดำริให้เขียนพระบรมรูปเหมือนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้าเช่นนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อน เพิ่งเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์โดยแท้

อนึ่ง ศิลปกรรมด้านทัศนศิลป์อีกประเภทหนึ่ง แรกมีขึ้นในสยามประเทศคือการถ่ายภาพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหาจักรพรรดิราชเจ้าพระองค์แรกแห่งสยามประเทศ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ช่างถ่ายรูปสมัยนั้นเข้าเฝ้า และฉายพระบรมรูป พระรูปสมเด็จพระบรมราชินี พระมเหสีเทวี เจ้าจอมมารดา พระราชโอรส พระราชธิดา ท้าวนาง ข้าราชการบริพาร ฯลฯ เป็นการแนะนำให้คนทั้งหลายเห็นคุณประโยชน์ของภาพถ่ายที่สามารถเป็นหลักฐานความเป็นรูปธรรมที่พึงเห็นได้จากเจ้าของภาพ เป็นหลักฐานบ่งเพศ วยความเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งแสดงฐานะ เป็นที่ระลึก เป็นต้น

การถ่ายภาพเป็นสิ่งใหม่มากในสมัยนั้น แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ทำให้ขุนนาง ข้าราชการ คหบดี เห็นความสำคัญและปลุกความนิยมให้เกิดมีขึ้น การถ่ายภาพจึงเป็นงานทัศนศิลป์ที่เริ่มต้นมาแต่แผ่นดินของพระองค์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยและทรงเห็นความสำคัญของภาพถ่ายไม่น้อยไปกว่า ทรงให้ความสำคัญในการอุปถัมภ์การสร้างสรรค์ศิลปกรรมประเภทต่างๆ ดังพรรณนามาแต่ข้างต้น โดยเฉพาะการถ่ายภาพนี้ โปรดให้ช่างถ่ายภาพในเวลานั้น จัดการถ่ายภาพภูมิสถาน สิ่งปลูกสร้าง พระราชวัง พระอาราม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ การพระราชพิธี ทางคมนาคม ยานพาหนะ ฯลฯ ขึ้นไว้เป็นการบันทึกสภาพบ้านเมืองและสังคมในแผ่นดินของพระองค์ได้อย่างชัดเจน ภาพถ่ายตามกล่าวนี้ควรกล่าวได้ว่าเป็นการบันทึกภาพภูมิสถานกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อ ๒๐๐ ปีที่ผ่านมาอย่างดียิ่ง ซึ่งปัจจุบันไม่อาจแลเห็นภาพกรุงรัตนโกสินทร์อันร่มรื่น สงบ ไม่วุ่นวาย งดงามเปรียบดังเมืองในเทพนิยายได้เลย รูปภาพที่เป็นงานทัศนศิลป์ตามกล่าว ย่อมเป็นอนุสรณ์ให้รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระกรุณาให้บันทึกภาพลักษณะของกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยที่ยังเป็นแดนอุดมคติเพื่อปัจจุบันพสกนิกรจักสำนึกถวิลหาให้คืนกลับมาได้บ้างสักวัน

พระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ แลเห็นแนวป้อมปราการทางด้านทิศตะวันออก แลเห็นเขื่อนเพชร ทางทิศใต้พระอภิเนาว์นิเวศน์, พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, พระศรีรัตนเจดีย์ (กำลังก่อสร้าง), ขวามือคือสนามไชย และบริเวณที่ตั้งตึกดิน ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๗

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ รัชกาลที่ ๑ โปรดให้สร้างเป็นพระที่นั่งพลับพลาสูงชันบนกำแพงด้านตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งองค์นี้แต่แรกสร้างด้วยเครื่องไม้เป็นอย่างดีพลับพลาโถง ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์แก้ไขเป็นเครื่องก่ออย่างปราสาทเครื่องยอด แล้วพระราชทานนามว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้บูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ โดยเปลี่ยนเสาในองค์ประธาน ซึ่งเดิมคงจะเป็นเสาไม้เป็นเสาปูน มีบัวหัวเสา มีบัวปากฐานแบบศิลปกรรมตะวันตกเช่นเดียวกับเสาในท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ซึ่งยังปรากฏหลักฐานในปัจจุบันและเปลี่ยนนามพระที่นั่งเป็นพระที่นั่งสุทไธสวรรย์

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
ถ่ายจากพระที่นั่งภูวดลทัศไนย
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๗
ถัดออกไปทางทิศตะวันออก
เป็นวัง ๓ วัง

ตึกแถวเลียบบถนนเจริญกรุง ศาลเทพารักษ์ ๒ ศาล และหอกลองอยู่ต่อออกไป
ถ่ายจากพระที่นั่งภูวดลทัศไนย ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๗

พระที่นั่งบรมพิมาน ต่อท้ายพระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ถ่ายจากพระที่นั่งภูวดลทัศไนย ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๗
แลเห็นพระมหาเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๔ กำลังก่อสร้าง ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

หลังคาพระที่นั่งภานุมาศจำรูญในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ถ่ายจากพระที่นั่งกุวลดลทัศไนย (แลเห็นโครงปราสาทแถวนอก) ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๗

พระพุทธมณฑลเศียร และพระปรีศว
ท้ายพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ถ่ายจาก
พระที่นั่งกุวลดลทัศไนย ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๗

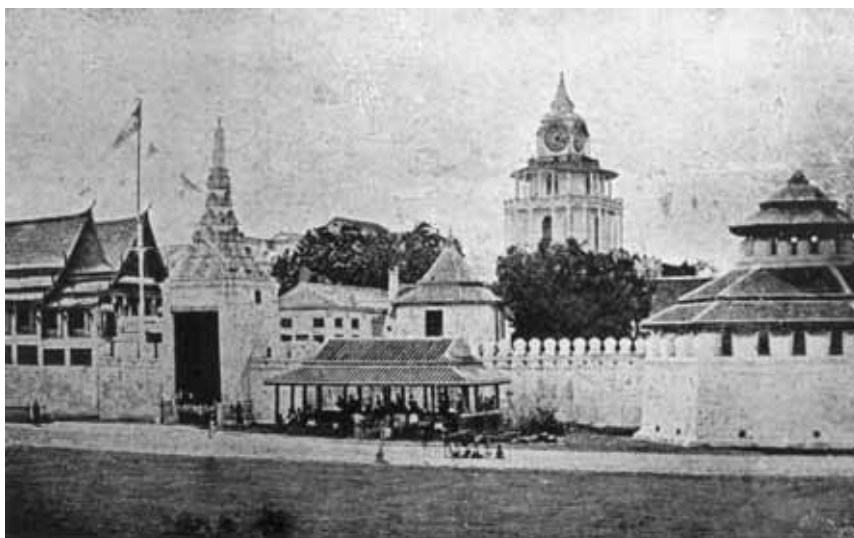

ท้องสนามไชย แลเห็นยอดศาล
เทพารักษ์ ๒ ศาล อยู่ตอนล่าง
ถ่ายจากหอกลอง พ.ศ. ๒๔๐๗

เสานางเรียง ขวางหัวสนามไชย ถ่ายจากพระที่นั่งภูวดลทัศไนย ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

ตึกดินสถานที่เก็บรักษาดินปืน อยู่บริเวณที่สร้าง
พระราชวังสราญรมย์ในภายหลัง ถ่ายจาก
พระที่นั่งภูวดลทัศไนย ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

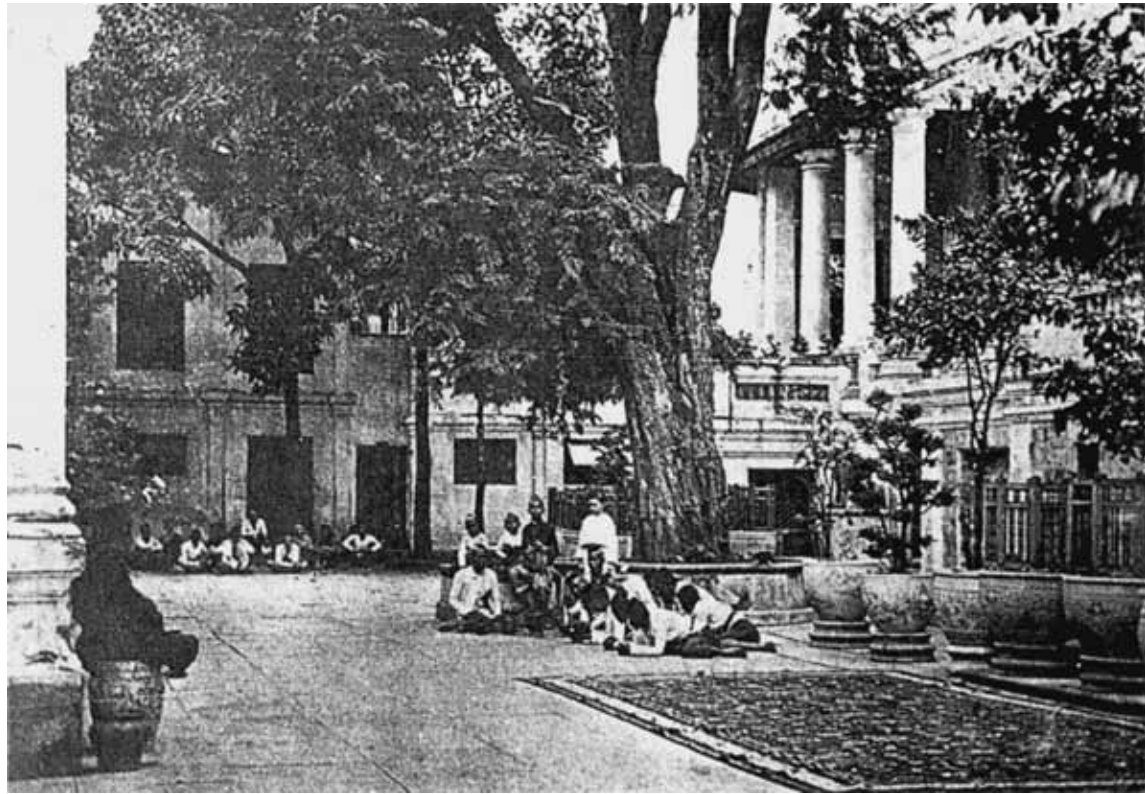
พระที่นั่งภูวดลทัศไนย อยู่
ตรงหน้าพระพุทธรูปนิเวศน์
เป็นพระที่นั่งสูง ๕ ชั้น ชั้นยอดมี
นาฬิกา ๔ ด้านใช้เป็นหอนาฬิกา
รักษาเวลามาตรฐานของ
ประเทศไทย ก่อนที่จะมีการ
กำหนดเวลามาตรฐานกรีนิช
ภายหลังเรียกว่า หอนาฬิกาเก่า
ภาพนี้ถ่ายจากท้องสนามไชย
นอกพระบรมมหาราชวัง
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

ประตูอุตรสิงห์ ทางเข้าศาลาตอนหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ทางด้านทิศเหนือของหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ อาคารที่ปรากฏด้านขวาในประตู คือ ห้องอาลักษณ์ และห้องเครื่องมหาดเล็ก

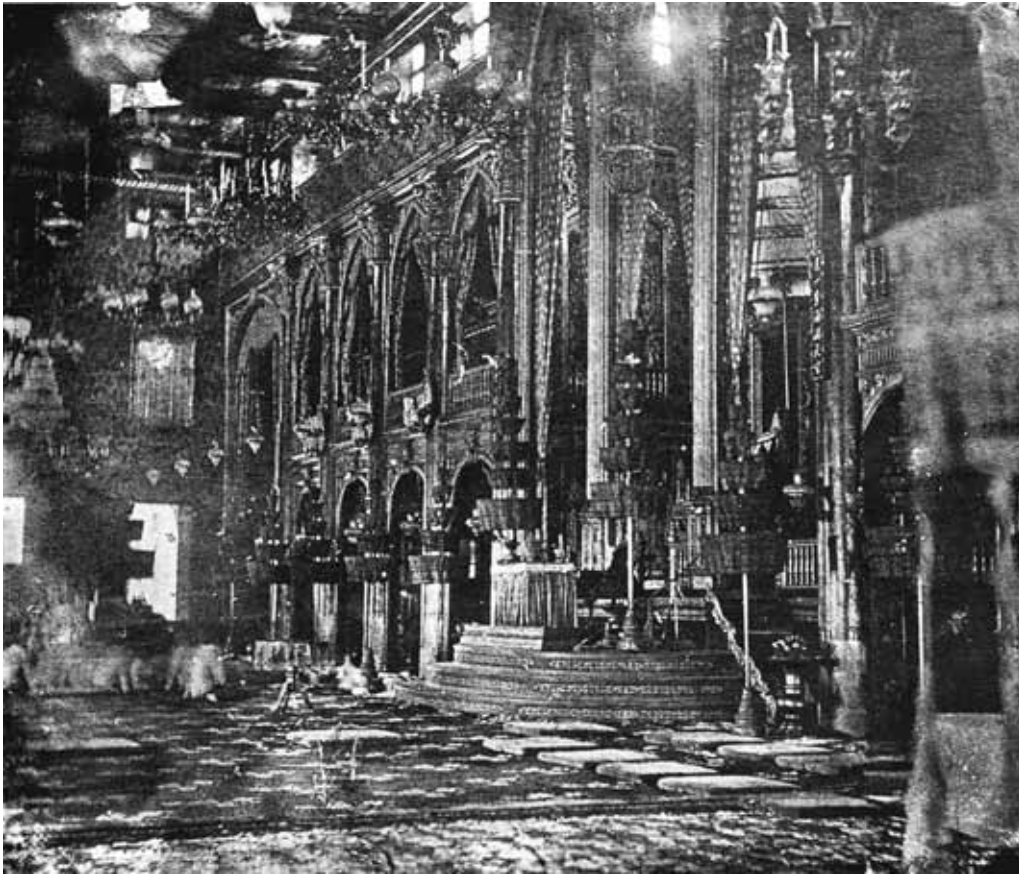
พระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระอภิเนาว์นิเวศน์ เป็นพระที่นั่ง ๒ ชั้น สถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ชั้นบนทำหลังคาทรงจั่ว มุงด้วยกระเบื้องแบบจีน มีสันหลังคายกเป็นแนวนานประดับด้วยกระเบื้องเขียนลายเป็นรูปวงรียาวไปตามความยาว พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ด้านหลังพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ หน้าพระที่นั่งสุทศตะวันออกเฉียง มีมุขด้านหน้า ๓ มุข มุขกลางยาว ๓ ห้อง มุขเหนือและมุขใต้เป็นมุขโถงห้องเดียว ถัดเข้าไปเป็นห้องพระโรง ใช้เสด็จออกรับแขกต่างประเทศและในงานพระราชพิธีต่างๆ ในภาพ เป็นภาพเขียนมุขข้างหน้าห้องพระโรงของพระที่นั่งอนันตสมาคม

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ฉายพระรูปกับพระอนุชา คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ และพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ พร้อมด้วย หลุยส์ เลียวโนเวนส์ บุตรชายนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ที่ศาลาหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ฉายพระรูปกับพระอนุชา คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ และพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ที่ศาลาหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙

ภายในห้องพระโรงในพระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๖

ภายในห้องพระโรงในพระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์

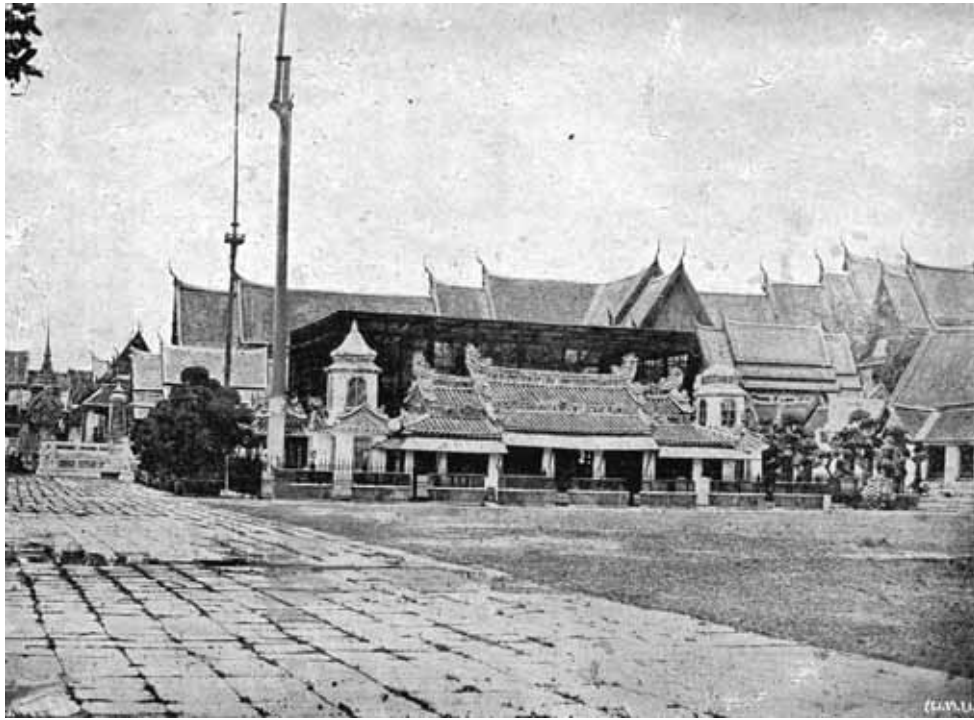
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ เพื่อทรงใช้เป็นที่ประกอบพระราชกรณียกิจสำคัญของบ้านเมือง เช่น เป็นที่เสด็จออกมหาสมาคมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จออกรับทูตต่างประเทศที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างซุ้มคูหาขึ้นที่พระทวารและพระบัญชาครอบองค์พระที่นั่ง กับให้สร้างทิมโถงสำหรับเจ้านายและขุนนางพักขวางหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ภาพนี้ถ่ายเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐ เห็นซุ้มตะเกียง (ปัจจุบันรื้อแล้ว) ประตูดุจดพรหมพักตร์ และพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ซึ่งยังไม่กั้นช่องพระทวารและพระบัญชาด้วยกรอบไม้เข้ากระฉาก

ซาลาด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เก่งจีน (ด้านซ้าย) คือ พระที่นั่งราชฤดีองค์เดิม (รื้อสร้างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๖)

พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ อาคารทรงไทยชั้นเดียว ยกพื้นสูง มีบันไดทางขึ้นอยู่ด้านตะวันออกในกำแพงแก้ว เดิมมีเกยพระคชาธารทางด้านหุ้มกลองข้างเหนือ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้แก้เป็นเกยพระราชยาน และสร้างเกยพระคชาธารขึ้นใหม่ทางด้านตะวันตก ผนังยังเป็นฝาโถง ไม่ได้ใส่บานหน้าต่างกันกระฉาก เคยใช้เป็นสถานที่เลี้ยงพระฉันทเวร

สกุณวัน (แก่งกรงนก) อยู่ด้านข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทางทิศตะวันตก เดิมเป็นอ่างแก้วสำหรับปลูกบัว รัชกาลที่ ๔ โปรดให้
ถมสระสร้างกรงนกขนาดใหญ่ ภายในก่อภูเขาและปลูกต้นไม้สำหรับเลี้ยงนก โปรดให้เรียกว่า “สกุณวัน” พื้นที่โดยรอบทั้ง ๔ ด้าน
สร้างกำแพงแบบจีนด้านหลัง มีชื่อว่า พระที่นั่งราชานุราชอาสน์ เก่งวรนารีเสพย์ เก่งวรเทพยสถาน และกำแพงสำราญมุขมาตยา
หน้าสกุณวันมีเสาชิง ๒ เสา เสาหนึ่งสำหรับชั่งชั่งตราแผ่นดิน ขณะเสด็จประทับอยู่ในพระมหรานคร ถ้าเสด็จออกไปนอกพระนคร
ชั่งชั่งไอยราทดแทน อีกเสาหนึ่งสำหรับชั่งชั่งตราประจำรัชกาลก่อนๆ ในโอกาสที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นๆ เสาชั่งนี้ในเวลาต่อมาใช้ชั่งโคมประจำทุกคืน ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้รื้อกรงนก สร้างกำแพงใหญ่แทนชื่อว่า
กำแพงสถาภิรมย์ เป็นที่ประชุมว่าราชการแผ่นดินในเวลาเมื่อยังมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และรื้อเสาชิงเก่าทั้ง ๒ เสา
ทำเสาชิงใหม่ที่สนามหญ้า ครั้นเมื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จึงย้ายเสาชิงไปไว้หน้าหอรัษฎากรพิพัฒน์
และรื้อกำแพงในบริเวณสกุณวันทั้งหมดปราบที่ทำสนามหญ้า

สกุณวัน (แก่งกรงนก)

ซาลาหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
และเห็นฉนวนอยู่ปลายซาลา
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐

สกุณวิวัน (แก่งกรงนก) ริมพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐

พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท เป็นพระที่นั่งโถงทรงจัตุรมุขยอดปราสาท สร้างด้วยไม้ทั้งองค์ ตั้งอยู่บนหลังกำแพงแก้ว ล้อมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันออก ลักษณะหลังคาเครื่องยอดชั้นลด ๔ ชั้น มียอดและเครื่องล่ายองประดับ เช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เว้นแต่ตรงรักแร้หลังคาทำเป็นรูปหงส์รับไชราดำนละ ๓ ตัว มิได้ทำเป็นรูปครุฑเช่นเดียวกับยอดพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งองค์นี้ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างขึ้นเป็นพระที่นั่งโถงสำหรับเสด็จโดยพระราชยาน มีเกย รับ - ส่งเสด็จทั้งด้านหน้าและด้านหลัง โดยเฉพาะในพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอ หรือเกศากันต์เจ้านายที่มีพระชันษาครบวาระที่โปรดให้มีพระราชพิธีตามราชประเพณี

หอนาฬิกา รัชกาลที่ ๕ โปรดให้กรมขุนราชสีหวิกรม
ทรงคิดแบบสร้างหอนาฬิกาขึ้น อยู่ระหว่างทิมดาบ
ตำรวจกับโรงทอง สูง ๑๐ วา มีนาฬิกาทั้ง ๔ ด้าน
ตัวเรือนนาฬิกาทำเป็นซุ้มคล้ายกับพระที่นั่งภูวดล
ทิศในย มีชาน มีลูกกรงไม้ทาสีดำ หลังคาเป็นหลังคา
ตัดมีเพ็ช มีลูกกรงบนหลังคาอีกชั้นหนึ่ง
ที่พื้นชานและหลังคาปูแผ่นตะกั่ว มีบันไดขึ้น
เมื่อเกิดเพลิงไหม้ตำรวจจะขึ้นไปดูเพลิงบนนั้น

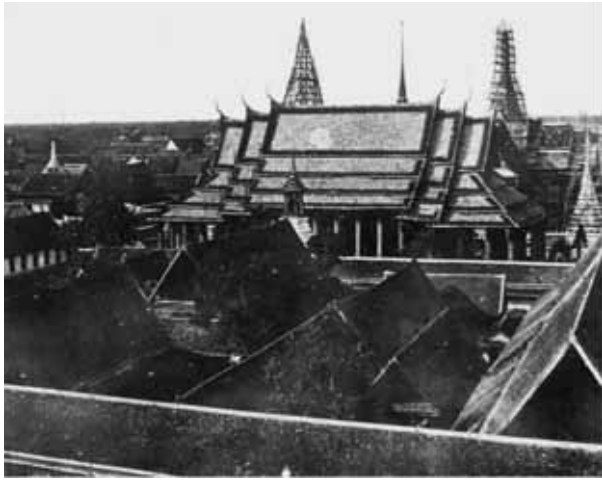
ภาพเขียนลายเส้นหอนาฬิกาที่ระหว่างทิมดาบ
ตำรวจ กับโรงทองในพระบรมมหาราชวัง

โรงเรียนศิลปธิการ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างโรงเรียนจักรสำหรับทำเหรียญษาปณ์ขึ้นที่หน้าพระคลังมหาสมบัติ ตรงมุมถนนออก
ประตูสุวรรณบริบาลด้านทิศตะวันออก พระราชทานนามว่า โรงเรียนศิลปธิการ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชดำริว่า
โรงเรียนคับแคบ จึงโปรดให้สร้างขึ้นใหม่ตรงข้ามกับโรงเรียนเดิม โปรดให้ใช้โรงเรียนหลังเดิมเป็นโรงหมอดอนหนึ่ง
และใช้เป็นคลังสรรพวุธของทหารดอนหนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๐ โรงเรียนหลังเก่าได้เกิดไฟไหม้ จึงได้ดัดแปลงให้เป็น
คลังราชพัสดุในความดูแลของชาวที่แทน

พระบวรราชวัง ด้านทิศตะวันออก แลเห็นพระที่นั่งจักรพรรมบริเวณอยู่บนชานาหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม รัชกาลที่ ๑ โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นพระอารามหลวงในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม เช่น พระอุโบสถ พระมณฑป เป็นต้น และโปรดให้สร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ และสร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกตสำหรับฤดูหนาวเพิ่มขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างพระพุทธรูปรางค์ปราสาท (ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนนามเป็นปราสาทพระเทพบิดร) พระเจดีย์ทรงลังกา (พระศรีรัตนเจดีย์) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ขยายฐานไพทีและพระระเบียงด้านทิศตะวันออกวงล้อมพระปรางค์ใน หมู่พระอิฐภูมิตาเจดีย์ไว้ ๒ องค์ และสร้างประตูประจำที่พระระเบียง ด้านทิศตะวันออกเป็นประตูเครื่องยอดทรงมงกุฏ เป็นต้น

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นทรงโรงหลังคาลด ๓ ชั้น ผนังด้านนอกปั้นลวดลายปูนดำ เป็นลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ปิดทอง ประดับกระฉก ผนังข้างคูหาพระทวารทำรูปเซี่ยวกางซี่ลึงห์ปิดทอง มีซุ้มพระทวารทั้งด้านหน้าและหลังพระอุโบสถ ๖ ช่อง บานพระทวารประดับมุกเป็นฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนบานพระบัญชรประดับมุกเป็นฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๔ ภายในพระอุโบสถตั้งบุษบกเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร ในภาพมีรูปสลักหินอ่อนเป็นรูปชาวต่างประเทศ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

พระทวารด้านหน้าพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

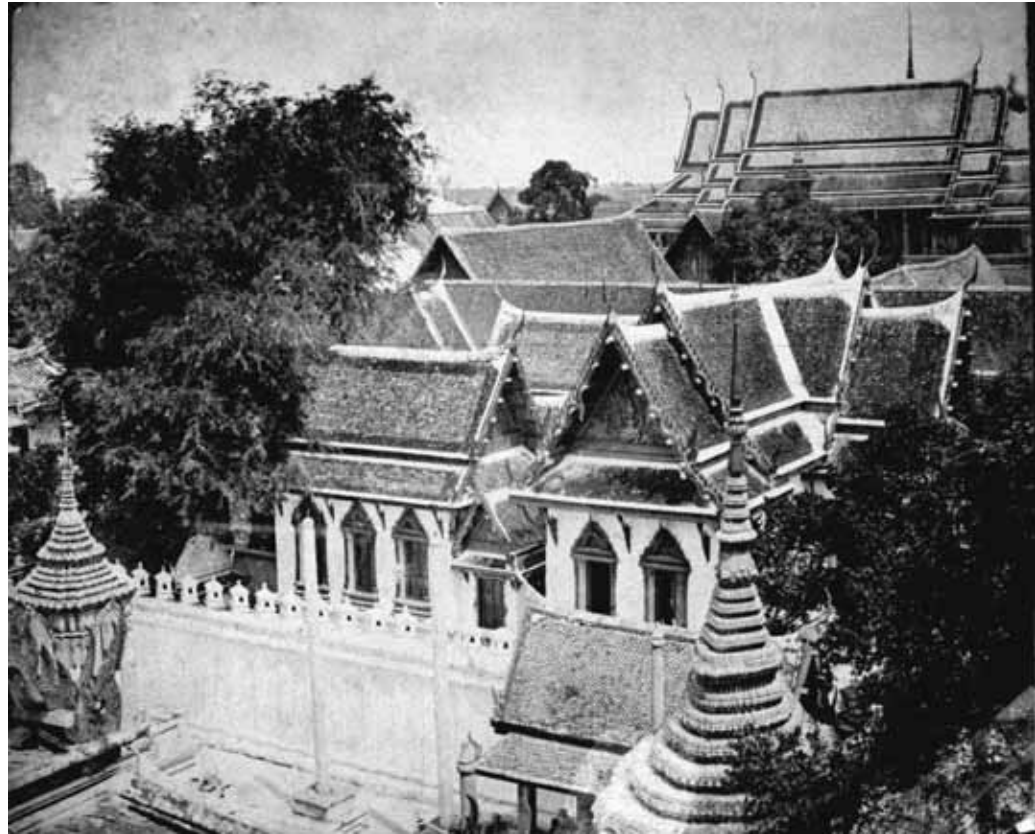
ฐานพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำเป็นฐานทำสิงห์
ทรงเครื่อง ท้องไม้รองฐานไขส่วนให้สูงขึ้น ประดับภาพครุฑ
จับนาครายโดยรอบ ในภาพ เป็นระเบียงด้านใต้

พระพุทธรณีเวศน์และพระพุทธรัดนสถาน รัชกาลที่ ๔ ทรงบูรณะพระที่นั่งทอง ๓ องค์ ซึ่งรัชกาลที่ ๒ โปรดให้สร้างไว้ในสวนขวา แล้วทรงอุทิศถวายเป็นพุทธบูชา พระราชทานนามว่า “พระพุทธรณเฑียร” พระที่นั่งองค์กลางเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์กะไหล่ทอง พระที่นั่งองค์ข้างเหนือเป็นที่ทำพิธีสงฆ์ พระที่นั่งองค์ข้างใต้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหิ้งคั่นน้อย ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ ฝาพระที่นั่งเดิม ปิดทองล่องชาด โปรดให้เขียนลายปิดทองรดน้ำเรื่องพุทธประวัติทั้ง ๓ องค์ ตรงหน้าพระพุทธรณเฑียรด้านตะวันออก โปรดให้สร้างพระวิหารเพิ่มขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขจรจักรพรรดิพิมลมณีมัย ซึ่งได้มาสู่พระบารมีรัชกาลที่ ๒ พระราชทานนามพระวิหารว่า “พระพุทธรัดนสถาน” พระวิหารนี้ เสาและผนังล้วนประดับด้วยศิลา บานประตูหน้าต่างประดับมุก พื้นภายในปูด้วยเสื่อเงิน หน้าพระวิหารมีหอรบขัง ยอดมณฑปประดับกระเบื้อง ล้วนประดับศิลา แล้วโปรดให้สร้างกำแพงแก้วกันเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสวนขวา รวมเรียกว่า “พระพุทธรณีเวศน์” ให้เป็นที่ทรงนมัสการอีกแห่งหนึ่งดังเช่นวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

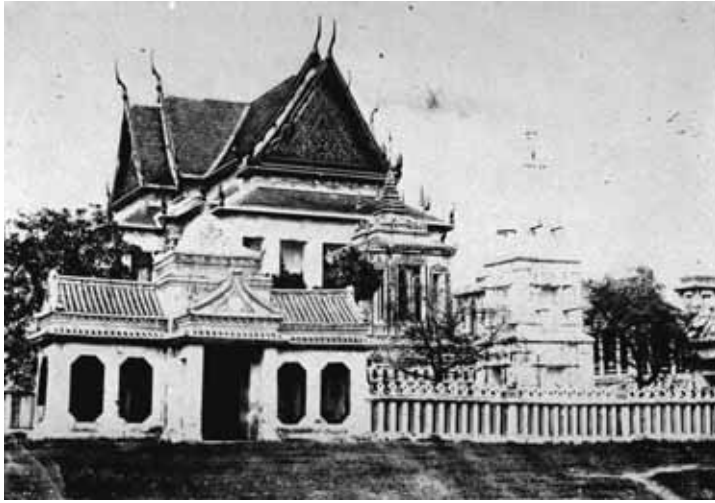
พระพุทธรัดนสถาน
ในพระพุทธรณีเวศน์
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

พระที่นั่งทรงผนวช ด้านเหนือพระพุทธรูปยืน ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐
ภายหลัง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้รื้อมาสร้างที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

พระพุทธรูปยืน ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐

วัดบวรสถานสุทธาราวาส (วัดพระแก้ววังหน้า) เป็นวัดที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ โปรดให้สร้างขึ้น ณ บริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของพระบวรราชวัง ยังไม่ทันแล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ต่อมา แต่เสด็จสวรรคตก่อนที่จะแล้วเสร็จ รัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมจนสำเร็จเรียบร้อย มีพระราชดำริจะให้เชิญพระพุทธรูปหินงาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ แต่ไม่ได้เชิญจนสิ้นรัชกาล ในภาพคือพระอุโบสถด้านทิศเหนือ ตามลักษณะที่ปรากฏในสมัยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทางด้านขวาจะเห็นเจดีย์พระธาตุนมจำลองที่โปรดให้ถ่ายแบบสร้างไว้ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวิทยาลัยนาฏศิลป์

พระอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า
(ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

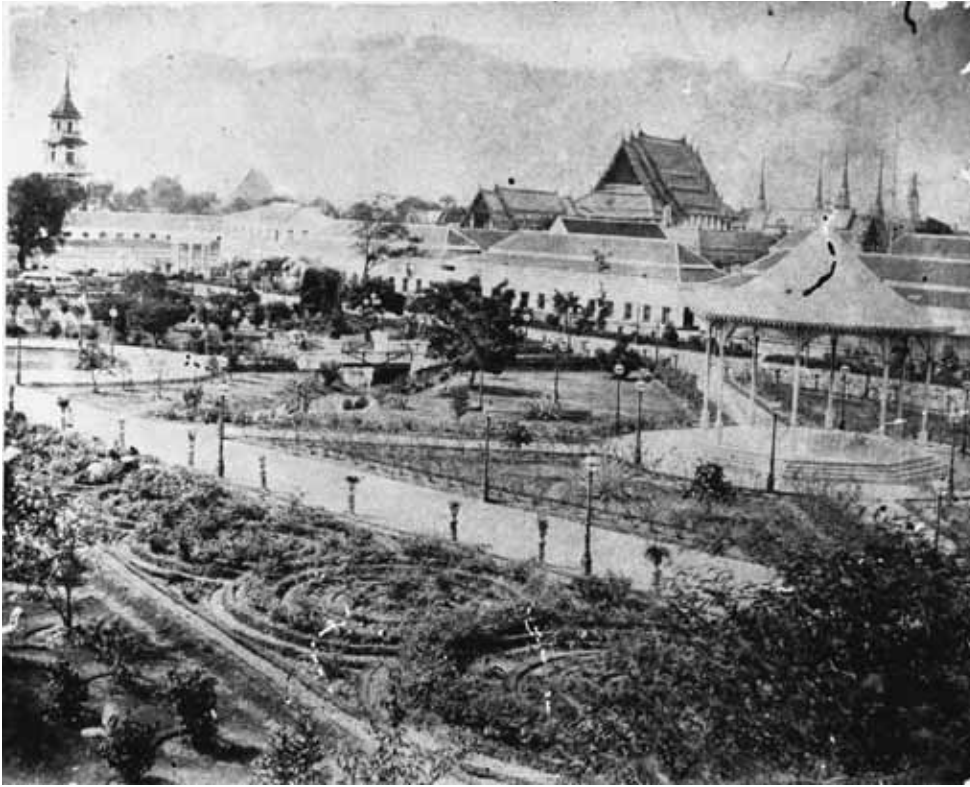
พระอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า ด้านทิศตะวันออก
(ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

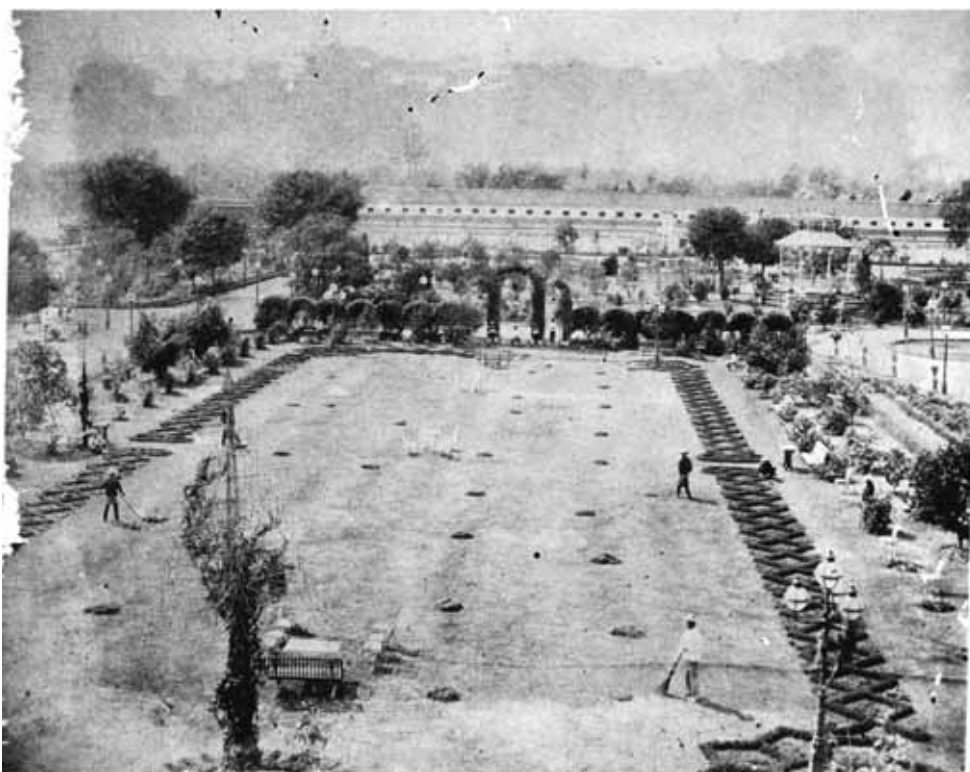
ทำราชวรดิฐ เดิมเป็นพื้นที่ว่างทางทิศตะวันตก นอกกำแพงเมืองด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา เดิมมีพระตำหนักปักเสาลงในน้ำ ทอดกระดานเหมือนอย่างเรือรบ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้รื้อลง แล้วลงเขื่อนถมที่เสมอรระดับพื้นดิน สร้างพระที่นั่งชั้นหมู่หนึ่ง คือ พระที่นั่งหลังคณพิมาน, พระที่นั่งทิพยสถานเทพยสถิต, พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย, พระที่นั่งอนงค์ในสรายุรมย์, ตรงหน้าพระที่นั่งหลังคณพิมาน ก่อเขื่อนเป็นที่สร้าง ก่อกำแพงเป็นบริเวณทั้ง ๓ ด้าน มีบ้อมริมน้ำปลายแนวกำแพง ๒ บ้อม ได้แก่ บ้อมพรหมอำนวยการศิลป์ และบ้อมอินทรอำนวยการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระที่นั่งส่วนใหญ่ชำรุด โปรดให้รักษาไว้แต่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย นอกนั้นให้รื้อปรับที่ทำสนามเมื่อขยายเขื่อนออกไปข้างหน้า เป็นท่าเสด็จพระราชดำเนินขึ้นลงเรือ พระราชทานนามว่า “ทำราชวรดิฐ”

หอกกลอง สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นหอ ๓ ชั้น ยอดเครื่องไม้ทรงมณฑป อยู่บริเวณหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทางทิศตะวันออก สูง ๑๑ เส้นเศษ แต่แรกทำด้วยไม้ทาสีดินแดง ขาวกลองใหญ่ไว้ทั้ง ๓ ชั้น เป็นกลองสัญญาณตีตามกำหนดเวลา ต่างๆ กัน กลองชั้นต้นชื่อว่าย่าพระสุริยศรีตีเวลาย่ำค่ำและย่ำรุ่ง กลองชั้นกลางชื่อว่าอัคคีพินาศ ตีเมื่อเวลาเกิดเพลิงไหม้ กลองชั้นยอดชื่อว่า พิฆาตไพรี ตีเวลามีข้าศึก มาประชิดชานพระนคร ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เจ้าพนักงานเปลี่ยนยอดหอกกลองที่สร้างไว้แต่เดิมทำเป็นรูปยอดเกี้ยวอย่างจีน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้แก้ไขเป็นยอดมณฑปตามแบบรัชกาลที่ ๑ เช่นเดิม ฝาชั้นบนทำเป็นฝาขัดแตะถือปูน และทำฐานก่ออิฐ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้รื้อหอกกลองและปรับพื้นที่สร้างเป็นสวนเจ้าเชตุ

พระราชอุทยานสราญรมย์ เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๙ โปรดให้พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (เพ็ง เพ็ญกุล) ต่อมาเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เป็นนายงานก่อสร้างพระราชวังในพระราชอุทยานสราญรมย์ บริเวณที่เคยเป็นตึกดิน โดยมีพระราชดำริว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมขุนพิริยดิถีประชาภัก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงผนวชแล้วจะทรงมอบราชสมบัติให้ แล้วพระองค์จะเสด็จขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นพระเจ้าหลวง เพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน แต่เสด็จสวรรคตเสียก่อน ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จประทับชั่วคราว จนสร้างวังบูรพาภิรมย์แล้วเสร็จ ต่อมาได้โปรดให้ใช้เป็นศาลาว่าการต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ จึงได้พระราชทานเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) จนตลอดรัชกาล ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เป็นที่จัดงานฤดูหนาวตลอดรัชสมัย ปัจจุบันบริเวณตอนเหนือใช้เป็นที่ทำการกระทรวงการต่างประเทศ เฉพาะด้านริมคลองคูเมืองเดิมเป็นที่ตั้งของกรมแผนที่ทหาร ส่วนทางใต้พ้นจากเขตทำเนียบของคมนตรีในปัจจุบันแล้ว เป็นเขตพระราชอุทยาน

บริเวณพระราชอุทยาน
สราญรมย์ เมื่อเริ่มปลูกต้นไม้
(ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

บริเวณพระราชอุทยานสราญรมย์
(ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

พระราชวังสราญรมย์ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการกระทรวงการต่างประเทศ
ด้านหน้ามีพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

บริเวณสนามไชยและพระราชวังสราญรมย์
เขตพระนคร กรุงเทพฯ (ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕)

พระนครคีรี เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เขาวัง” เป็นพระราชวังฤดูร้อนที่รัชกาลที่ ๔ โปรดให้พระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กองควบคุมการก่อสร้าง และให้พระเพทนีไสยศรีสวัสดิ์ (ท้วม บุนนาค) เป็นนายงานก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ บนภูเขาที่ชาวบ้านเรียกว่า “เขาสมณ” มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๖๐๐ ไร่ ที่ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ พระราชทานนามเรียกรวมกันว่า “พระนครคีรีและเขามหาสมณ” ต่อมาพระราชทานนามใหม่ว่า “เขามหาสวรรค์” ปัจจุบันเรียกว่า “เขามไหศวรรย์”

พระนครคีรี แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ยอดเขาด้านทิศตะวันออกเป็นที่ประดิษฐานวัดพระแก้ว ยอดเขากลางประดิษฐานองค์พระเจดีย์ พระธาตุจอมเพชร ซึ่งภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ยอดเขาด้านทิศตะวันตกเป็นส่วนพระนครคีรีสำหรับเป็นที่ประทับซึ่งประกอบด้วยพระที่นั่งและอาคารต่างๆ ได้แก่ พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์ พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท พระที่นั่งราชธรรมสภา พระที่นั่งสันถาคารสถาน พระที่นั่งพิमानพิเชษฐมเหศวร์ หอชัชวาลเวียงชัย (กระโจมแก้วหรือหอสองกล้อง) เป็นต้น พระนครคีรี มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกผสมผสานรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยและจีนไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน สอดคล้อง ในภาพคือ พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นพระราชมณเฑียรที่ประทับ

พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท
และหอชัชวาลเวียงชัย
(กระโจมแก้ว หรือหอสองกล้อง)
ที่พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

พระปรางค์แดง (ซ้าย) และวัดพระแก้ว (ขวา)
ที่พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี
เป็นพระราชวังที่สมเด็จพระนารายณ์
มหาราช โปรดให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับ
เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๙ ออกแบบโดยช่างชาว
ฝรั่งเศส ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้
บูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังเดิมและ
สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ ได้แก่ พระที่นั่ง
พิมานมงกุฎ พระที่นั่งวิสุทธิวิณีฉัย
พระที่นั่งอักษรศาสตราคม และสร้าง
ตำหนักข้างในรวมทั้งสร้างศาลาและ
ที่พักข้าราชการที่ตามเสด็จหลายหลัง
พระราชทานนามพระราชวังให้เรียกรวม
ว่า พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ภาพนี้ถ่าย
จากแม่น้ำลพบุรี ฝั่งตรงข้ามพระราชวัง
นารายณ์ราชนิเวศน์ แลเห็นท่าเสด็จและ
ท่าขุนนาง

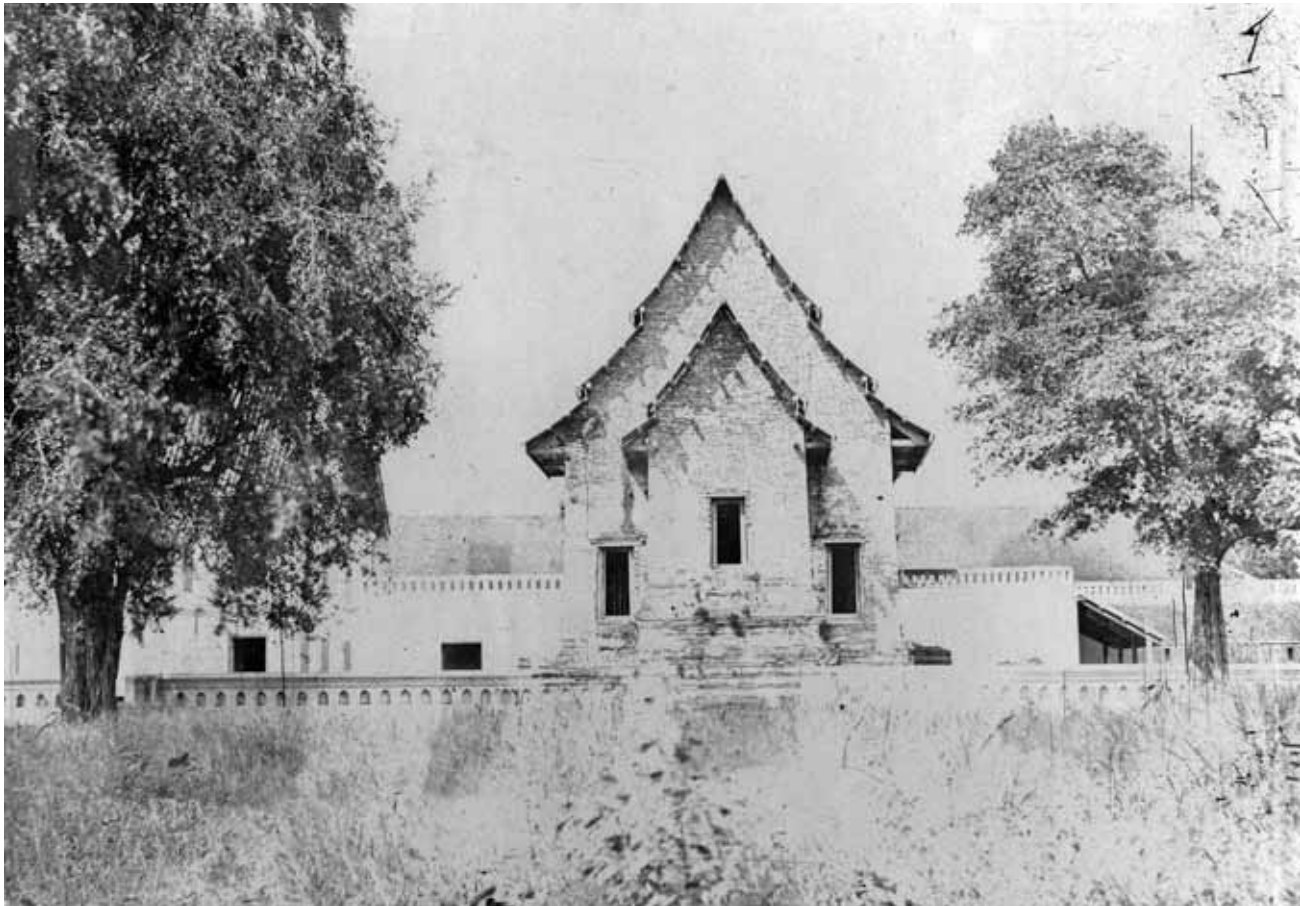
ท่าเสด็จ ณ พระนารายณ์
ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี

พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท
พระที่นั่งพิมานมงกุฎ และพระที่นั่งจันทรพิศาล
ณ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี

พระที่นั่งพิมานมงกุฎ ณ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ณ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี

หอพิสัยสัญลักษณ์ ในพระราชวังจักรพรรดิพิมาน (วังหน้า)
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔
สำหรับเป็นที่ศึกษาดาราศาสตร์

หอพิสัยสัญลักษณ์ ในพระราชวังจักรพรรดิพิมาน

นครวัดจำลอง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้พระสามภพพ่าย เดินทางไปถ่ายแบบนครวัด ที่ประเทศกัมพูชา เพื่อนำมาสร้างจำลองไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้วยมีพระราชดำริว่า “เพื่อจะให้คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นของอัศจรรย์ ทำด้วยศิลาทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งไรปน” นครวัดจำลองสร้างเสร็จในรัชกาลที่ ๕ เมื่อคราวฉลองพระนครครบรอบ ๑๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๒๕ โดยตีพระหัตถ์ของหม่อมเจ้าประวิษ ชุมสาย หรือที่รู้จักกันในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ว่า “เจ้าตั้ง” (เป็นโอรสองค์ที่ ๔ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม)

พระมหาเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๔ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง มีซุ้มคูหาประจำสี่ด้าน ด้านตะวันออกมีมุขศาลายื่นออกมาจากส่วนครรภธาตุ มีบันไดเป็นทางขึ้นลง ประดับกระเบื้องสีขาบทั้งองค์

หน้าบันพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

บานหน้าต่างพระอุโบสถวัดบรมนิวาส กรอบคันทน์ทำลวดลาย
ผูกเป็นเครื่องศาสตราวุธ คล้ายกับที่หอศาสตราคม
ในพระบรมมหาราชวัง ลงรักปิดทอง ประดับด้วยกระจงกลี
ฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๔

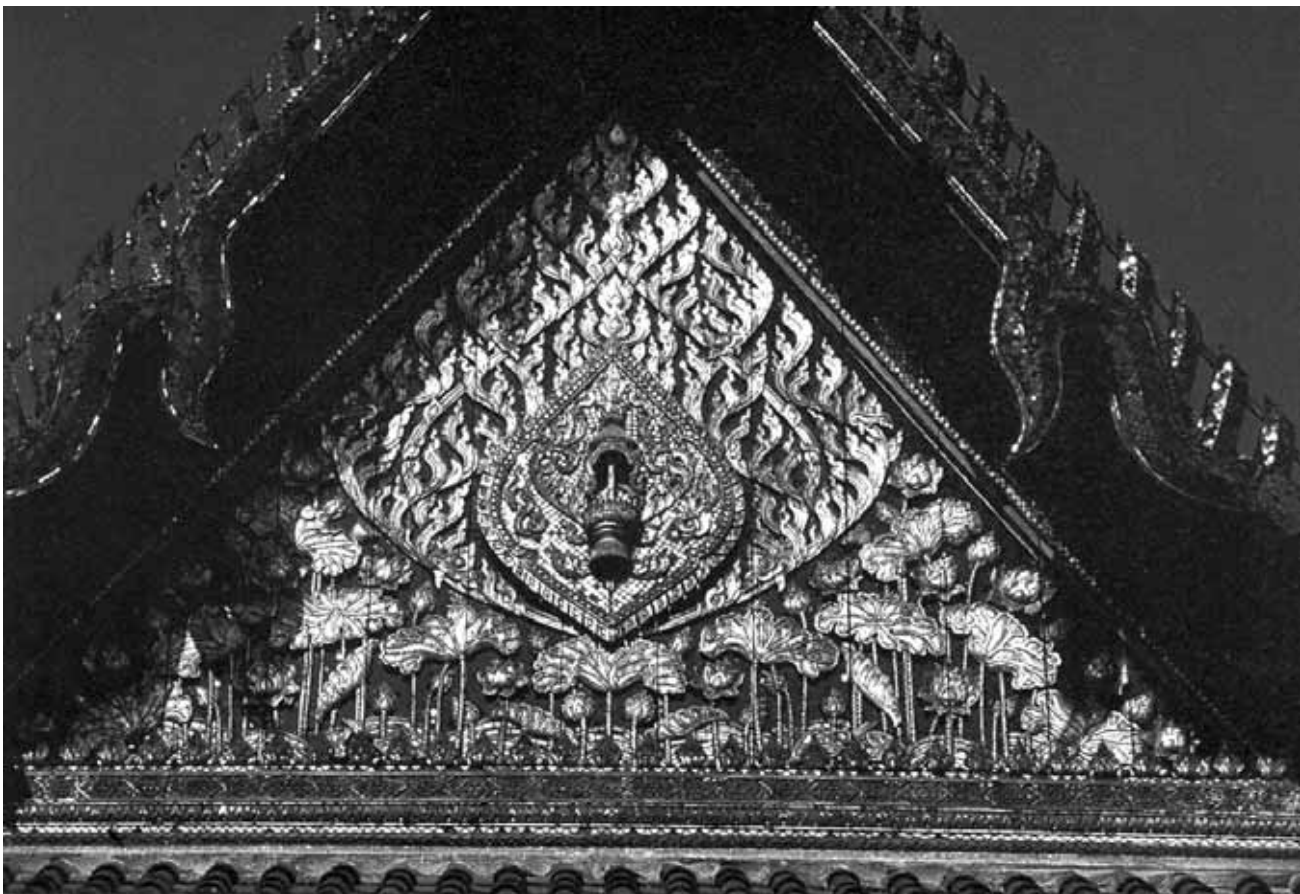
หน้าบันพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

บานประตูพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เขียนเป็น
ลายปิดทองรดน้ำ ประกอบด้วยภาพรัตน ๗ ประการ
คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว
ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว

หอรระฆัง วัดโสมนัสวิหาร
สร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงเกี้ยว

หน้าบันพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

บานประตูพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม ประดับด้วยลายปูนปั้น เป็นรูปชีวิตฆาตนาและสระบัว

พระวิหาร วัดปทุมวนาราม สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔

เสมาหินทราย สลักเป็นรูปกอบัว วัดปทุมวนาราม

หน้าบันและมุขเด็จของพระอุโบสถวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ลวดลายบานประตู ชุ่มประตูดุจดทรงมงกุฎของพระอุโบสถวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นอาคารตรีมุข ครอบงำด้วยแผ่นหินอ่อน หลังคาลาดชันเป็นมุขยื่นออกทางด้านหน้า
หน้าบันของมุขหน้า ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ เป็นลายพรรณไม้ ดอกใบทำนองลายเทศ
เหนือขึ้นไปเป็นหน้าบันของอาคารประดิษฐานรูปพระมหามงกุฎ ตอนล่างเป็นพระขรรค์ ซึ่งเป็นพระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ ๔
อยู่ท่ามกลางลวดลายพรรณไม้ดอก ทำนองลายเทศ และทำด้วยกระเบื้องสี หลังคาลูกฟูกแบบจีน เป็นกระเบื้องเคลือบ

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส เป็นภาพจิตรกรรมเขียนโดยขรัวอินโคงเป็นวัดแรก เป็นภาพปริศนารธรรม โดยใช้รูปชาวตะวันตกเป็นสื่อ นำความรับรู้

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร เขียนภาพเรื่องอิเหนา

จิตรกรรมเขียนเครื่องแขวนดอกไม้สดแบบต่างๆ บนหน้าเสา ภายในพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร

จิตรกรรมเขียนเรื่องฉพาศิตกับเครื่องแขวนดอกไม้สดแบบต่างๆ บนหน้าเสา ภายในพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร
วัดปฐมวนาราม เป็นภาพขบวนพยุหยาตรา
โดยทางชลมารค

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ
วัดปฐมวนาราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ
วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เป็นภาพพระราชพิธี
สิบสองเดือน แสดงให้เห็นภูมิสถานบริเวณทำราชวรดิฐในสมัย
รัชกาลที่ ๔ พลับพลาสูงองค์กลางคือ พระที่นั่งชลังครุฑทิมาณ
พระที่นั่งสูงด้านตะวันออก คือ พระที่นั่งทิพย์สถานเทพยสถิตย์
องค์ข้างเหนือหลังใหญ่ คือ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย
องค์ข้างใต้หลังใหญ่ คือ พระที่นั่งอนงค์ไฉยสรารมย์

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
เขียนเป็นภาพหมู่เทวดา แสดงกลุ่มดาวฤกษ์และดาวนพเคราะห์

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม เขียนภาพประวัติของพระอัครสาวก ๑๑ องค์

ภาชนะประดับมุก ร่วมสมัยในสมัยรัชกาลที่ ๔
แถวที่ ๑ จากซ้าย

๑. พานกลีบบัว
๒. อับ
๓. เจียดมุก
๔. อับ
๕. อับ

แถวที่ ๒ จากซ้าย

๑. เตียบ
๒. อับ
๓. โอ
๔. อับ
๕. เตียบ

แถวที่ ๓

- โอ ๓ ใบ

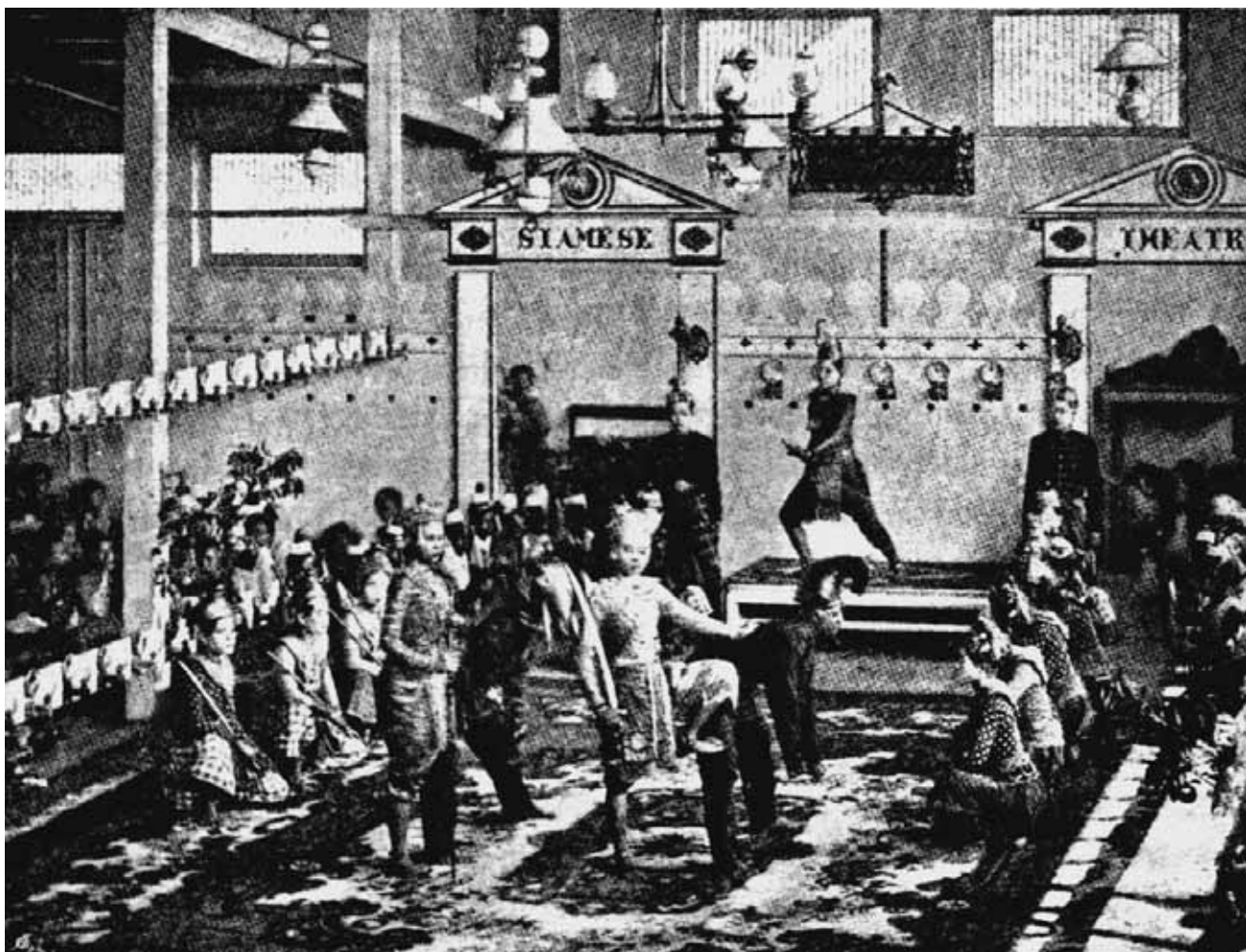
เครื่องสังฆภัณฑ์ประดับมุก
ร่วมสมัยในรัชกาลที่ ๔

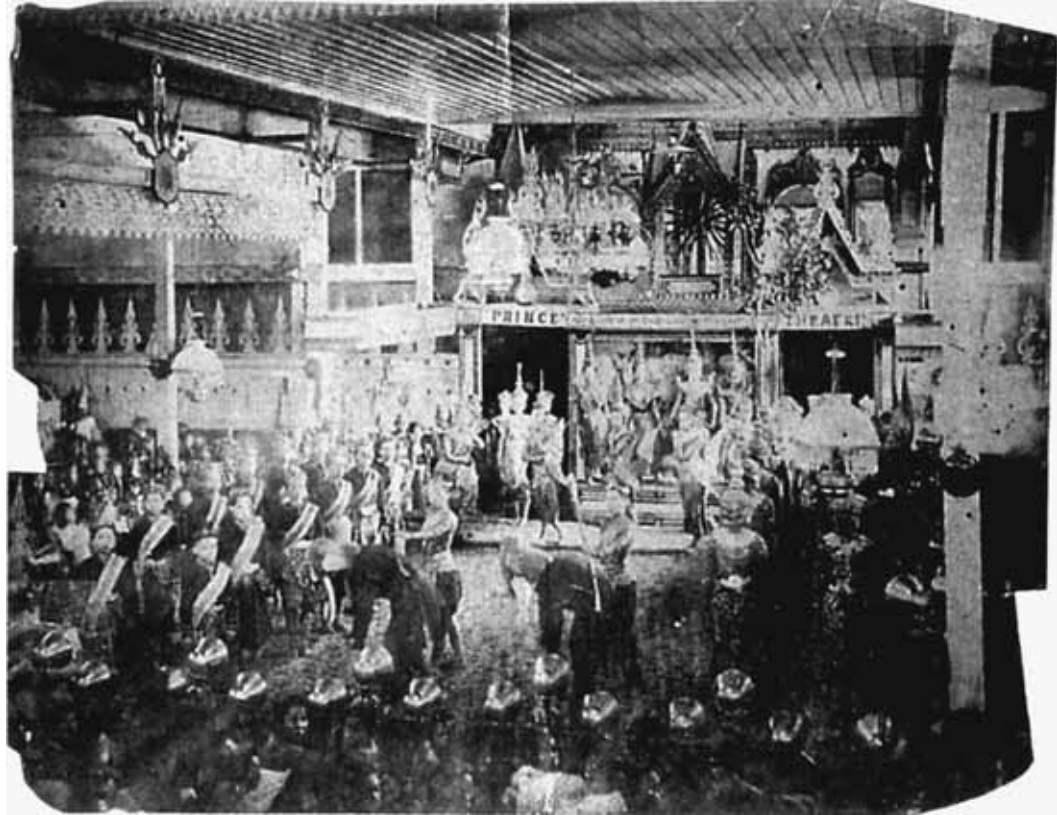
หีบใส่คัมภีร์ประดับมุก ร่วมสมัยในสมัยรัชกาลที่ ๔

การแสดงค่าวซอของชาวเหนือ
หรือการขับรำประกอบดนตรี เช่น
ขี้แ่น ขี้จุม

โรงละคร Siamese Theatre ของพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (เพ็ง เพ็ญกุล พระโอรสบุญธรรมในรัชกาลที่ ๔ ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น Prince Theatre ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐ การแสดงละครโดยใช้ชายจริงหญิงแท้ เริ่มมีขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔

โรงละคร Prince Theatre

ผู้แสดงโขนเป็นตัวทศกัณฐ์
และนางมณฑิรา ภาพถ่าย
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๙

ตัวละครแต่งยี่นเครื่องเป็นตัวพระและตัวนาง
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๙
ละครจำลองก่อนนิยมสวมเล็บยาว

ตัวละคร ตัวพระและตัวนาง
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๙

ตัวละคร ตัวพระ
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๙

การแสดงโขนกลางแปลง
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๙

การแสดงโขนกลางแปลง
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๙

หมวดที่ ๑๐

เบ็ดเตล็ด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคที่ประเทศไทยเริ่มปรับตัวให้เข้ากับชาติตะวันตก เนื่องจากมีความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับต่างประเทศมากขึ้น ทรงเห็นว่าสิ่งใดที่สมควรปรับให้เข้ากันได้โดยไม่เสียแบบแผนดั้งเดิมของชาติก็สมควรกระทำ เรื่องเกี่ยวกับธงอันเป็นสัญลักษณ์ของชาติ และธงเนื่องในพระองค์พระมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมกำหนดแบบอย่างขึ้นใช้ เพื่อความเป็นระเบียบชัดเจน และเป็นมาตรฐานตามหลักสากล ธงที่บัญญัติขึ้นใช้ในรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ ธงชาติ ธงประจำพระองค์ และธงแผ่นดิน

ธงชาติ โปรดให้ใช้ธงชาติมีพื้นธงสีแดง มีรูปช้างเผือกอยู่กลางธง ใช้เป็นธงชาติสำหรับเรือทั่วไป และสถานกงสุลสยามในต่างประเทศ ส่วนเรือหลวงเปลี่ยนพื้นธงเป็นสีขาว มีรูปช้างเผือกอยู่ตรงกลาง ธงประจำพระองค์ โปรดให้สร้างธงพระราชอิสริยยศสำหรับประจำพระองค์พระมหากษัตริย์ขึ้นเป็นครั้งแรก เรียกว่า “ธงจอมเกล้า” มีรูปเครื่องหมายกลางธงเป็นสัญลักษณ์ถึงพระปรมาภิไธย โปรดให้ชักธงขึ้นที่เสารือพระที่นั่งเมื่อเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ใช้ชักขึ้นบนเสารธงในพระบรมมหาราชวังในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ในพระนคร และใช้เป็นธงประจำกองทหาร ๖ กอง หากมิได้ประทับอยู่ในพระนครก็ลดธงประจำพระองค์ลง และโปรดให้สร้าง ธงแผ่นดิน ซึ่งทำเป็นธงโอยราพตอย่างตราพระราชลัญจกรโอยราพตประจำแผ่นดิน ชักขึ้นแทนธงจอมเกล้าในเวลาที่พระองค์มิได้ประทับอยู่ในพระนคร

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่โปรดให้สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ ดาราตราตำแหน่ง โปรดให้สร้างเป็นดาราโอยราพตเครื่องต้นสำหรับพระองค์ดวงหนึ่ง ดาราโอยราพตอย่างดาราเครื่องต้นพระราชทานพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวดวงหนึ่ง แต่แก่ที่ศีรษะช้างเอราวัณศีรษะกลางเป็นหน้าเสี้ยว และที่ตรงบุษบกมหาอุลามาตหลังช้างเปลี่ยนเป็นรูปพระมหามงกุฏ ลดเครื่องสูงสองข้างลง ๒ คัน คงไว้ ๒ คัน อีกดวงหนึ่งโปรดให้สร้างพระราชทานสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหม ทำตราเป็นรูปคชสีห์ มีพระมหามงกุฏตั้งอยู่บนหลังดาราตราตำแหน่ง ในช่วงแรกสร้างขึ้น ๔ ดวง (อีกดวงหนึ่งอาจมีการสร้างดาราตราบัวแก้วพระราชทานเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ด้วย แต่ไม่ปรากฏหลักฐาน) ส่วนดาราตราราชสีห์สำหรับสมุหนายกได้มาสร้างพระราชทานให้เจ้าพระยาภูธราภัยในภายหลัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๗ รวมดาราตราตำแหน่งทั้งหมด ๕ ดวง

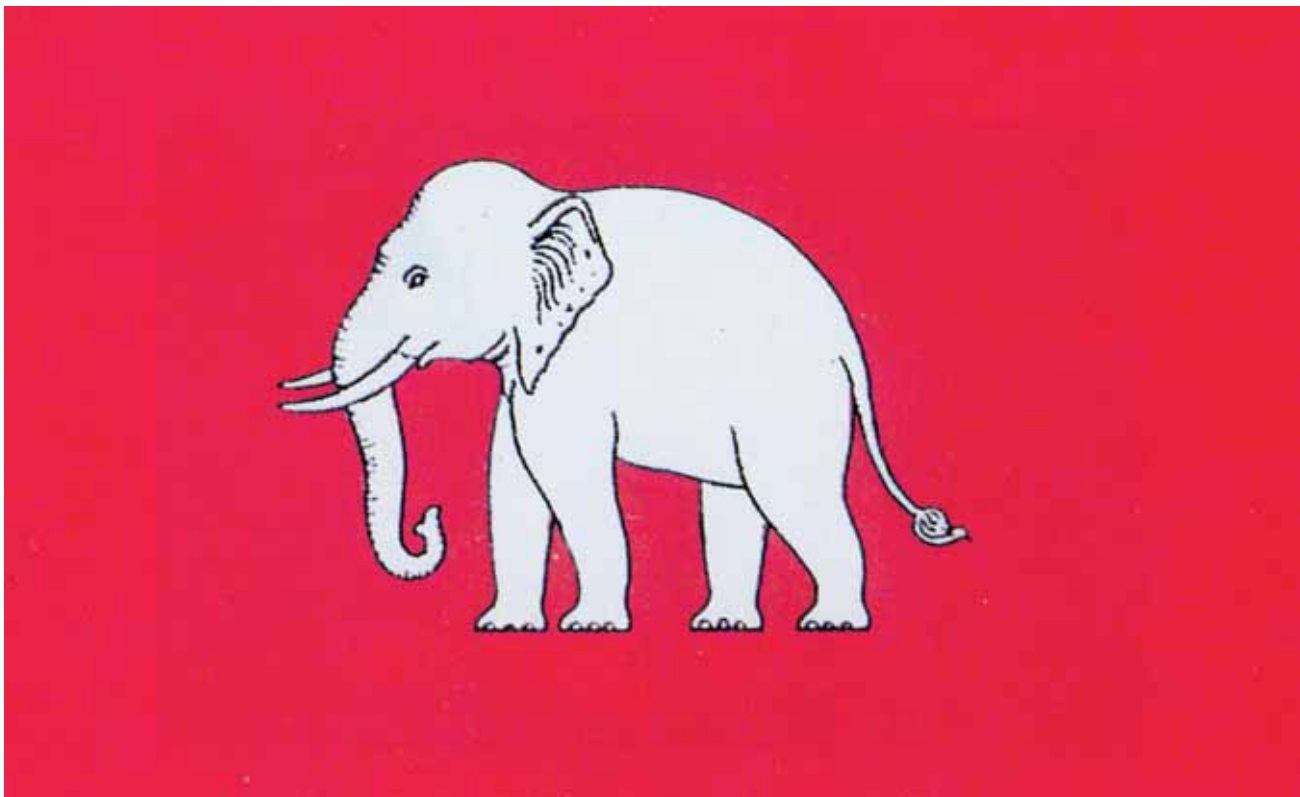
พุทธศักราช ๒๔๐๑ - ๒๔๐๒ โปรดให้สร้าง ดารานพรัตน์ ซึ่งเป็นต้นแบบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์ราชวรภรณ์ ไว้สำหรับพระราชทานเจ้านาย ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๐๔ โปรดให้สร้าง ดาราช้างเผือก อันเป็นต้นแบบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก สำหรับพระราชทานแก่ผู้มียศต่างๆ ในพระราชอาณาจักร ดาราที่พระราชทานให้คนไทย ทำเป็นรูปพระมหามงกุฏอยู่บนหลังช้าง ส่วนที่พระราชทานให้ชาวต่างประเทศทำเป็นรูปเสารธงอยู่บนหลังช้าง

นอกจากนี้ยังโปรดให้สร้างเครื่องประดับในลักษณะเครื่องราชอิสริยาภรณ์อีก ๒ อย่าง อย่างแรกเป็นดารานขนาดย่อม ลายจำหลักเป็นพระมหามงกุฏ มีฉัตรเครื่องสูงกับพานสองชั้นรองแว่นและรองสมุดอยู่สองข้าง สำหรับพระราชทานเจ้าจอมซึ่งแต่งตั้งเป็นมหาดเล็กตามเสด็จพระราชดำเนิน อีกอย่างหนึ่งโปรดให้สร้างเหรียญตราพระมหามงกุฏขึ้นเป็นที่ระลึกเพื่อเฉลิมพระชันษาครบ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๔๐๗ เพื่อพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำเป็นเครื่องประดับติดเสื้อได้ตามอัธยาศัย

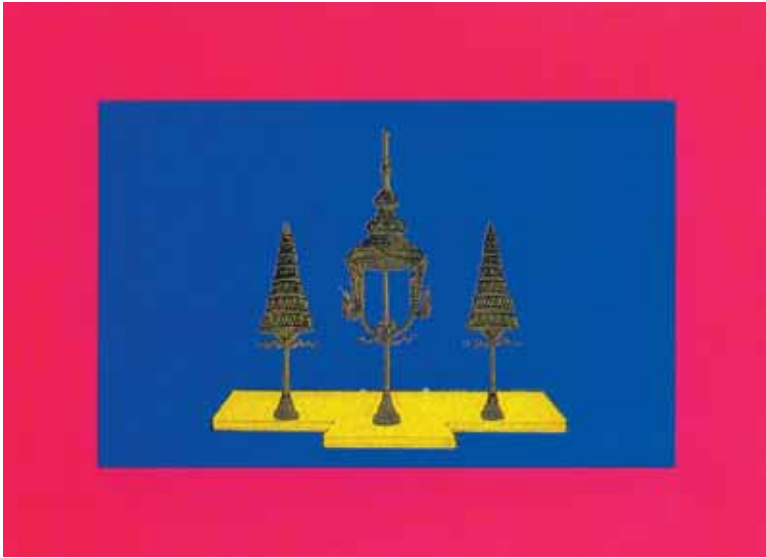
ด้านการปฏิรูปเงินตรา เนื่องจากนโยบายเปิดประเทศในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น จึงมีการแลกเปลี่ยนเงินตรา และจำเป็นต้องผลิตเงินมาใช้จ่ายหมุนเวียนให้มากขึ้น พุทธศักราช ๒๔๙๖ โปรดให้สร้างเงินกระดาษหรือธนบัตร เรียกว่า “หมาย” หรือที่พระคลังมหาสมบัติเรียกว่า “ธนบัตร” และยังมีการใช้ “เช็ด” หรือที่เรียกกันว่า “ใบพระราชทานเงินตรา” และทรงริเริ่มให้สร้าง “เงินแบน” หรือ “เงินแป” ขึ้นใช้แทน “เงินกลม” หรือ “เงินพดด้วง” ซึ่งแต่เดิมการผลิตเงินพดด้วงนั้นใช้แรงงานคนในการผลิต จึงทำให้ผลิตได้ช้าไม่เพียงพอกับการแลกเปลี่ยนหมุนเวียน ในพุทธศักราช ๒๔๐๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้คณะทูตไทยไปเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ และได้รับพระราชทานเครื่องทำเหรียญเงินขนาดเล็กมาเป็นราชบรรณาการ จึงโปรดให้ทำเหรียญกษาปณ์จากเครื่องจักรเป็นครั้งแรก เรียกกันว่า “เหรียญเงินบรรณาการ” ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๐๑ ได้ทรงสั่งซื้อเครื่องจักรทำเงินจากบริษัทเทเลอร์เข้ามา แล้วโปรดให้สร้างโรงงานขึ้นที่พระคลังมหาสมบัติในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามว่า “โรงกษาปณ์สิทธิการ”

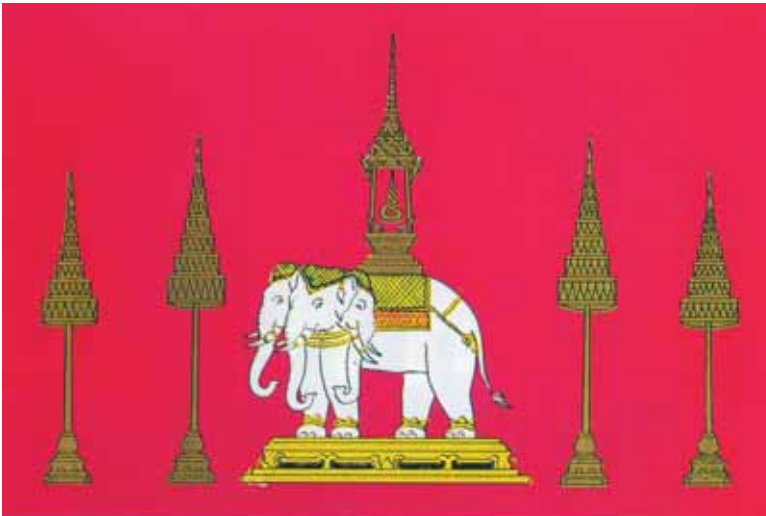
ศิลาจารึกหลักที่ ๑ เมื่อครั้งรัชกาล
ที่ ๔ ยังทรงผนวช ได้เสด็จจุดธูปไป
หัวเมืองต่างๆ เป็นเหตุให้ทรงพบ
ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑
ณ จังหวัดสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖
ซึ่งจารึกด้วยอักษรไทยสมัย
พ่อขุนรามคำแหง และได้ทรงเพียร
พยายามอ่านจารึกดังกล่าว
จนรู้เรื่องราวดังเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

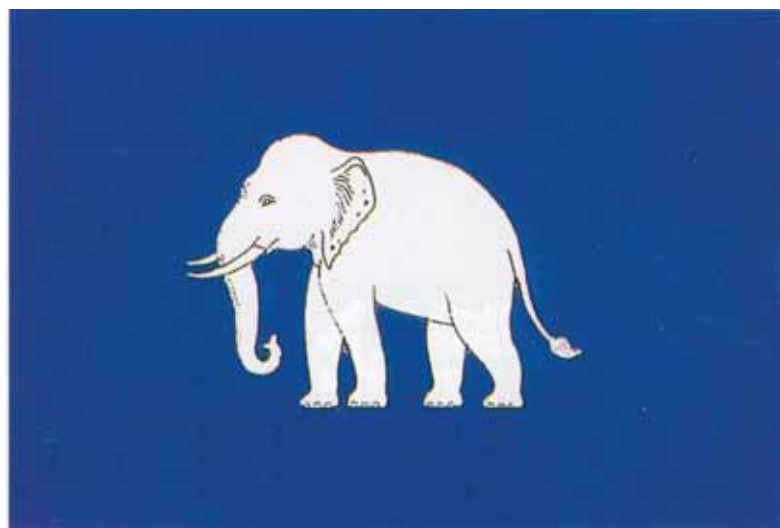
ธงช้างเผือก รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างเป็นรูปช้างเผือกหรือช้างสีขาวอยู่กลางธง พื้นสีแดง ให้ใช้เป็นธงชาติสำหรับเรือทั่วไป
และใช้เป็นธงชาติของประเทศไทยมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ จึงได้เปลี่ยนเป็นธงไตรรงค์

ธงจอมเกล้า รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างเป็นธงประจำพระองค์ โดยให้รูปเครื่องหมายกลางธงเป็นสัญลักษณ์ถึงพระปรมาภิไธย มีพื้นนอกสีแดง พื้นในสีขาบ ตรงกลางธงมีแท่นสี่เหลี่ยม ประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฏ มีคันทวนตั้งรองรับ สองข้างพระมหาพิชัยมงกุฏตั้งฉัตร ๗ ชั้น ข้างละ ๑ องค์ ใช้ชักขึ้นบนเสาธงในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเวลาที่ประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และยังใช้เป็นธงประจำกองทหารอีก ๖ กอง หากมิได้เสด็จประทับอยู่ในพระนคร ก็ลดธงประจำพระองค์ลง ชักธงแผ่นดินไอยราพตขึ้นแทน

ธงไอยราพต รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างธงประจำแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ เป็นธงพื้นสีแดง มีรูปช้างไอยราพตสามเศียร ทรงเครื่องยืนแท่น หันหน้าเข้าข้างเสา มีบุษบกประดิษฐานอุณาโลมตั้งอยู่บนหลัง และมีรูปฉัตรเครื่องสูง ๗ ชั้น อยู่ทางด้านหน้าและหลังข้างละ ๒ องค์ ใช้สำหรับชักขึ้นบนเสาในพระบรมมหาราชวังในเวลาที่มีได้ประทับอยู่ในพระนคร และสำหรับกองทหารใช้แทนธงจอมเกล้าเมื่อมิได้ประทับอยู่ในพระนครด้วย

ธงเรือหลวง รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างขึ้นเป็นธงพื้นสีขาบ มีรูปช้างเผือกอยู่กลางให้ใช้สำหรับเรือหลวง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้าง

แถบบน : ดาราช้างเผือกชั้นพิเศษ

ลงยาประดับเพชรพลอย

แถวกกลาง : ดาราช้างเผือกชั้นที่ ๑ ลงยา

กับดาราช้างเผือกชั้นที่ ๒ ทองเกลี้ยง

แถวล่าง : ดาราช้างเผือกชั้นที่ ๓ ทองเกลี้ยง

ตัวข้างเงิน กับดาราช้างเผือกชั้นที่ ๑ สำหรับ
พระราชทานชาวต่างประเทศ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างขึ้น

แถบบน : ดาราไอยราพตเครื่องต้น กับดาราไอยราพต
พระราชทานพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า-
เจ้าอยู่หัว

แถวกกลาง : ดาราตราราชสีห์ สำหรับสมุหนายก

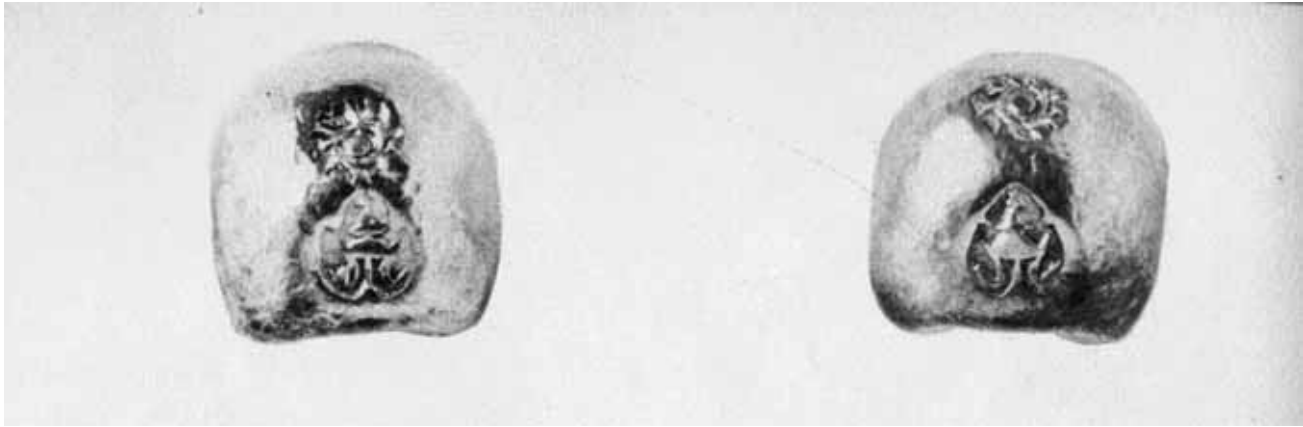
แถวล่าง : ดาราตราพระมหามงกุฏ สำหรับฝ่ายใน และ
เหรียญเฉลิมพระชันษาครบ ๖๐ พรรษา หรือ
เหรียญเกษมสันต์ที่ระลึกตราพระมหามงกุฏ -
กรุงสยาม เรียกอย่างล้าลองว่า
เหรียญแต่เม็ง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างขึ้น

รูปบน : ดารานพรัตน์

แถวล่าง : ดาราช้างเผือกที่สั่งทำเข้ามาจากยุโรป กับดารา
ช้างเผือกที่สั่งทำในกรุงเทพฯ

เงินพดด้วง ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีตราประจำแผ่นดินเป็นรูปจักร ซึ่งหมายถึงราชวงศ์จักรี และตราประจำรัชกาลเป็นรูปพระมหามงกุฏ เนื่องจากทรงมีพระนามว่า เจ้าฟ้ามงกุฏ มีชนิดที่ทำด้วยเงินและทอง มีขนาดราคาหนึ่งบาท สองสลึง และเฟื้อง ออกใช้ในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ และเลิกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗

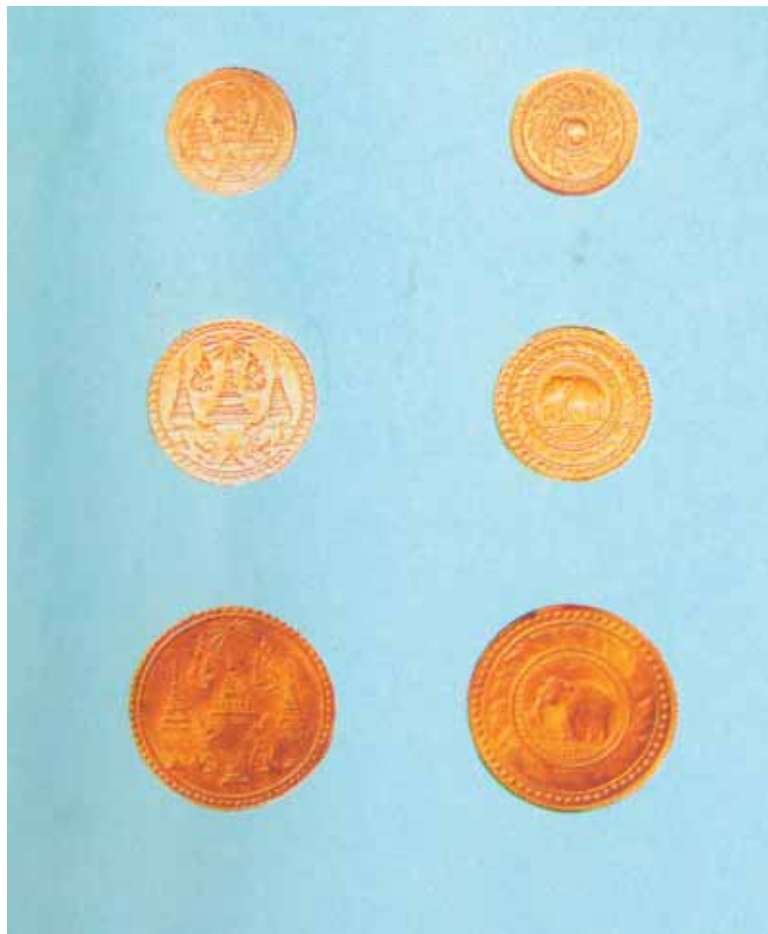
เงินพดด้วงตราพระมหามงกุฏ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้ผลิตขึ้นเป็นที่ระลึกพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ในงานฉลองพระมหามณเฑียร พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ มีขนาดราคา หนึ่งซัง หนึ่งตำลึง และกึ่งตำลึง สำหรับขนาดหนึ่งซังนั้นหนักและใหญ่มาก ต้องแกะตราด้วยมือ ตราประจำแผ่นดิน เป็นรูปจักร ๗ กลีบ กลางจักรมีจุดอยู่ในวงล้อมสองชั้น ส่วนตราประจำรัชกาลเป็นรูปพระมหามงกุฏ มีลายกนก ใบไม้เป็นพื้น รอบตรามีกรอบล้อมสองชั้น ส่วนตราเงินพดด้วงขนาดหนึ่งตำลึงและกึ่งตำลึง มีตราประจำแผ่นดินและตราประจำรัชกาลสวยกว่าตราเงินพดด้วงที่ออกใช้จ่ายทั่วไป และตราประจำแผ่นดินเป็นรูปจักร ๘ กลีบ

เหรียญเงินบรรณาการ ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑
โปรดใช้เครื่องจักรทำเงินที่สมเด็จพระราชินีนาถ
วิกตอเรียแห่งอังกฤษถวายเป็นราชบรรณาการ
จึงเรียกว่า เหรียญเงินบรรณาการ ด้านหน้าเป็นตรา
รูปพระมหาพิชัยมงกุฎมีฉัตรกระหนาบอยู่สองข้าง
มีลายกิ่งไม้แทรกอยู่ ด้านหลังเป็นตราจักร
มีช้างอยู่ตรงกลาง รอบวงจักรชั้นนอกของเหรียญบาท
มีดาวอยู่ ๘ ทิศ บอกราคา ๘ เฟื้อง เหรียญสองสลึง
มีดาวอยู่ ๔ ทิศ บอกราคา ๔ เฟื้อง เงินสลึงมีดาว
อยู่ข้างบนและข้างล่าง ๒ ดวง บอกราคา ๒ เฟื้อง
เงินเฟื้องมีดาวอยู่ดวงเดียว บอกราคา ๑ เฟื้อง

เหรียญทองและเหรียญเงินตรามงกุฎหนัก ๔ บาท
ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ เนื่องในงานพระราชพิธี
เฉลิมพระชนมพรรษา รัชกาลที่ ๔ ครบ ๕ รอบ
เพื่อพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์และ
ข้าราชการ และมีพระบรมราชานุญาตให้ใช้เป็น
เครื่องประดับได้อย่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ด้านหน้ามีตรารูปพระมหาพิชัยมงกุฎอยู่กลาง
มีฉัตรกระหนาบสองข้าง มีกิ่งไม้เป็นเปลวแทรกอยู่ใน
ท้องลาย และมีดาวอยู่ รอบๆ ๓๒ ดวง ด้านหลัง
ตรงกลางมีอักษร "กรุงสยาม" และอักษรจีนอยู่ ๔ ทิศ
อ่านออกส่าเนียงเป็นภาษาแต่จิวว่า "แต่เม้งทงป้อ"
แปลว่า เงินตราของแต่เม้ง (แต่เม้ง หมายถึง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

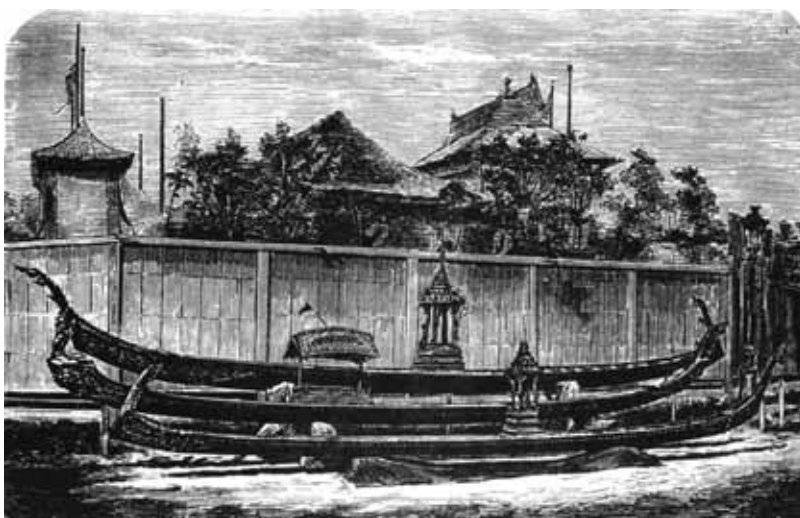
เหรียญทองคำ มีขนาดราคาทศ (๔ บาท)
ทิส (๔ บาท) พัดดิงส์ (๑๐ สลึง) ด้านหน้า
ของเหรียญเป็นตรามงกุฎ มีฉัตรกระหนาบ
สองข้าง ยอดมงกุฎมีรัศมีและมีลายใบไม้
อยู่ข้างฉัตร อีกด้านหนึ่งเป็นตราจักร
มีช้างอยู่ภายใน ออกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖
เลิกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ เหรียญทองรุ่นนี้
มีความสำคัญมากเพราะแสดงถึง
พระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ ๔ ที่มี
พระราชดำริให้มีเหรียญทองใช้ควบคู่ไปกับ
เหรียญเงิน

เหรียญตึ๊ง มีขนาดราคาอัฐ (๑ ใน ๔ ของเฟื้อง) และโสฬส (๑ ใน ๑๖ ของเฟื้อง) ออกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ เพื่อใช้แทนเบี้ย ด้านหน้าเป็นตราจักรมีรูปช้างอยู่กลาง มีอักษรไทยบอกราคา เทียบเฟื้องอยู่ข้างบน มีเลขโรมันบอกราคาเทียบกับเฟื้องอยู่ ทั้งสองข้าง ด้านล่างมีอักษรจีนบอกราคา ด้านหลังเป็นรูป พระมหาพิชัยมงกุฎอยู่กลาง มีฉัตรกระหนาบทั้งสองข้าง เหรียญรุ่นนี้เลิกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

เหรียญทองแดง มีขนาดราคาซีก (๑ ใน ๒ ของเฟื้อง) และ เลี้ยว (๑ ใน ๔ ของเฟื้อง) ออกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ด้านหนึ่งมี ตราจักรกับช้างอยู่กลาง มีอักษรไทยเทียบราคาเฟื้องอยู่บนเลข และอักษรโรมันบอกราคาเทียบกับเฟื้องกระหนาบอยู่สองข้าง มีอักษรจีนบอกราคากับเฟื้องอยู่เบื้องล่าง อีกด้านหนึ่งมีรูป พระมหาพิชัยมงกุฎอยู่กลาง มีฉัตรตั้งอยู่สองข้าง เหรียญซีก และเลี้ยว นั้นเดิมทำหนา ต่อมารัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดทานด้วย เหรียญซีกและเลี้ยว ถูกศิระหะผู้รับแตกบ้าง ฟกซ้ำบ้าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำบางกว่าเดิม เหรียญนี้เลิกใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

ภาพเขียนลายเส้น เรือพระที่นั่งจำลอง

ลำหน้า : เรือเอกชัย

ลำกลาง : เรือครุฑเทรเท็จ หัวเรือเป็นรูปครุฑ ตั้งกัญญาตรงกลาง

ลำหลัง : เรือไกรสรमुख

ภาพนี้เป็นภาพเรือพระที่นั่งจำลองที่นำไปแสดงในงานแสดงสินค้า Expo 1867 (พ.ศ. ๒๔๑๐) ที่กรุงปารีส

โต๊ะทรงค่านวณ เป็นโต๊ะไม้สัก กว้าง ๐.๘๐ เมตร ยาว ๐.๙๐ เมตร สูง ๐.๗๕ เมตร ๒ ชั้นชัก ด้านบนของโต๊ะมีบานเปิด พื้นบนบานเปิด เป็นกระดานชนวน ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ปฏิทินปักขคณนา รัชกาลที่ ๔ ทรงใช้สำหรับคิดค้นวิธี คำนวณปีกษ เพื่อประโยชน์ในการกำหนดวันธรรมสวนะ ให้พระภิกษุสงฆ์ทำสังฆกรรมให้ถูกต้องตามจันทรคติ ปัจจุบันยังคงใช้กันอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

พัดรัตนภรณ์ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทาน แต่พระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ เนื่องในงานบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายรัชกาลที่ ๔ ในงานฉลองพระชนมายุครบ ๑๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ

ตราที่ฐานพระประธาน ที่บรรจุพระบรมอัฐิ รัชกาลที่ ๔ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

บรรณานุกรม

กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร. ศิลปากร. ปีที่ ๔๗, ฉบับที่ ๕, กันยายน - ตุลาคม ๒๕๔๗.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.

..... ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. พระพุทธรูปในเมืองไทย. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๐.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี. กราฟิคดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ (เล่ม ๒). กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๙.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๓๓

..... วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๒๕.

กัณฑ์ แก้วไทย, แพล. แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แก้วกานต์, ๒๕๔๒.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ในงานฉลองครบ ๘๔ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระราชูปถัมภ์ ๑ - ๕ ตุลาคม ๒๕๒๑). พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

เจ้าหมื่นศรี. นามพระที่นั่ง นามประตูล้อม. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๕๔๔.

เฉลิมพระยศเจ้านาย ฉบับมีพระรูป. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศกิติ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘)

เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม) พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๘. (กองทัพเรือพิมพ์ถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เนื่องในพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศกิติ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ)

ชมรมสกุลขุนาค. สกุลขุนาค. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒.

ณัฐภัทร จันทิว. ช้างต้น ลัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ เล่ม ๑. (กรมศิลปากรร่วมกับบริษัทคาร์ลสเบอร์ก บรีวเวอรี (ประเทศไทย) จำกัด จัดพิมพ์เนื่องในมหาวโรกาสเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ซึ่งทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๓๙). กรุงเทพฯ, ๒๕๓๙.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. **ความทรงจำ** (ที่ทรงค้างไว้ ๕ ตอน พ.ศ. ๒๔๘๙. มูลนิธิสมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพและหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดา จัดพิมพ์เนื่องในวันประสูติครบ ๑๒๕ ปี วันที่ ๒๑
มิถุนายน ๒๕๓๐) กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๐.

_____ . **ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม.** (พระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี พระราชเทวี โปรดฯ ให้พิมพ์ในงาน
เฉลิมพระชันษาเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๖๘) พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘.

_____ . **ตำนานเรือรบไทย.** พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๖๙.

_____ . **ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป.** กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖.

_____ . **รวบรวม. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒.** กรุงเทพฯ : องค์การค้า
ของคุรุสภา, ๒๕๐๖.

_____ . **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๓.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา,
๒๕๐๖.

ทัศนีย์ ยาวะประภาฯ, **วัดประจำ ๙ รัชกาล จักรวิงศ์.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

ทำเนียบนาม ภาค ๑. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒. (หุ้มแพร พระโสภณอักษรกิจ (เล็ก สมิตสิริ) พิมพ์ถวายในงานฉลองพระชันษา
พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๖๖) พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, พลโทหญิง สมเด็จพระ. **ประวัติศาสตร์ไทย : สมัยรัตนโกสินทร์ : การปฏิรูป
การปกครอง.** กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๖.

อัครศักดิ์ อายุวัฒนะ. **ราชสกุลจักรวิงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ภาคต้น).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕.

บุษยา ไกรฤกษ์, บรรณาธิการ. **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ **ตำนานสถานที่และวัตถุต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง.**
ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาติศรมหิข โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองพระชันษาเมื่อปีฉลู
พ.ศ. ๒๔๖๘) พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ **จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม.** (พิมพ์ในงานศพพระยา
สารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. **ขุนนางสยาม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๒๐.

_____ . **ต้นตระกูลขุนนางไทย.** พระนคร : โรงพิมพ์นิยมิวิทยา, ๒๕๐๕.

ประวัติดนตรีไทยสมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ (ตัดตอนมาเป็นบางเรื่องจาก “ดนตรีไทย” ของชุมนุมดนตรีไทย
สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๓.

ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, **เพชรลานนา (๑).** เชียงใหม่ : ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ, ๒๕๓๘.

ปรามินทร์ เครือทอง. **พระจอมเกล้า “KING MONGKUT” พระเจ้ากรุงสยาม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗.

พระธรรมัชชมนิ (ประยูร สนตงกูโร). **พุทธศาสนประวัติ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๕.

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (สุจิตร์นิทรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระราชประวัติและพระราชนิพนธ์บางเรื่องในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๐๕) กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๕.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ (ชำ บุนนาค). พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๗.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช. (หม่อมเจ้าหญิงอาทรถนอม ศรีธวัช ทรงพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าอุปพัทธพงษ์ ศรีธวัช ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ปีวอก พ.ศ. ๒๔๗๕) พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๗๕.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก เนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคตที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒)

พลาดิษฐ์ ลิทธิธัญกิจ, **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ากรุงสยาม รัชกาลที่ ๔**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ONE WORLD, ม.ป.ป.

พิพัฒน์ พงศ์พิพร. **สมุดภาพรัชกาลที่ ๔**. (ประมวลรูปถ่ายสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาส ๒๐๐ ปี แห่งกาลพระราชสมภพ ๒๓๔๗ - ๒๕๔๗). กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานภาพมกุฎราชกุมาร, ๒๕๔๗.

พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ. **นามานุกรมศิลปเพลงไทย ในรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๒๖.

มหามกุฏราชานุสรณีย์ (คณะธรรมยุตและมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยเสด็จพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติสมัยครบ ๑๐๐ ปี จากวาระเสด็จสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๑ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๕๑๑)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา. **หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๘.

ราชสกุลวงศ์ พระนามเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าในกรุงรัตนโกสินทร์. (สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีชชาติสุขุมพันธุ์ พระนัดดาเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๔๖๙) พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙.

วงศ์ลักก์ ณ เชียงใหม่. **เจ้าหลวงเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๙.

วิบูล วิจิตรวาทการ. **ชีวิตในอดีต...ฝรั่งในกรุงสยาม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดีแอนด์เอส, ม.ป.ป.

ส. พลายน้อย. **ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๒๓.

สมคิด จิระทัศนกุล. **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ :
ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

สมภพ ภิรมย์, น.อ. **พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **เรื่องตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : บริษัท
รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๕.

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๙. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓.

สารันสมเด็จ เล่มที่ ๑๖ ฉบับคุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๕.

สำนักนายกรัฐมนตรี. คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. **พระราชพิธี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี,
๒๕๒๔.

_____. **ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๔**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
๒๕๓๗.

สำนักราชเลขาธิการ. **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๑ - ๒**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด,
๒๕๓๑.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. **สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ : บริษัท
ประชาชน จำกัด, ๒๕๒๗.

สุรัสวดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๒๙.

อำรุง โคมลวรรณนะ. **เจ้าฟ้ามงกุฎแห่งกรุงสยาม**. พระนคร : แพร์พิทยา, ๒๕๐๖.

เอนก นาวิกมูล. **เมื่อสมัย ร. ๕**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๗.

แอ็บบ็อด โลว์ มอฟแพ็ท. **แผ่นดินพระจอมเกล้า**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๐

George Bradley McFarland, editor. **Historical Sketch of Protestant Missions in Siam 1828 - 1928**.
Bangkok : White Lotus Press, 1999.

Government Public Relations, Department's Office of Information (Washington, D.C.) Office of the Prime
Minister. **King Bhumibol Adulyadej visits The United states of America; A Souvenir Album**, n.p.,
1995.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

องค์ประกอบ

๑. หม่อมเจ้ากรณิกา จิตรพงศ์	ที่ปรึกษา
๒. หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์	ที่ปรึกษา
๓. นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
๔. รองนายกรัฐมนตรี (ที่ได้รับมอบหมาย)	รองประธานกรรมการ คนที่ ๑
๕. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	รองประธานกรรมการ คนที่ ๒
๖. ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ	กรรมการ
๗. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์	กรรมการ
๘. พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี	กรรมการ
๙. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๑๐. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๑๑. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑๒. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
๑๓. ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๑๔. ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๑๕. ปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	กรรมการ
๑๖. ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	กรรมการ
๑๗. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๑๘. ปลัดกระทรวงคมนาคม	กรรมการ
๑๙. ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
๒๐. ปลัดกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	กรรมการ
๒๑. ปลัดกระทรวงพลังงาน	กรรมการ
๒๒. ปลัดกระทรวงพาณิชย์	กรรมการ
๒๓. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๒๔. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	กรรมการ
๒๕. ปลัดกระทรวงแรงงาน	กรรมการ
๒๖. ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
๒๗. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๒๘. ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
๒๙. ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ

* แต่งตั้งตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๖ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่องานเฉลิมพระเกียรติฯ ว่า
“งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี” คณะกรรมการอำนวยการ
จึงเปลี่ยนชื่อเป็น คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพ
ครบ ๒๐๐ ปี

๓๐. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย	กรรมการ
๓๑. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๓๒. เลขาธิการคณะรัฐมนตรี	กรรมการ
๓๓. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๓๔. ผู้อำนวยการสำนักงานประมง	กรรมการ
๓๕. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด	กรรมการ
๓๖. ผู้บัญชาการทหารบก	กรรมการ
๓๗. ผู้บัญชาการทหารเรือ	กรรมการ
๓๘. ผู้บัญชาการทหารอากาศ	กรรมการ
๓๙. ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ	กรรมการ
๔๐. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๔๑. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๔๒. อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๔๓. อธิบดีกรมธนารักษ์	กรรมการ
๔๔. นายสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา	กรรมการ
๔๕. นาวาอากาศเอก อวรุท เงินชุกลิ่น	กรรมการ
๔๖. นายกสภาคมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์	กรรมการ
๔๗. นายอร่าม สวัสดิวิชัย	กรรมการ
๔๘. ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	กรรมการและเลขานุการ
๔๙. รองปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๕๐. ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๕๑. ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจหน้าที่

๑. กำหนดนโยบายและแนวทางการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗
๒. พิจารณาและให้ความเห็นชอบแผนงาน โครงการและกิจกรรม การจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗
๓. แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ และคณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร
๔. ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗
ที่ ๑/๒๕๔๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายโครงการและกิจกรรม

ด้วยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๖ เห็นชอบการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๖ เป็นโครงการเฉลิมฉลองของรัฐบาล และแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรีประกอบกับมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปีฯ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๖ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายโครงการและกิจกรรม โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ รองนายกรัฐมนตรี (นายสุวิทย์ คุณกิตติ)	ประธานอนุกรรมการ
๑.๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	รองประธานอนุกรรมการ คนที่ ๑
๑.๓ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานอนุกรรมการ คนที่ ๒
๑.๔ ราชเลขาธิการ	อนุกรรมการ
๑.๕ เลขาธิการพระราชวัง	อนุกรรมการ
๑.๖ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	อนุกรรมการ
๑.๗ ปลัดกระทรวงกลาโหม	อนุกรรมการ
๑.๘ ปลัดกระทรวงการคลัง	อนุกรรมการ
๑.๙ ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	อนุกรรมการ
๑.๑๐ ปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	อนุกรรมการ
๑.๑๑ ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	อนุกรรมการ
๑.๑๒ ปลัดกระทรวงพาณิชย์	อนุกรรมการ
๑.๑๓ ปลัดกระทรวงมหาดไทย	อนุกรรมการ
๑.๑๔ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการ
๑.๑๕ ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการ
๑.๑๖ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	อนุกรรมการ
๑.๑๗ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ	อนุกรรมการ
๑.๑๘ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	อนุกรรมการ

๑.๑๙	ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ	อนุกรรมการ
๑.๒๐	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	อนุกรรมการ
๑.๒๑	อธิบดีกรมธนารักษ์	อนุกรรมการ
๑.๒๒	อธิบดีกรมการศาสนา	อนุกรรมการ
๑.๒๓	อธิบดีกรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑.๒๔	เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	อนุกรรมการ
๑.๒๕	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	อนุกรรมการ
๑.๒๖	อธิการบดีสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง	อนุกรรมการ
๑.๒๗	อธิการบดีสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ	อนุกรรมการ
๑.๒๘	อธิการบดีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ธนบุรี	อนุกรรมการ
๑.๒๙	นายกสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๓๐	นายกสมาคมดาราศาสตร์ไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๓๑	ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ	อนุกรรมการ
๑.๓๒	นายลีปพนนท์ เกตุทัต	อนุกรรมการ
๑.๓๓	นายสุเมธ ชุ่มสาย ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๑.๓๔	นาวาอากาศเอก อวรุท เงินชุกลิ่น	อนุกรรมการ
๑.๓๕	นายมานิตย์ ศิริวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๓๖	นายเอนก นาวิกมูล	อนุกรรมการ
๑.๓๗	นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	อนุกรรมการ
๑.๓๘	นายภูธร ภูมะธน	อนุกรรมการ
๑.๓๙	นายอารี สวัสดิ์	อนุกรรมการ
๑.๔๐	อนุกรรมการและเลขานุการคณะอนุกรรมการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์	อนุกรรมการ
๑.๔๑	รองปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามที่ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมอบหมาย	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑.๔๒	ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๓	ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๔	ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

๒.๑ จัดทำโครงการและกิจกรรม การจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาโครงการและกิจกรรมที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจัดขึ้น

๒.๓ พิจารณากลับกรองโครงการและกิจกรรมที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจัดขึ้น รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ

๒.๔ เสนอวงเงินงบประมาณการดำเนินงานต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ

๒.๕ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการฯ ทราบเป็นระยะๆ

๒.๖ แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๒.๗ ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ล้ง ณ วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี

แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗
ที่ ๒/๒๕๔๖
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

ด้วยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๖ เห็นชอบการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ เป็นโครงการเฉลิมฉลองของรัฐบาล และแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรีประกอบกับมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปีฯ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๖ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานอนุกรรมการ
๑.๒ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๓ ราชเลขาธิการ	อนุกรรมการ
๑.๔ เลขาธิการพระราชวัง	อนุกรรมการ
๑.๕ อธิบดีกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม	อนุกรรมการ
๑.๖ อธิบดีกรมการศาสนา	อนุกรรมการ
๑.๗ อธิบดีกรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑.๘ เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	อนุกรรมการ
๑.๙ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	อนุกรรมการ
๑.๑๐ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน	อนุกรรมการ
๑.๑๑ ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ตามที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมาย	อนุกรรมการ
๑.๑๒ ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ	อนุกรรมการ
๑.๑๓ ผู้แทนสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	อนุกรรมการ
๑.๑๔ ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ	อนุกรรมการ
๑.๑๕ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี	อนุกรรมการ
๑.๑๖ นายเกรียงไกร วิศวามิตร	อนุกรรมการ
๑.๑๗ นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ

๑.๑๘ นางสาวบุหรง ศรีกนก	อนุกรรมการ
๑.๑๙ นายสมบัติ พลายน้อย	อนุกรรมการ
๑.๒๐ นางสาวไหม จบกาศึก	อนุกรรมการ
๑.๒๑ นายอร่าม สวัสดิวิชัย	อนุกรรมการ
๑.๒๒ นายเอนก นาวิกมูล	อนุกรรมการ
๑.๒๓ นายบัณฑิต ล่ำซำ	อนุกรรมการ
๑.๒๔ นายกสภาคมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๒๕ นายกสภาคดาราศาสตร์ไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๒๖ รองอธิบดีกรมศิลปากร ตามที่อธิบดีกรมศิลปากรมอบหมาย	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑.๒๗ ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๒๘ ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๒๙ ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

๒.๑ จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

๒.๒ พิจารณากลับกรองหนังสือที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อร่วมงานสมโภช ๒๐๐ ปีฯ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ

๒.๓ เสนอวงเงินงบประมาณการดำเนินงานต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ

๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการฯ ทราบเป็นระยะๆ

๒.๕ แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๒.๖ ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ล้ง ณ วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗
ที่ ๓/๒๕๔๖
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสร้างสิ่งอนุสรณ์

ด้วยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๖ เห็นชอบการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ เป็นโครงการเฉลิมฉลองของรัฐบาล และแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรีประกอบกับมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปีฯ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๖ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสร้างสิ่งอนุสรณ์ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ รองนายกรัฐมนตรี (นายจาตุรนต์ ฉายแสง)	ประธานอนุกรรมการ
๑.๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๓ ราชเลขาธิการ	อนุกรรมการ
๑.๔ เลขาธิการพระราชวัง	อนุกรรมการ
๑.๕ ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการ
๑.๖ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	อนุกรรมการ
๑.๗ อธิบดีกรมธนารักษ์	อนุกรรมการ
๑.๘ อธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข	อนุกรรมการ
๑.๙ อธิบดีกรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑.๑๐ ปลัดกรุงเทพมหานคร	อนุกรรมการ
๑.๑๑ ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดี	อนุกรรมการ
๑.๑๒ ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ	อนุกรรมการ
๑.๑๓ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี	อนุกรรมการ
๑.๑๔ หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์	อนุกรรมการ
๑.๑๕ นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น	อนุกรรมการ
๑.๑๖ นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๑.๑๗ นายสนธิ เตชานันท์	อนุกรรมการ
๑.๑๘ นายสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา	อนุกรรมการ

๑.๑๙ ผู้แทนบริษัท ทศท. คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน)	อนุกรรมการ
๑.๒๐ ผู้แทนการสื่อสารแห่งประเทศไทย	อนุกรรมการ
๑.๒๑ ผู้แทนสมาพันธ์นักศึกษาเก่าสถาบันพระจอมเกล้าทั้ง ๓ แห่ง	อนุกรรมการ
๑.๒๒ อนุกรรมการและเลขานุการคณะอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์	อนุกรรมการ
๑.๒๓ รองอธิบดีกรมศิลปากร ตามที่อธิบดีกรมศิลปากรมอบหมาย	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑.๒๔ ผู้แทนสำนักสถาปัตยกรรมและทัศนศิลป์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๒๕ ผู้แทนสำนักโบราณคดี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๒๖ ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ก่อสร้าง ปรับปรุง และอนุรักษ์อาคารสถานที่เพื่อเป็นอนุสรณ์
- ๒.๒ จัดทำเหรียญกษาปณ์ที่ระลึกและเหรียญที่ระลึก
- ๒.๓ จัดทำบัตรโทรศัพท์และดวงตราไปรษณียากร
- ๒.๔ เสนอวงเงินงบประมาณการดำเนินงานต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ
- ๒.๕ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการทราบเป็นระยะๆ
- ๒.๖ ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น
- ๒.๗ ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ล้ง ณ วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
 แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

ที่ ๔/๒๕๔๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

ด้วยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๖ เห็นชอบการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗ เป็นโครงการเฉลิมฉลองของรัฐบาล และแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรีประกอบกับมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปีฯ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๖ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ รองนายกรัฐมนตรี (นายวิษณุ เครืองาม)	ประธานอนุกรรมการ
๑.๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๓ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	อนุกรรมการ
๑.๔ ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการ
๑.๕ อธิบดีกรมสารนิเทศ	อนุกรรมการ
๑.๖ อธิบดีกรมศิลปากร	อนุกรรมการ
๑.๗ ปลัดกรุงเทพมหานคร	อนุกรรมการ
๑.๘ เจ้ากรมกิจการพลเรือน กองทัพบก	อนุกรรมการ
๑.๙ ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย	อนุกรรมการ
๑.๑๐ ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	อนุกรรมการ
๑.๑๑ ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	อนุกรรมการ
๑.๑๒ ผู้อำนวยการกองข่าว สำนักราชเลขาธิการ	อนุกรรมการ
๑.๑๓ หัวหน้ากลุ่มงานกิจการพิเศษ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	อนุกรรมการ
๑.๑๔ ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๑๕ ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๑๖ ประธานโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๑๗ ผู้อำนวยการสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ อ.ส.ม.ท. หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๑๘ ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๕ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๑๙ ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๗ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๒๐ ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๙ อ.ส.ม.ท. หรือผู้แทน	อนุกรรมการ

- ๑.๒๑ ผู้อำนวยการสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง ๑๑ หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๒ ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ไอทีวี หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๓ ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๔ ผู้อำนวยการสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๕ นายกสมาคมนักวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๖ นายกสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๗ นายกสมาคมผู้สื่อข่าวต่างประเทศแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๘ นายกสมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๒๙ นายกสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๓๐ นายกสมาคมนักประชาสัมพันธ์แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๓๑ นายกสมาคมถ่ายภาพในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๓๒ นายกสมาคมช่างภาพสื่อมวลชนแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ
- ๑.๓๓ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ อนุกรรมการและเลขานุการ
- ๑.๓๔ ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการประชาสัมพันธ์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
- ๑.๓๕ ผู้แทนกรมประชาสัมพันธ์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
- ๑.๓๖ ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ วางแผนและดำเนินการประชาสัมพันธ์การจัดงานเฉลิมฉลองให้ประชาชนได้รับทราบอย่างกว้างขวาง
- ๒.๒ เชิญชวนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเฉลิมฉลองเพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และแสดงออกซึ่งความจงรักภักดี รวมทั้งยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์
- ๒.๓ ประชาสัมพันธ์เชิญชวนและประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนให้ดำเนินการและสนับสนุนโครงการและกิจกรรมเฉลิมฉลอง
- ๒.๔ กำกับ ดูแลและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานแก่สื่อมวลชน
- ๒.๕ ประสานงานกับคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสอดคล้องกัน
- ๒.๖ เสนอวงเงินงบประมาณการดำเนินงานต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ
- ๒.๗ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการฯ ทราบเป็นระยะๆ
- ๒.๘ แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น
- ๒.๙ ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ล้ง ณ วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภช ๒๐๐ ปี
แห่งการพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗

คำสั่งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

ที่ ๑/๒๕๔๗

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก

โดยมติที่ประชุมคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก ครั้งที่ ๑/๒๕๔๗ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๗ เห็นสมควรแต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี	ประธานคณะกรรมการ
๑.๒ นายสด แดงเอียด	คณะกรรมการ
๑.๓ นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุรยา	คณะกรรมการ
๑.๔ นางสาวไหม จบกาศ	คณะกรรมการ
๑.๕ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน	คณะกรรมการ
๑.๖ ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ	คณะกรรมการ
๑.๗ ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	คณะกรรมการ
๑.๘ ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	คณะกรรมการ
๑.๙ นายอร่าม สวัสดิวิชัย	คณะกรรมการ
๑.๑๐ นางสาววิณา โรจนราธา	คณะกรรมการและเลขานุการ
๑.๑๑ นางนุชนารถ กิจงาม	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๒ นางสาววัฒนา อุ่นทรัพย์	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. หน้าที่

๒.๑ พิจารณากลั่นกรองการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนเสนอเข้าร่วมงานเฉลิมพระเกียรติ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการฯ

๒.๒ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการฯ ทราบ

๒.๓ ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๗

(นายอนุรักษ์ จุริมาศ)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

คำสั่งคณะกรรมการข้าราชการประวัติศาสตร์ไทย

ที่ ๑๐/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลภาพสมัยรัชกาลที่ ๔

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๑๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการข้าราชการประวัติศาสตร์ไทย นั้น

เพื่อเป็นการร่วมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในมหามงคลสมัยแห่งการพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ และเพื่อให้การเผยแพร่ผลงานของคณะกรรมการฯ และความรู้ทางประวัติศาสตร์อันวยประโยชน์ในการศึกษาอย่างกว้างขวาง จึงขอแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลภาพสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๑.๒ ท่านผู้หญิงวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๑.๓ นายธงทอง จันทรางศุ	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๑.๔ ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	ประธานอนุกรรมการ
๑.๕ นายจุลทัศน์ พยามรานนท์	อนุกรรมการ
๑.๖ นายวุฒิชัย มูลศิลป์	อนุกรรมการ
๑.๗ นายสันติ เล็กสุขุม	อนุกรรมการ
๑.๘ นายวินัย พงศ์ศรีเพียร	อนุกรรมการ
๑.๙ นายธงชัย ลิขิตพรสวรรค์	อนุกรรมการ
๑.๑๐ หัวหน้ากลุ่มประวัติศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑.๑๑ นางสาวรัชณี ทรัพย์วิจิตร	อนุกรรมการ
๑.๑๒ นางชวณพิศ ทองแคล้ว	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑.๑๓ นางลัดดา ชูชาติ	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๔ นางสาวอรอุมา สมบูรณ์ทรัพย์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

๒.๑ พิจารณา ศึกษา ตรวจสอบ คัดเลือกภาพถ่าย ตลอดจนหลักฐานเอกสารข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ เพื่อประกอบการพิจารณาดำเนินการ

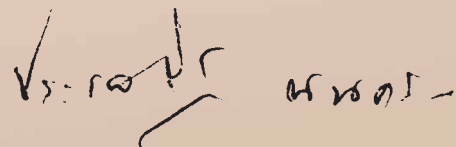
๒.๒ พิจารณาจัดทำดัชนีและเชิงอรรถภายในเรื่อง เพื่อจัดเป็นต้นฉบับต่อไป

๒.๓ เชิญผู้เชี่ยวชาญ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง และขอความร่วมมือในการค้นคว้าเอกสาร หลักฐานจากส่วนราชการ หน่วยงาน บุคคลต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ ได้

สำหรับการเบิกเบี้ยประชุม ให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุมและค่าตอบแทนที่ปรึกษาซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ. ๒๕๒๓ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุม และค่าตอบแทนที่ปรึกษาซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๓ และ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๔๒ ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ (ถ้ามี) ให้ได้รับโดยอนุโลมตามระเบียบทางราชการ โดยตั้งเบิกจ่ายที่กรมศิลปากร

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ล้ง ณ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๖

(ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร)

ประธานกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย

สร้างสรรค์ ศิลปกรรม อัจฉราวดี สุดประเสริฐ

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชซิง จำกัด (มหาชน) ๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๓๐
โทร. ๐ ๒๔๒๒-๙๐๐ โทรสาร ๐ ๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐ ๒๔๓๔-๑๓๘๕ E-Mail : info@amarin.co.th Homepage : http://www.amarin.co.th

